K.B. URAZOV

QURILISH TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINING XUSUSIYATLARI

MA’RUZA MATNLARI

SAMARQAND - 2007

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
SAMARQAND IQTISODIYOT VA SERVIS INSTITUTI

BUXGALTERIYA HISOBI VA AUDIT KAFEDRASI

K.B. URAZOV

QURILISH TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINING XUSUSIYATLARI

«BOSHQA TARMOQLARDA BUXGALTERIYA HISOBINING XUSUSIYATLARI» FANI BO‘YICHA MA’RUZA MATNLARI

II-qism

SAMARQAND - 2007

K.B.Urazov. Qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobining xususiyatlari. «Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobining xususiyatlari» fani bo‘yicha ma’ruza matnlari. II-qism, 2007 – 128 b.

Taqrizchilar - professor R.A.Abdullayev (SamISI)
i.f.n., dotsent G.I.G‘aniyeva (SamDAQI)

Buxgalteriya hisobi va audit kafedrasining 2007 yil 13 martdagi yig‘ilishida ko‘rib chiqilgan va ma’qullangan (9 - son bayon)

SamISI ilmiy-o‘quv uslubiy kengashi tomonidan chop qilishga tavsiya etilgan (8-son bayon, 2007 yil 28 mart).

Ushbu ma’ruza matnlari «Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobining xususiyatlari» fani o‘quv dasturining «Qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobining xususiyatlari» bo‘limi bo‘yicha tayyorlangan. Unda qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil qilish asoslari, ularda asosiy vositalar, materiallar, mehnatga haq to‘lash, ishlab chiqarish harajatlari hisobi va qurilish ishlari tannarxini kalkulyatsiya qilish tartibi ochib berilgan. Shuningdek, qurilish tashkilotlarida bajarilgan ishlardan olingan daromadlar va buyurtmachilar bilan hisoblashishlar, boshqa turdagi daromadlar va harajatlar, soliq va majburiy ajratmalar, yakuniy moliyaviy natijalar ko‘rsatkichlari hisobini yuritish hamda moliyaviy hisobot shakllarini tuzishning xususiyatlari yoritilgan.

Ma’ruza matnlari «Buxgalteriya hisobi va audit» o‘quv yo‘nalishidagi bakalavrlarga mo‘ljallangan. Undan boshqa o‘quv yo‘nalishida ta’lim oluvchilar, shuningdek malaka oshirish fakulteti tinglovchilari ham foydalanishlari mumkin.

© SamISI, K.B.Urazov, 2007.

K I R I Sh

Respublikamiz iqtisodiyotini ravnaqida uning barcha tarmoq va sohalari o‘z o‘rniga ega. Chunonchi, respublikamizda 2005 yilda yaratilgan 15210,4 mlrd.so‘mlik yalpi ichki mahsulot (YAIM)ning 50,7 foizi tovarlar ishlab chiqarish sohasiga, shundan 20,7 foizi sanoat ishlab chiqarish, 25 foizi qishloq xo‘jaligi, 4,9 foizi qurilish, 0,1 foizi boshqa sohalarga; 38,3 foizi xizmatlar ko‘rsatish sohasiga, shundan 11,3 foizi transport va aloqa, 9,2 foizi savdo va umumiy ovqatlanish, 17,8 foizi turli boshqa xizmatlar sohalariga; 11 foizi esa mahsulotlar hamda eksport-import operatsiyalaridan olingan sof soliqlarga to‘g‘ri kelgan[1].

2006 yilda mamlakatda xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlarida iqtisodiy o‘sishga erishildi. Chunonchi, yaratilgan YAIM hajmi o‘tgan yilga nisbatan 7,3 foizga oshdi. Sanoat mahsulotlari ishlab chiqarishning 10,8 foizga, qishloq xo‘jaligining 6,2 foizga, investitsiyalarning 11,4 foizga, qurilish-pudrat ishlarining 12,8 foizga, xizmat ko‘rsatish sohasidagi ko‘rsatkichlarning 19,5 foizga o‘sgani iqtisodiy rivojlanishning asosiy omillari bo‘lib xizmat qildi[2].

Respublikamiz Prezidenti I.A.Karimovning 2006 yilda mamlakatni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish yakunlari va 2007 yilda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning eng muhim ustuvor yo‘nalishlariga bag‘ishlangan Vazirlar Mahkamasi majlisidagi ma’ruzasida davlatimizning 2007 yilgi iqtisodiy dasturi negizida yotuvchi yettita eng muhim ustuvor yo‘nalishlar belgilandi. Ushbu eng muhim ustuvor yo‘nalishlarning birinchisi – **bu barqaror va muvozanatlashtirilgan o‘sish sur’atlarini, iqtisodiyotni tarkibiy o‘zgartirish va modernizatsiya qilishni, uning eng muhim tarmoqlarini texnik va texnologik jihatdan yangilashni, soliq siyosatini yanada erkinlashtirishni ta’minlash[3].**

Respublikamizda barqaror va muvozanatlashtirilgan o‘sish sur’atlarini ta’minlashda qurilish tarmog‘i muhim o‘rin tutadi. Chunonchi, ushbu tarmoq xalq xo‘jaligining ishlab chiqarish va noishlab chiqarish sohalariga kiritishga mo‘ljallangan investitsiyalarni haqiqatda ro‘yobga chiqarishda bevosita ishtirok etadi. Qurilish tarmog‘ining o‘rni ishlab chiqarish va takror ishlab chiqarishning moddiy texnika bazasini yaxshilashda, modernizatsiya qilishda, texnik va texnologik jihatdan yangilashda beqiyosdir. Shu bois ham bozor munosabatlari talablaridan kelib chiqib, mamlakatimizda qurilish tarmog‘ini ravnaq toptirish, uning moddiy-texnika bazasini tubdan yaxshilash, ushbu tarmoq sub’ektlariga yangi texnika va texnologiyalarni kiritish, o‘z navbatida, o‘ta dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Qurilish tarmog‘i xalq xo‘jaligining boshqa tarmoq va sohalaridan turli jihatlari bo‘yicha farq qiladi. Ushbu farqli jihatlar ularni boshqarish uchun kerakli bo‘lgan axborotlarni yig‘ish, qayd etish, guruhlash, jamlash va uzatish vositasi bo‘lgan buxgalteriya hisobiga ham o‘z ta’sirini o‘tkazishi tabiiy hol. Aynan shular qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobining xususiyatlarini «Boshqa

---

[1] Қаранг: Статистическое обозрение Республики Узбекистан – Ташкент, 2006.

[2] Ўзбекистон Республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2006 йилда мамлакатни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш якунлари ва 2007 йилда иқтисодий ислоҳотларни чукурлаштиришнинг энг муҳим устувор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамаси мажлисидаги маърузаси. //Халқ сўзи, 2007 йил, 13 февраль, № 31 (4184).

[3] Шу ерда.

tarmoqlarda buxgalteriya hisobining xususiyatlari» fanining tarkibida maxsus bo‘lim sifatida chuqur o‘rganishni taqozo etadi.

E’tiborlaringizga havola etilayotgan ushbu ma’ruza matnlarida qurilish tarmog‘iga tegishli xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari, ularning texnik, texnologik, iqtisodiy va boshqa jihatdan mavjud bo‘lgan xususiyatlari, ushbu xususiyatlarning buxgalteriya hisobini tashkil qilishga ta’siri ko‘rsatib berilgan. Alohida e’tibor qurilish tashkilotlarida maxsus qurilish mashinalari va uskunalari, ularning ish faoliyati, saqlanishi va ekspluatatsiya qilinishi, qurilish materiallari harakati, bajarilgan qurilish ishlariga ketgan bevosita material va mehnat harajatlari, yordamchi ishlab chiqarish va boshqa umumishlab chiqarish ustama harajatlari hisobi, shuningdek qurilish ishlari tannarxini kalkulyatsiya qilish xususiyatlariga qaratilgan. Qurilish tarmog‘iga tegishli xo‘jalik sub’ektlarida bajarilgan ishlardan olingan daromadlar, buyurtmachilar bilan hisoblashishlar, pudratchi va subrudratchilar o‘rtasidagi munosabatlar, turli boshqa daromad va harajatlar, soliqlar va majburiy to‘lovlar, yakuniy moliyaviy natijalarning shakllantirilishi, ularning hisob va hisobotda aks ettirilishi bevosita tarmoq xususiyatlaridan kelib chiqilgan holda ochib berilgan.

To‘plamga kiritilgan har bir mavzu oxirida unga doir tayanch atama va iboralar, o‘z o‘zini nazorat qilish maqsadida testlar, situatsion masalalar berilgan, shuningdek mavzu savollarini chuqur o‘zlashtirishga ko‘maklashadigan me’yoriy hujjatlar, davriy adabiyotlar va boshqa manbalar ro‘yxati keltirilgan.

To‘plamdan joy olgan ayrim mavzular respublikamizda buxgalteriya hisobi bo‘yicha chop etilgan darslik va o‘quv qo‘llanmalarida yetarlicha o‘z aksini topmagan. Ishda ushbu mavzular respublikamizda oxirgi yillarda qabul qilingan me’yoriy hujjatlarga hamda muallifning amaliyotchi buxgalter va auditorlik tajribasiga asoslanib talabalarga tushunarli tilda yetkazib berishga harakat qilingan. Muallif taqrizchilarga, shuningdek uni yanada boyitish bo‘yicha o‘z taklif va tavsiyalarini beruvchilarga o‘z minnatdorchiligini bildirib qoladi.

Mavzu 1. QURILISH TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL QILISH ASOSLARI

Ma’ruza rejasi:

1. Qurilish tashkilotlarining buxgalteriya hisobi sub’ekti sifatidagi tavsifi va ular faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari
2. Qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobining vazifalari
3. Qurilish tashkilotlari hisob siyosatining xususiyatlari

1. Qurilish tashkilotlarining buxgalteriya hisobi sub’ekti sifatidagi tavsifi va ular faoliyatining tashkiliy-huquqiy asoslari

Qurilish tashkilotlari iqtisodiyotning «Qurilish» deb atalgan tarmog‘i quyi bo‘g‘inini tashkil qiladi. O‘zbekiston Respublikasi Iqtisodiyot vazirligi tomonidan belgilangan xalq xo‘jaligi tarmoqlari klasssifikatoriga muvofiq qurilish tashkilotlarining alohida turlariga quyidagi tarmoq kodlari ajratilgan:

- **60000** -Qurilish;
- **61000** -Pudrat va xo‘jalik usulida qurilish, montaj va boshqa ishlarni olib boruvchi umumqurilish va ixtisoslashgan tashkilotlar;
- **62000** -Ishlab chiqarish maqsadidagi bino va inshoatlarni kapital ta’mirlashni bajaruvchi tashkilotlar;
- **63000** - Noishlab chiqarish maqsadidagi bino va inshoatlarni ta’mirlash, aholi buyurtmasiga ko‘ra yashash joylarini ta’mirlash va qurish ishlarini bajaruvchi tashkilotlar;
- **65000** - Burg‘ulash ishlarini bajaruvchi tashkilotlar;
- **66000** - Loyiha, loyiha-qidiruv va qidiruv tashkilotlari;
- **69000** - Qurilish xo‘jalik boshqarmalari

Qurilish tashkilotlarini xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar sifatida turli belgilari bo‘yicha tasniflash mumkin.

Mulkiy shakli va yuridik maqomiga ko‘ra qurilish tashkilotlari ochiq aksiyadorlik jamiyatlari (OAJ), mac’uliyati cheklangan jamiyatlar (MCHJ), xususiy korxonalar (firmalar) va davlat unitar korxonalari bo‘lishi mumkin. Ushbu maqomdagi qurilish tashkilotlarini tuzish va ular faoliyatini yuritish respublikamizda bu turdagi xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar to‘g‘risidagi qonunlar va qonun osti hujjatlari, shuningdek ushbu tashkilotlarning ta’sis hujjatlari asosida amalga oshiriladi.

Nomlanishiga ko‘ra ham qurilish tashkilotlari turlichadir. Chunonchi, ularning eng keng tarqalgan nomi bo‘lib harakatlanuvchi mexanizatsiyalashgan kolonna (XMK–PMK) hisoblanadi. Qurilish tashkilotlariga bunday nomni berilishi negizida ularning qurilish, qurilish montaj va boshqa ishlarga doir o‘z faoliyatini bevosita buyurtma berilgan joylarda maxsus harakatlanuvchi texnik vositalar, mashina va mexanizlar yordamida amalga oshirishlari yotadi. Bundan tashqari qurilish tarmog‘ida xususiy qurilish firmasi, sho‘’ba qurilish korxonasi, qurilish kompaniyasi, qurilish tresti kabi nomlardagi xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar ham mavjud.

Faoliyat yuritish doirasiga ko‘ra qurilish tashkilotlari tarmoq va tarmoqlararo qurilish tashkilotlariga bo‘linadi. Tarmoq qurilish tashkilotlari xalq xo‘jaligining alohida olingan tarmoqlarida o‘z faoliyatini yuritadilar.

Ixtisoslashganligiga ko‘ra qurilish tashkilotlari maxsus va universal tashkilotlar bo‘lib hisoblanadi. Masalan, qurilish tashkilotlarining metro qurilishi, uy qurilishi, yo‘l qurilishi, ko‘prik qurilishi va boshqa shu kabi maxsus ixtisoslashgan turlari mavjud. Ayrim qurilish kompaniyalari (trestlari) ko‘p tarmoqli, ya’ni universal tashkilotlar bo‘lib hisoblanadi.

Xodimlarining soniga ko‘ra qurilish tashkilotlari mikrofirmalar, kichik korxonalar, o‘rta va yirik korxonalarga bo‘linadi. Respublikamizning qonun

hujjatlariga koʻra qurilish tarmogʻida mikrofirmalar boʻlib xodimlarining soni 20 tagacha, kichik korxonalar boʻlib xodimlarining soni 50 tagacha, oʻrta korxonalar boʻlib xodimlarining soni 100 tagacha va yirik korxonalar boʻlib xodimlarining soni 100 dan oshiq boʻlgan korxonalar hisoblanadi.

Ta'sischilarining tarkibiga koʻra qurilish tashkilotlarini mahalliy va xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalarga boʻlish mumkin. Xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi qurilish tashkilotlari ustav kapitalining miqdori eng kamida 150000 AQSH dollari miqdorida boʻlishi lozim. Ushbu ustav kapitali miqdori mahalliy va xorijiy ta'sischilar mablagʻlaridan tashkil topadi.

Qurilish ishlarini bajarishdagi oʻrniga koʻra qurilish tashkilotlari bosh pudratchi va subpudratchi tashkilotlarga boʻlinadi.

Bosh pudratchi tashkilot – bu buyurtmachi bilan qurilish, qurilish-montaj va boshqa ishlarni olib borish boʻyicha asosiy shartnomani tuzgan hamda uning bajarilishini toʻliq oʻz zimmasiga olgan qurilish tashkiloti.

Subpudratchi tashkilot – bu bosh pudratchining buyurtmachiga bajarib berishi lozim boʻlgan qurilish, qurilish-montaj va boshqa ishlarning bir qismini bosh pudratchi bilan tuzilgan shartnomaga asosan bajarib beruvchi tashkilot.

Tanlagan soliq rejimiga koʻra qurilish tashkilotlari umumbelgilangan va ixchamlashtirilgan soliq rejimlarida ishlovchi korxonalarga boʻlinadi. Respublikamizning soliq qonunchiligi hujjatlariga muvofiq mikrofirma va kichik korxonalar hisoblangan qurilish tashkilotlari ixchamlashtirilgan soliq toʻlovi rejimida ishlari mumkin. Yirik va oʻrta qurilish tashkilotlari, odatda, umumbelgilangan soliqlarni toʻlovchilari boʻlib hisoblanadilar.

Qurilish tashkilotlari faoliyati respublikamizning amaldagi me'yoriy-huquqiy hujjatlariga muvofiq asosiy va asosiy boʻlmagan faoliyat turlariga boʻlinadi. Asosiy faoliyatga buyurtmachilar uchun bajarilgan qurilish, qurilish-montaj ishlari, jihozlarni oʻrnatish, rekonstruksiya, kengaytirish, obodonlashtirish, kapital va joriy ta'mirlash ishlari, shuningdek oʻz maqsadlarida foydalanish va sotish uchun moʻljallangan qurilish materiallari va moslamalarini ishlab chiqish va shu kabi boshqa ishlar kiradi. Asosiy boʻlmagan faoliyatga qurilish tashkilotlarining moliyaviy, investitsiya va boshqa faoliyat turlari kiradi.

Qurilish tashkilotlari asosiy faoliyatiga kiruvchi ishlarning har biri oʻziga xos xususiyatlarga ega.

Qurilish ishlari deganda yangi bino va inshoatlarni yaratilishi bilan bogʻliq jarayonlar majmuasi tushuniladi. Yangi bino va inshoatlarni yaratilishi oʻz ichiga loyihalashtirish, qurishga tayyorgarlik, ta'minot, qurish, foydalanishga topshirish kabi jarayonlarni oladi. Har bir jarayon qurilishga doir ma'lum ishlardan tashkil topadi va oʻzining pirovard natijasiga ega boʻladi.

Qurilishning *loyihalashtirish* jarayonida yangi bino va inshoatlarni qurishning texnik, texnologik, geodezik, topografik va barcha boshqa jihatlari oʻrganiladi, ularning aniq parametrlari va oʻlchamlari belgilanadi. Qurilish loyihasi, odatda, maxsus loyihalashtirish muassasalari (institutlar) tomonidan buyurtmachi bilan tuzilgan shartnomaga asosan ishlab chiqiladi. Ishlab chiqilgan loyiha quriladigan ob'ekt joylashgan xududning shaharsozlik bosh loyihasi talablariga zid boʻlmasligi lozim. Shu bois ham yangi ob'ektlarni qurishdan oldin

ularning loyihalari O‘zbekiston Respublikasi «Davarxitektqurilish» qo‘mitasining joylardagi boshqarmalari va bo‘limlari tomonidan ko‘rib chiqiladi va ma’qullanadi. Loyihalashtirish jarayonining natijasi bo‘lib yangi quriladigan ob’ektning barcha texnik-iqtisodiy parametrlarini ifodalovchi loyihasi va qurish smetasi hisoblanadi. Qurish smetasida ob’ektni qurish bilan bog‘liq barcha ishlarning hajmi, ularning belgilangan me’yor va tartiblarga muvofiq hisoblangan qiymati ko‘rsatiladi. Loyiha qiymati pudratchi va buyurtmachi o‘rtasida tuziladigan shartnoma qiymatini belgilashga asos bo‘ladi.

Qurishga tayyorgarlik va uning ta’minot jarayoni buyurtmachi va pudratchi tomonidan amalga oshiriladigan ma’lum ishlardan tashkil topadi. Bu ishlarni bajarish bo‘yicha tomonlarning majburiyatlari tuzilgan shartnomada o‘z aksini topadi. Masalan, buyurtmachi bu jarayonda o‘z zimmasiga qurish uchun kerakli bo‘lgan materiallarni pudratchiga yetkazib berish, oldindan to‘lov summasining kelishilgan qiymatini (loyiha qiymatining 15 foizdan kam bo‘lmagan qismini) quruvchi tashkilotning hisob raqamiga o‘tkazib berish kabilarni oladi. Pudratchi tashkilot qurish uchun kerakli texnika va jihozlarni qurilish maydonchasiga yetkazish, ularni qurish ishlari uchun tayyorlash va shu kabi majburiyatlarni o‘z zimmasiga oladi.

Ob’ektni qurish jarayoni qurilishning titul ro‘yxatida ko‘rsatilgan ishlarni bosqichma-bosqich loyihani bajarish jadvaliga (grafigiga) muvofiq amalga oshirishdan iborat bo‘ladi. Qurilish ob’ektlarining bitkazilgan, lekin buyurtmachiga hali topshirilmagan qismi tugallanmagan ishlab chiqarish (qurilish ishlari) hisoblanadi.

Qurilgan ob’ektni foydalanishga topshirish qurilishning yakuniy jarayonidir. Bu jarayon qurilishga doir loyihadagi barcha ishlar tugatilgach, tuzilgan maxsus komissiya tomonidan amalga oshiriladi va mos ravishda «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma – schyot-faktura» bilan rasmiylashtiriladi. Ushbu hujjat imzolangan va tasdiqlangandan so‘ng qurilgan ob’ekt pudratchi uchun bajarilgan (sotilgan) ish, deb hisoblanadi.

Qurilish ishlari o‘z ichiga montaj ishlarini ham oladi. Shu bois birgalikda olib borilgan ushbu ishlar qurilish-montaj ishlari ham deb ataladi.

Jihozlarni o‘rnatish ishlari deganda jihozlar, uskunalar va boshqa konstruksiyalarni yig‘ish, o‘rnatish va foydalanishga tushirish bilan bog‘liq ishlar majmuasi tushuniladi. Chunonchi, bino va inshoatlarni qurishda bajariladigan jihozlarni o‘rnatish ishlari tarkibiga ko‘tarish-tushirish qurilmalari (lift, eskalator va boshqalar)ni, isitish, sovutish, yoritish, suv berish, havoni almashtirish, sanitariya-gigiyena texnikasi qurilmalarini o‘rnatish, yig‘ish, o‘tkazish, izolatsiya qilish va shu kabi boshqa ishlar kiritiladi.

Kengaytirish deganda pudrat shartnomasiga ko‘ra buyurtmachilarning harakatdagi bino va inshoatlariga qo‘shimcha ishlab chiqarish ob’ektlarini qurish, asosiy, yordamchi va xizmat ko‘rsatuvchi sexlarning maydonchalarini ishlab chiqarish quvvatini oshirish maqsadida kengaytirish bilan bog‘liq ishlar tushuniladi. Kengaytirish ishlariga shuningdek buyurtmachilar uzoq muddatli aktivlari tarkibiga kiritiladigan va alohida balansga ajratilmaydigan filiallari va ishlab chiqarish bo‘linmalarini qurish ham kiritiladi. Kengaytirish ishlari xuddi

yangi qurilish singari loyihadagi barcha ishlar tugatilgach, pudratchi tomonidan buyurtmachiga «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma – schyot-faktura» asosida topshiriladi. Ushbu hujjat imzolangan va tasdiqlangandan so‘ng kengaytirishga doir ishlar pudratchi tashkilot uchun bajarilgan (sotilgan) deb hisoblanadi.

Rekonstruksiya deganda pudrat shartnomasiga ko‘ra buyurtmachilarning harakatdagi asosiy, yordamchi va xizmat ko‘rsatuvchi ob’ektlarini dastlabki xolatini kengaytirmasdan qayta o‘zgartirib chiqish tushuniladi. Rekonstruksiyadan asosiy maqsad bo‘lib quyidagilar hisoblanadi:

- ishlab chiqarishni takomillashtirish va uning texnik-iqtisodiy darajasini ilmiy-texnika taraqqiyoti yutuqlari asosida ko‘tarish;
- harakatdagi ishlab chiqarish ob’ektlari quvvatini oshirish;
- ishchi xodimlarning mehnat sharoitlarini yaxshilash, ularning mehnat unumdorligini oshirish;
- texnik bo‘g‘inlardagi disproporsiyalarni yo‘qotish.

Rekonstruksiya ishlari loyihadagi barcha ishlar tugatilgach, pudratchi tomonidan buyurtmachiga «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma – schyot-faktura» asosida topshiriladi. Ushbu hujjat imzolangan va tasdiqlangandan so‘ng rekonstruksiya ishlari pudratchi tashkilot uchun bajarilgan (sotilgan) ish deb hisoblanadi

Obodonlashtirish deganda pudrat shartnomasiga ko‘ra buyurtmachilarga ularda foydalanishda bo‘lgan yer maydonchalarining ko‘rinishini yaxshilash, yer osti o‘tkazmalarini qurish, transport vositalarini to‘xtab turish joylarini tashkil qilish, yer maydonchalarini temir panjaralar bilan o‘rash, yurish yo‘lkalarini qurish kabi ishlar tushuniladi. Obodonlashtirish ishlari boshqa ishlar singari loyihadagi barcha ishlar tugatilgach, pudratchi tomonidan buyurtmachiga «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma – schyot-faktura» asosida topshiriladi. Ushbu hujjat imzolangan va tasdiqlangandan so‘ng obodonlashtirish ishlari pudratchi tashkilot uchun bajarilgan (sotilgan) deb hisoblanadi.

Ta’mirlash ishlari deganda pudrat shartnomasiga ko‘ra buyurtmachilarga asosiy, yordamchi va xizmat ko‘rsatishga mo‘ljallangan ob’ektlarni texnik-ishlab chiqarish holatini ishchi holatda ushlab turish, ularning texnik-iqtisodiy darajasini saqlash maqsadlarida bajarilgan ishlar tushiniladi. Bu ishlar, odatda, buyurtmachilar bino va inshoatlarining miqdoriy hajmini kengaytirmaydi. Biroq, ta’mirlash ishlari buyurtmachilarda mehnat sharoitlarini, atrof muhit muhofazani yaxshilashga imkon beradi. Ta’mirlash ishlari boshqa ishlar singari shartnoma nazarda tutilgan barcha ishlar tugatilgach, pudratchi tomonidan buyurtmachiga «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma – schyot-faktura» asosida topshiriladi. Ushbu hujjat imzolangan va tasdiqlangandan so‘ng ta’mirlash ishlari pudratchi tashkilot uchun bajarilgan (sotilgan) deb hisoblanadi.

Shunday qilib, qurilish tashkilotlari tomonidan xalq xo‘jaligining barcha tarmoqlari uchun bajariladigan qurilish ishlari tarkibi juda ham turli-tumandir. Ularning asosiylariga[4] quyidagilar kiradi:

- qurilish titul ro‘yxatiga kiritilgan bino va inshootlarni qurishga doir barcha ishlar, ular bilan bog‘liq bo‘lgan temir-beton metalllar, yog‘och va boshqa qurilish konstruksiyalarini o‘rnatish va montaj ishlari, minorali va boshqa kranlar uchun kran osti yo‘llari qurish va buzish ishlari;
- gaz, suv, elektr energiyasi, issiqlik, kanalizatsiya, havoni tozalash ta’minotiga doir ishlar;
- neft va gaz quvurlarini yotqizish, elektr quvvati va aloqa liniyalari kabellarini yotqizish va o‘tkazish ishlari;
- ko‘prik, yo‘l, suv osti-texnik tonnellarini qurish va o‘tqazish ishlari;
- sanitariya-gigiyena texnikasi va jihozlarini o‘rnatish ishlari;
- bino, inshoat va uskunalarga asos (fundament) va tayanch konstruksiyalarini o‘rnatish, qozon pech va boshqa agregatlar atrofiga qoplamalar yasash ishlari;
- qurish uchun yer maydonlarini tayyorlash, tozalash, eski buta va daraxtlarni kesish va olib tashlash, kovlash, yerni quritish va loyihada belgilangan ko‘rinishga yetkazish ishlari;
- shahar va qishloq joylari xududlarini ko‘kalamzorlashtirish hamda obodonlashtirishga doir qurilish ishlari;
- suv chiqarish, ularni oqish quvurlarini o‘rnatish ishlari;
- eroziya, sel ko‘chmalariga qarshi va boshqa tabiatni muhofaza qilish inshootlarini qurish, qirg‘oqlarni mustahkamlash va botqoqlarni quritish ishlari;
- qurilishiga aloqador parmalash, shurflash, suvni tortib olish va shu kabi boshqa geologik va gidrogeologik ishlar.

Qurilish tashkilotlarining asosiy faoliyatiga kiruvchi ushbu ishlar ularning xususiyatlariga ko‘ra litsenziyalashtiriladigan va litsenziyalash-tirilmaydigan turlarga bo‘linadi. Masalan, mudofaa ob’ektlarini, ko‘prik va tonnellarni, magistral gaz quvurlari, neft quvurlari va neft mahsulotlari quvurlarini, balandliklarda joylashgan ob’ektlarni loyihalashtirish, qurish va ta’mirlash ishlari litsenziyalashtiriladigan faoliyat hisoblanadi. Bunday qurilish ishlari bilan shug‘ullanish uchun litsenziya faqat maxsus ixtisoslashgan qurilish tashkilotlariga O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan beriladi. Maxsus loyihalashtirishni talab qilmaydigan va litsenziya olish lozim bo‘lmagan qurilish, qurilish-montaj, obodonlashtirish, kengaytirish, rekonstruksiya va modernizatsiya qilish, kapital va joriy ta’mirlash ishlari bilan barcha turdagi qurilish tashkilotlari shug‘ullanishlari mumkin.

Qurilish tashkilotlari va buyurtmachilar o‘rtasida qurilish ishlariga doir pudrat shartnomalarini tuzishda hozirgi paytda tender (tanlov) usuli keng tarqalgan. Chunonchi, davlat byudjetidan markazlashtirilgan tarzda moliyalashtiriladigan qurilish ob’ektlari (maktablar, litseylar, kollejlar, harbiy qismlar, shifoxonalar va boshqalar) bo‘yicha pudrat shartnomalarini tuzish maxsus

[4] **Изох:** қурилиш ишларининг тўлиқ рўйхати қурилиш нормалари ва тартибига оид ҳужжатлар, шунингдек қурилишга оид махсус адабиётларда келтирилган.

«Yagona buyurtmachi xizmati» injiniring kompaniyalari orqali tanlov savdolari asosida amalga oshirilmoqda. Ushbu tanlov savdolarida barcha mulkiy va tashkiliy-huquqiy turdagi qurilish tashkilotlari qatnashish huquqiga egadirlar. Buning uchun ular injiniring kompaniyalariga tanlov savdosida qatnashish bo‘yicha ofertalar (takliflar)ni kiritishlari hamda tegishli tanlov hujjatlarini taqdim etishlari lozim. Tanlov savdosida qatnashish uchun qurilish tashkilotlari «Yagona buyurtmachi xizmati» injiniring kompaniyalari tomonidan qo‘yilayotgan quyidagi talablarga mos kelishlari lozim:

- ishlar (xizmatlar)ni bajarish uchun zarur bo‘lgan mehnat resurslari va mutaxassislarga ega bo‘lishlari;
- tanlovga qo‘yilgan ob’ektga o‘xshash inshoatlarda ishlash tajribasi va ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari;
- shartnoma tuzish yuzasidan fuqoralik-muomala, huquqiy layoqat va vakolatlarga, o‘zaro ishonchga ega bo‘lishlari;
- tanlovga qo‘yilgan ob’ekt qurilishini olib borish uchun markazlashtiriladigan mablag‘lardan tashqari o‘z mablag‘lariga ega bo‘lishlari;
- byudjet oldida boqimanda qarzlarga ega bo‘lmasligi;
- joriy majmuriyatlar bo‘yicha to‘lov qobiliyatiga ega bo‘lishligi va boshqalar.

«Yagona buyurtmachi xizmati» injiniring kompaniyalari orqali tanlov savdolari asosida amalga oshiriladigan qurilish ishlariga doir pudrat shartnomalari qurilish ishlari rejalariga kiritilgan hamda ular uchun belgilangan tartibda tasdiqlangan titul ro‘yxatlariga muvofiq holda tuziladi.

Bosh pudratchi qurilish ishlarining hajmi va xususiyatlariga ko‘ra injiniring kompaniyalari roziligi bilan alohida ishlarni amalga oshirishlari uchun o‘zlarining subpudratchilarini belgilashlari ham mumkin. Ushbu holda bosh pudratchi va subpudratchilar o‘rtasidagi munosabatlar tuzilgan subpudrat shartnomalari asosida belgilanadi.

Quriladigan ob’ektning loyiha-smeta hujjatlari (titul ro‘yxati, uskuna, material va buyumlarni yetkazib berish jadvali, moliyalashtirish grafigi va boshqalar) tuzilgan pudrat shartnomasining tarkibiy elementlari bo‘lib hisoblanadi. Ushbu hujjatlarga amal qilish va ularda ko‘rsatilgan shartlarni bekamu-ko‘st bajarilishini ta’minlash buyurtmachilar hamda qurilish tashkilotlarining bevosita majburiyatlari hisoblanadi.

2.Qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobining vazifalari

Qurilish tashkilotlari o‘z faoliyatini xo‘jalik hisob-kitobi asosida yurituvchi, ya’ni o‘zini-o‘zi mablag‘ bilan ta’minlovchi, olgan daromadlari evaziga barcha harajatlarini qoplovchi va pirovard natijada foyda oluvchi korxonalar sifatida buxgalteriya hisobining muhim sub’ektlari bo‘lib hisoblanadi. Qurilish tashkilotlari xo‘jalik faoliyatining turlari, ularni tashkil qiluvchi jarayon va muomalalar, erishilgan moliyaviy natijalar, shuningdek xo‘jalik faoliyatini olib borilishini ta’minlovchi aktivlar, bu aktivlarni tashkil topish manbalari buxgalteriya hisobi

ob’ektlarini tashkil etadi. Bu ob’ektlarni kuzatish, ular to‘g‘risidagi axborotlarni nazorat va tahlil qilish hamda tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilish maqsadida yig‘ish, qayd etish, guruhlash, jamlash va foydalanuvchilarga yetkazib berish buxgalteriya hisobining asosiy funksiyalari bo‘lib hisoblanadi.

Qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobining vazifalari bevosita ular tomonidan bajariladigan qurilish, qurilish-montaj, jihozlarni o‘rnatish, kengaytirish, rekonstruksiya qilish, obodonlash-tirish, kapital va joriy ta’mirlash ishlarining o‘ziga xos xususiyatlaridan kelib chiqadi. Ushbu ishlarni loyiha-smeta hujjatlariga muvofiq olib borilganligi va bunda belgilangan me’yor va tartiblarga amal qilingan-ligini nazorat qilish, qurilish ishlariga ketgan sarf-harajatlarni to‘g‘ri va o‘z vaqtida hujjatlashtirish, ular asosida qurilish jarayonlari sintetik va analitik hisobini yuritish, tugallanmagan qurilish ishlari qiymatini to‘g‘ri aniqlash, tugallangan ishlar qiymatini aniq baholash va kalkulyatsiya qilish, ularni hisobot davri daromadlariga hisoblash tamoyiliga asosan kiritish, o‘zaro hisob-kitoblarni o‘z vaqtida amalga oshishini ta’minlash buxgalteriya hisobi oldida turgan eng muhim vazifalardir.

Qurilish ishlarining xususiyatlari qurilish tashkilotlarida ularning mulki hamda bu mulkni tashkil qilish manbalari hisobi oldiga ham muhim vazifalarni qo‘yadi. Chunonchi, asosiy vositalar hisobi va hisobot tizimi ushbu aktivlar tarkibidagi qimmat turadigan maxsus texnika turli mexanik va elektr jihozlar, yuk tashish mashinalari, maxsus bino va inshoatlarning holati va harakati, ularning ish faoliyati, amortizatsiyalanishi va boshqa jihatlari to‘g‘risida batafsil ma’lumotlarni berishi lozim.

Qurilish ishlarining belgilangan muddatlarda bajarilishi tegishli qurilish materiallarining qurilish maydonchalariga o‘z vaqtida kelib tushishiga, ular bo‘yicha tasdiqlangan limitning mavjudligi, butligi va sifatiga bevosita bog‘liqdir. Bundan tashqari kelib tushayotgan material-lar qiymatini (tannarxini) to‘g‘ri baholash, ular hisobini baholashning u yoki bu usulda yuritilishi qurilish ishlarining tannarxiga, ularni bajarishdan olinadigan daromadlar va to‘lanadigan soliqlarga, qurilish tashkilotining sof foydasiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Bularning barchasi qurilish tashkilotlarida materiallar hisobi oldiga ular qiymatini to‘g‘ri baholash, materiallar holati va harakati ustidan usliksiz nazoratni olib borish, ular kirimi va chiqimiga doir hujjatlarni to‘g‘ri va o‘z vaqtida rasmiylashtirish, ushbu boyliklar ombor va buxgalteriya hisobi registrlarini belgilangan tartibda yuritishdek muhim vazifani qo‘yadi.

Qurilish ishlari hajmi va qiymatiga ko‘ra katta miqdorda mablag‘ talab qiladigan faoliyat hisoblanadi. Shu bois ham qurilish ishlarining o‘z vaqtida va sifatli bajarilishi ularni moliyalashtirilish manbalarining mavjudligiga bevosita bog‘liqdir. Qurilish ishlari, odatda, buyurtmachidan olingan oldindan to‘lov va keyingi to‘lovlar, shuningdek pudratchi tashkilotning o‘z mablag‘lari yoki ular tomonidan olingan bank kreditlari evaziga amalga oshiriladi. Qurilish ishlarini moliyalashtirilishining ushbu xususiyatlari pudratchi tashkilotlarda pul mablag‘larini maxsus schyotlarda akkumulyatsiya qilishni (to‘plashni), ulardan oqilona foydalanishni, oldindan to‘lov va keyingi to‘lov summalarini buyurtmachilardan o‘z vaqtida kelib tushishini, bank kreditlari va boshqa qarz

mablag‘larni olish va qaytarish muomalalarini usliksiz nazorat qilishni, ularni to‘g‘ri va o‘z vaqtida rasmiylashtirishni, pul mablag‘lari, debitorlik va kreditorlik qarzlar hisobini belgilangan tartiblarga rioya qilgan holda olib borishni taqozo qiladi.

Qurilish ishlari boshqa ishlardan farqli o‘laroq kollektiv mehnatga tayanadi, ya’ni ularni olib borishda mehnatni tashkil qilishning brigada shakli keng qo‘llaniladi. Mos ravishda bajarilgan ish va xizmatlarga haq to‘lashda ham mehnatning brigada shakli asos qilib olinadi. Qurilish ishlarining yaxlit brigada a’zolari tomonidan bajarilishi jami hisoblangan ish haqini, unga qo‘shimchalarni brigada a’zolari o‘rtasida ularning mehnatdagi haqiqiy ishtirokiga mos tarzda to‘g‘ri taqsimlab chiqish va hisobini yuritish vazifasini qo‘yadi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida qurilish tashkilotlari, ularning ta’sischilari, investorlari va boshqa ishtirokchilarining pirovard maqsadi bo‘lib foyda olish hisoblanadi. Qurilish tashkilotlari hisob tizimi foyda ko‘rsatkichlarini milliy pul birligida real aniqlash imkonini berishi va aks ettirishi lozim.

3.Qurilish tashkilotlari hisob siyosatining xususiyatlari

Qurilish tashkilotlari boshqa xo‘jalik yuritish sub’ektlari singari respublikamiz qonun hujjatlari asosida o‘zlarining hisob siyosatini ishlab chiqishlari hamda unga amal qilishlari lozim. Ushbu hisob siyosatida qurilish tashkiloti rahbariyati tomonidan tanlab olingan buxgalteriya hisobining tashkiliy shakli, xo‘jalik faoliyati ko‘rsatkichlari, aktivlar, majmuriyatlar va xususiy kapital elementlarini tan olish mezonlari, ular hisobini yuritishga asos bo‘luvchi hujjatlar tizimi, ishchi schyotlar rejasi, boshlang‘ich hujjatlar aylanishi, arxiv ishi, tovar-moddiy boyliklarni inventarizatsiyasini o‘tkazish jadvali, hisobni yuritishga doir boshqa tartib-qoidalar va tamoyillar aniq ifodalangan bo‘lishi lozim. Qurilish tashkilotlari hisob siyosati to‘g‘risida tasavvur olish uchun MCHJ shaklidagi «149- HMK»ning hisob siyosatidan qisqa ko‘chirma 1-ilovada keltirilgan.

Qurilish tashkilotlarining hisob siyosati ichki va tashqi foydalanuvchilarga ular faoliyati to‘g‘risidagi axborotlarni tegishli shakl va mazmunda yig‘ish, qayd etish, guruhlash va jamlash hamda ularni o‘z vaqtida yetkazib berish talablariga javob berishi kerak.

Qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobi respublikamizning «Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida» qonuni (7-modda)da ko‘rsatilgan to‘rtta shakllardan birida tashkil etilishi mumkin.

Qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkiliy shaklini belgilashda bu tashkilotlarning katta-kichikligi, ularning maqomi muhim rol o‘ynaydi. Yirik qurilish tashkilotlarida bajariladigan hisob-kitob ishlari hajmi katta bo‘lganligi uchun buxgalteriya tarkibi alohida bo‘limlardan, masalan, moddiy boyliklar hisobi bo‘limi, mehnat va unga haq to‘lash hisob-kitobi bo‘limi, qurilish ishlari hisobi bo‘limi, moliyaviy hisob-kitoblar bo‘limi va boshqalardan tashkil topadi. Buxgalteriya bo‘limlari ish faoliyatiga bosh buxgalter rahbarlik qiladi.

Mikrofirmalar va kichik korxonalar maqomidagi qurilish tashkilot-larida, odatda, maxsus hisob bo‘linmasi tashkil qilinmaydi. Ularda shartnoma asosida ishga qabul qilingan buxgalterga barcha hisob-kitob ishlarini yuritish yuklatiladi.

Qurilish tashkilotlari xo‘jalik faoliyatining buxgalteriya hisobi ixtisoslashgan buxgalterlik firmasi yoki auditorlik tashkiloti tomonidan tuzilgan shartnomaga muvofiq olib borilganda, ular buxgalteriya hisobini respublikamiz qonun hujjatlariga muvofiq ravishda olib borilganligi uchun qurilish tashkilotlari oldida shartnoma shartlariga asosan javobgar va mas’ul hisoblanadilar.

Qurilish tashkilotida buxgalteriya hisobi uning rahbarining o‘zi tomonidan yuritilganda u buxgalteriya hisobini respublikamiz qonun hujjatlariga muvofiq ravishda olib borilganligi uchun bevosita javobgar va mas’ul hisoblanadi.

Qurilish tashkilotlarining hisob siyosatida buxgalteriya hisobini tashkil qilishning tanlab olingan shakli, shuningdek ushbu shaklda hisob ishlarining bajarilishini tartibga solib turuvchi ichki me’yoriy hujjatlar tizimi belgilanadi. Bunday ichki me’yoriy hujjatlar bo‘lib, odatda, buxgalteriya to‘g‘risida Nizom, bosh buxgalter va buxgalterlarning kasbiy mahoratiga qo‘yiladigan talablar, buxgalterlar o‘rtasida funksional majburiyatlarning taqsimoti, mehnat shartnomalari, ixtisoslashgan buxgalterlik firmalari yoki auditorlik tashkilotlari bilan tuzilgan shartnomalar hisoblanadi. Ushbu ichki me’yoriy hujjatlarning mavjudligi va ularga amal qilish buxgalteriya hisobini to‘g‘ri tashkil qilinishi va yuritilishida muhim ahamiyat kasb etadi.

Qurilish tashkilotlarida daromadlar, harajatlar va yakuniy moliyaviy natijalari (foyda va zararlari) ko‘rsatkichlarini tan olish va hisobini yuritishning bir qancha usullari mavjud. Chunonchi, daromadlarni qurilish ishlari yoppasiga tugagandan so‘ng, bosqichma-bosqich, qurilish navbatlari bo‘yicha tan olish va hisobga olish mumkin. Ushbu usullarning mohiyatiga va qo‘llanilishiga keyingi mavzularda alohida to‘xtalamiz. Qurilish tashkilotlari tomonidan bu usullardan qaysi biri tanlab olinganligi yoki ularning har birini qaysi turdagi ishlar uchun qo‘llanilishi hisob siyosatida aniq ifodalangan bo‘lishi lozim.

Bajarilgan qurilish ishlarining tannarxi, shuningdek olingan foyda summasi ularga sarflangan materiallar qiymatini baholash usullariga bevosita bog‘liq. Bunday usullar bo‘lib, respublikamizning 4-son BHMS «Tovar-moddiy zahiralar»ga muvofiq FIFO, AVEKO, identifikatsiyalash usullari hisoblanadi. Belgilangan tartibga ko‘ra qurilish tashkiloti ushbu usullarning barchasidan foydalanishlari mumkin. Biroq, bir xil nomdagi TMZlar bo‘yicha bir vaqtning o‘zida baholashning turli usullarini qo‘llash mumkin emas. Shu bois ham, qurilish tashkilotlari o‘zlarining hisob siyosatida TMZlar qiymatini baholashning tanlangan usullarini ularning turlari bo‘yicha ko‘rsatishlari hamda unga amal qilishlari lozim.

Qurilish ishlarining bir necha yillarga cho‘zilib ketishi hisobot yilining oxirida tugallanmagan qurilishni inventarizatsiya qilish va qiymatini baholashni, shuningdek unga sarflangan harajatlarni to‘g‘ri taqsimlashni taqozo etadi. Bu xususiyat qurilish tashkilotlari hisob siyosatida tugallanmagan qurilish hajmini inventarizatsiya qilib chiqish, uning qiymatini baholash tartibini aniq belgilashni talab qiladi.

Qurilish ishlari bo‘yicha hisob-kitoblarni o‘z vaqtida amalga oshirilishi buyurtmachi tashkilotlarning to‘lov qobiliyati va moliyaviy barqarorligiga bevosita bog‘liqdir. Bozor iqtisodiyoti sharoitida buyurtmachi korxonalar to‘lov qobiliyatini yo‘qotish riskining mavjudligi qurilish tashkilotlarida dargumon debitorlik qarzlarni bevosita yoki tashkil qilinadigan maxsus rezerv evaziga hisobdan chiqarish usullaridan birini hisob siyosatida belgilab qo‘yishni talab etadi.

Bajariladigan ishlar (xizmatlar) qurilish tashkilotlari bo‘linma-larida (qurilish maydonchalari, sexlar, omborlar va boshqa javobgarlik markazlarida) turli boshlang‘ich hujjatlarni tuzishni, ular aylanishini tashkil qilishni, shuningdek boshlang‘ich hujjatlar asosida tegishli hisob registrlarini yuritishni taqozo etadi. Qurilish tashkilotlarida ishlatiladigan boshlang‘ich hujjatlar, ularni tuzish, taqdim etish va ishlovdan o‘tqazish tartibi to‘g‘risida keyingi mavzularda alohida to‘xtalamiz.

Qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobi jurnal-order, memorial-order, bosh-jurnal va ixchamlashtirilgan shakllardan birida qo‘lda yoki zamonaviy kompyuterli texnologiyalarga asoslanilgan holda yuritilishi mumkin. Hozirgi paytda aksariyat qurilish tashkilotlarida qo‘llanilayotgan hisob shakli bo‘lib jurnal-order shakli hisoblanadi. Bu shaklda ishlatiladigan hisob registrlarining schyotlar bo‘yicha taqsimoti 2-va 3-ilovalarda keltirilgan.

Qurilish tashkilotlari hisob siyosatining muhim tarkibiy qismi bo‘lib moliyaviy-xo‘jalik faoliyati buxgalteriya hisobini yuritish uchun tasdiqlangan ishchi schyotlar rejasi hisoblanadi. Qurilish tashkilotlari xususiyatlaridan kelib chiqqan holda ishchi schyotlar rejasida nazarda tutilishi lozim bo‘lgan ayrim schyotlar va ularning yuritilish tartibiga keyingi mavzularda alohida to‘xtalamiz.

TAYANCH IBORALAR

Qurilish ishlari
Montaj ishlari
Rekonstruksiya
Modernizatsiya
Oferta
Kengaytirish
Ta’mirlash ishlari
Obodonlashtirish ishlari
Jihozlarni o‘rnatish ishlari
Qurilish tashkiloti
Qurilish tashkiloti hisob siyosati
Pudratchi
Subpudratchi
Buyurtmachi
Pudratshartnomasi
Pudrat shartnomasi
Qurilish loyihasi
Qurilish smetasi
Titul ro‘yxati
Injinering kompaniyasi
Tender (tanlov)

O‘Z O‘ZINI NAZORAT QILISH UCHUN TEST SAVOL-JAVOBLARI

1.Qurilish - bu:

a) xalq xo‘jaligining tarmog‘i;
b) jarayon;

v) faoliyat turi;
g) oldingi javoblarning barchasi to‘g‘ri.

2.Qurilish tashkilotlari:

a) aksiyador jamiyatlari bo‘lishi mumkin emas;
b) kichik korxona bo‘la olmaydi;
v) mas’uliyati cheklangan jamiyat bo‘lishi mumkin emas;
g) oldingi barcha javoblar noto‘g‘ri.

3. Qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobi ob’ektlariga kiradi:

a) aktivlar, majburiyatlar, xususiy kapital;
b) xo‘jalik faoliyati turlari;
v) xo‘jalik faoliyati natijalari;
g) yuqoridagi javoblarda keltirilganlarning barchasi.

4.Qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobini tashkil qilinishiga:

a) bosh buxgalter javobgar;
b) rahbar javobgar;
v) ichki audit bo‘limi javobgar;
g) kuzatuv kengashi javobgar.

5. Qurilish tashkiloti hisob siyosatini:

a) Vazirlar Mahkamasi tasdiqlaydi;
b) Moliya Vazirligi tasldiqlaydi;
v) «O‘zdavarxitektqurilish» AK tasdiqlaydi;
g) Qurilish tashkilotining rahbar organi tasdiqlaydi.

6. Qurilish tashkilotlarida buxgalteriya hisobi:

a) maxsus bo‘linma tomonidan yuritiladi;
b) shartnoma asosida ishga olingan buxgalter tomonidan yuritiladi;
v) shartnoma asosida auditorlik tashkiloti tomonidan yuritiladi;
g) Yuqoridagi javoblarda keltirilgan shakllardan biri bo‘yicha yuritiladi.

MAVZUNI CHUQUR O‘RGANISH UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN ME’YORIY-HUQUQIY HUJJATLAR VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasining qonuni «Faoliyatning ayrim turlarini litsenziyalashtirish to‘g‘risida», 2000 yil 25 may (keyingi o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan).

2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori «Kapital qurilishda xo‘jalik munosabatlari mexanizmini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2003 yil 12 sentyabr, 395-son.

3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori «Qurilish sohasida hisobotni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2003 yil 24 sentyabr, 4095-son.

4.Moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim etish uchun konseptual asos. O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 14 avgustda ro‘yxatga olingan, № 475.

5.BHMS № 1 «Hisob siyosati va moliyaviy hisobot. O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 14 avgustda ro‘yxatga olingan, № 474.

6.Voxidov S.V. va boshqalar. Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi xususiyatlari. - T.: «O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg‘armasi nashriyoti», 2004.

7.Urazov K.B. Investitsiyalarning buxgalteriya hisobi va soliqqa tortilishi. - T.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, SBX gazetasi kutubxonasi, № 6, 2003.

Mavzu 2. QURILISH TASHKILOTLARIDA ASOSIY VOSITALAR HISOBINING XUSUSIYATLARI

Ma’ruza rejasi:

1.Qurilish tashkilotlarida asosiy vositalarning tasnifi, tavsifi va baholanishi
2.Qurilish tashkilotlarida asosiy vositalar holati va harakatining hisobi
3.Qurilish mashinalari va uskunalari ish faoliyatining hisobi
4.Qurilish mashinalari va uskunalarini ekspluatatsiya qilish harajatlarining hisobi
5.Qurilish tashkilotlarida asosiy vositalarga eskirish hisoblash usullarini qo‘llash xususiyatlari

1.Qurilish tashkilotlarida asosiy vositalarning tasnifi, tavsifi va baholanishi

Qurilish ishlarini turli mehnat qurollari hamda vositalarisiz amalga oshirib bo‘lmaydi. Chunonchi, yer osti va ustidagi, turli chuqurlik va balandliklardagi ishlarni bajarish uchun qurilish tashkilotlariga harakatlanuvchi kranlar, buldozerlar, ekskavatorlar, beton qorish mashinalari, bo‘yoq va ohak purkagich apparatlar, elektr randa va arralar hamda boshqa shu kabi maxsus texnika, mashina va uskunalar kerak bo‘ladi. Bundan tashqari, qurilishga kerakli bo‘lgan ko‘p miqdordagi materiallarni tayyorlash, saqlash va ularni qurilish maydonchalariga o‘z vaqtida yetkazib berish turli ta’minot, ishlab chiqarish va boshqa jarayonlarning bajarilishini ta’minlovchi binolar, inshoatlar, transport va boshqa mehnat vositalariga ega bo‘lishni taqozo etadi. Bularning barchasi qurilish tashkilotlarida asosiy vositalarni muhim ahamiyatga ega ekanligidan darak beradi. Bu, o‘z navbatida, qurilish tashkilotlarida asosiy vositalar holati va harakati, eskirishi va yangilanishi, samarali ishlatilishi ustidan uzliksiz nazoratni o‘rnatish, shuningdek ular hisobini o‘z vaqtida va to‘g‘ri yuritish talabini qo‘yadi.

Qurilish tashkilotlarida ishlatiladigan asosiy vositalarni turlicha tasniflash mumkin (2.1-jadval).

Ishlab chiqarishdagi ishtirokiga ko‘ra qurilish tashkilotlarining barcha asosiy vositalarini ishlab chiqarish va noishlab chiqarish asosiy vositalariga ajratish mumkin. Ishlab chiqarish asosiy vositalari bo‘lib, chunonchi, bevosita qurilish ishlarini olib borishda ishtirok etadigan mehnat qurollari va vositalari, masalan maxsus qurilish mashinalari va uskunalari, texnika, transport vositalari, bino va inshoatlar hisoblanadi. Noishlab chiqarish asosiy vositalariga ma’muriyat binosi, ofis mebellari, kompyuterlar, boshqaruvga xizmat qiladigan transport vositalari, shuningdek boshqa ijtimoiy-madaniy maqsadlarda foydalanilayotgan ob’ektlar kiradi.

2.1-jadval

Qurilish tashkilotlari asosiy vositalarining tasnifi

Tasniflash belgisi	Asosiy vositaning turi
1.Ishlab chiqarishdagi ishtirokiga ko‘ra	• ishlab chiqarish asosiy vositalari • noishlab chiqarish asosiy vositalari
2.Ishlab chiqarishni borishi-ga ta’sir ko‘rsatuvchanligiga ko‘ra	• faol ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy vositalar • nofaol ta’sir ko‘rsatuvchi asosiy vositalar
3.Mulkiy kimga tegishligiga ko‘ra	• xususiy asosiy vositalar vaqtinchalik foydalanishga olingan asosiy vositalar
4.Sotib olish va kelib chiqish manbalariga ko‘ra	• sotib olingan import asosiy vositalar • sotib olingan mahalliy asosiy vositalar • o‘z kuchi bilan yaratilgan asosiy vositalar • ta’sis badali sifatida kiritilgan asosiy vositalar bepul kelib tushgan asosiy vositalar
5.Sotib olingandagi holati-ga	• butkul yangi asosiy vositalar

ko‘ra	oldinlari foydalanishda bo‘lgan asosiy vositalar
6.Real holatiga ko‘ra	• ishlatilayotgan asosiy vositalar • kapital ta’mirlashdagi asosiy vositalar • konservatsiya qilingan asosiy vositalar • zahiradagi o‘rnatilmagan jihozlar • sotishga tayyorlangan asosiy vositalar • tugatishga tayyorlangan asosiy vositalar ijaraga berilgan asosiy vositalar
7.Alohida ishlarni baja-rishga mo‘ljallanganligiga ko‘ra	• maxsus asosiy vositalar • universal asosiy vositalar • aralash maqsaddagi asosiy vositalar
8.Turi va ko‘rinishiga ko‘ra	• er va yer uchastkalari • bino va inshoatlar • mashina va mexanizmlar • ofis mebellari va jihozlari • kompyuterlar • transport vositalari • ishchi xayvonlar • ko‘p yillik o‘simliklar • boshqa asosiy vositalar

Ishlab chiqarishni borishiga ta’sir ko‘rsatuvchanligiga ko‘ra qurilish tashkilotlarining barcha asosiy vositalari ishlab chiqarishga faol va nofaol ta’sir ko‘rsatadigan asosiy vositalarga bo‘linadi. Maxsus qurilish mashinalari va mexanizmlari, transport vositalari, ayrim xo‘jalik inventarlari ishlab chiqarishga katta ta’sir ko‘rsatadigan asosiy vositalar hisoblanadi. Bino va inshoatlar, mebel va ayrim jihozlar ishlab chiqarishga bevosita faol ta’sir ko‘rsatmaydigan asosiy vositalarga kiradi.

Mulkiy kimga tegishligiga ko‘ra qurilish tashkilotlari asosiy vositalari xususiy va vaqtinchalik foydalanishga (ijaraga) olingan asosiy vositalarga bo‘linadi.

Sotib olish va kelib chiqish manbalariga ko‘ra qurilish tashkilotlarining asosiy vositalari turli xil bo‘ladi, masalan xorijiy davlatlardan sotib olingan (import) va respublikamizda ishlab chiqarilgan asosiy vositalar, o‘z kuchi bilan yaratilgan asosiy vositalar, ta’sis badali sifatida kiritilgan asosiy vositalar va bepul kelib tushgan asosiy vositalar.

Sotib olingandagi holatiga ko‘ra qurilish tashkilotlari asosiy vositalarini yangi va oldinlari foydalanishda bo‘lgan asosiy vositalarga bo‘lish mumkin.

Real holatiga ko‘ra qurilish tashkilotlari asosiy vositalari ishlatilayotgan (ekspluatatsiyadagi), kapital ta’mirlashdagi, konservatsiya qilingan, zahiradagi, sotishga va tugatishga tayyorlangan, ijaraga berilgan asosiy vositalarga ajratiladi. Sotishga va tugatishga tayyorlangan asosiy vositalar alohida qismlarga ajratilgan holda saqlanishi mumkin.

Alohida ishlarni bajarishga mo‘ljallanganligiga ko‘ra qurilishda qo‘llanilayotgan asosiy vositalar maxsus, universal va aralash maqsaddagi asosiy

vositalarga bo‘linadi. Kranlar, beton qorish mashinalari, temir va taxta kesish, burg‘ulash jihozlari, kovushli ekskavatorlar, grederlar va shu kabi ayrim qurilish texnikalari maxsus asosiy vositalar hisoblanadi. Traktorlar, buldozerlar, ayrim transport vositalari, bino va inshoatlar universal harakterga ega bo‘ladi.

Turi va ko‘rinishiga ko‘ra qurilish tashkilotlarining asosiy vositalari buxgalteriya hisobi, moliyaviy va statistika hisobotlarini tuzishda barcha xo‘jalik yuritish sub’ektlari uchun umumbelgilangan guruhlarga ajratiladi. Ushbu guruhlar hamda ularga kiruvchi asosiy vositalar bo‘lib, chunonchi, quyidagilar hisoblanadi: yer va yer uchastkalari; bino va inshoatlar; mashina va uskunalar; ofis mebellari va jihozlari; kompyuterlar; transport vositalari; ishchi xayvonlar; ko‘p yillik o‘simliklar; boshqa asosiy vositalar.

Qurilish tashkilotlari asosiy vositalarini boshqa belgilari bo‘yicha ham tasniflash mumkin. Chunonchi, soliq solishga munosabatiga ko‘ra ular mol-mulk solig‘iga tortiladigan va mol-mulk solig‘iga tortilmaydigan asosiy vositalarga ajratiladi. Amortizatsiya qilinishiga ko‘ra ular Soliq kodeksida belgilangan turli me’yorlar bo‘yicha eskirishi hisoblanadigan va mos ravishda turli muddatlarda (5 yildan 20 yilgacha) xizmat ko‘rsatadigan asosiy vositalarga bo‘linadi.

Qurilish tashkilotlarida asosiy vositalar tarkibiga kiritilmaydi:

- qiymatidan qat’iy nazar xizmat muddati bir yildan kam bo‘lgan buyumlar – stol ustiga qo‘yiladigan kalkulyatorlar, yoritg‘ichlar, yozuv uskunalari, taqvimnomalar;
- vaqtinchalik foydalanish uchun qurilgan yo‘lkalar va boshqa moslamalar (notitul inshoatlar).

Qurilish tashkilotlari o‘zlarining asosiy vositalari qiymatini 5-son BHMS «Asosiy vositalar»da keltirilgan tartibda baholashlari, shuningdek joriy hisobda ularni boshlang‘ich (tiklangan) qiymatida, buxgalteriya balansida esa qoldiq qiymatida aks ettirishlari lozim.

Asosiy vositalarning boshlang‘ich qiymati ularni sotib olish baholari (o‘z kuchi bilan qurish yoki ishlab chiqarish tannarxi) hamda barcha sotib olish, tashib keltirish, rasmiylashtirish, o‘rnatish, ishga tushirishga doir qo‘shimcha harajatlardan tashkil topadi. Boshlang‘ich qiymatni topish maxsus «Asosiy vosita boshlang‘ich qiymatining hisob-kitobi»ni tuzish asosida amalga oshiriladi. Ushbu hisob-kitobni quyidagi shaklda tuzish maqsadga muvofiq (2.2- jadval).

2.2- jadval

«Tasdiqlayman»

Rahbar_____

Asosiy vosita boshlang‘ich qiymatining hisob-kitobi

Nomi- beton qorish mashinasi

T/r	Hujjat		Operatsiya mazmuni	Summa	Korr. schyotlar	
	№	Sana			Dt	Kt
1	2	5.01.07	Minsk zavodi, mashina qiymati	18000000	0820	6010
2	36	15.01.07	Bojxona to‘lovlari	4200000	0820	6990
3	6	15.01.07	A.Xaydarovning avans	800000	0820	6970

			hisoboti			
4	41	15.01.07	«Rauf» brokerlik kontorasi	200000	0820	6990
5	25	15.01.07	Samarqand temir yo‘l uzeli	600000	0820	6990
6	12	15.01.07	Avtoyo‘l	1200000	0820	6990
7	26	15.01.07	Samarqand DAN	50000	0820	6990
			Jami	**25050000**	**0130**	**0820**

Bosh hisobchi _____

Yuqoridagi tartibda tuzilgan hisob-kitob sotib olingan asosiy vositalarni boshlang‘ich qiymati bo‘yicha kirim qilinishiga, ular bo‘yicha inventar kartochkalarni yuritishga, shuningdek mehnat qurollari va vositalarini joriy hisob registrlari hamda hisobotlarda aks ettirishga asos bo‘ladi.

2.Qurilish tashkilotlarida asosiy vositalar holati va harakatining hisobi

Qurilish tashkilotlari boshqa xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar singari asosiy vositalarning sintetik va analitik hisobini respublikamizning qonunlari va qonun osti hujjatlari asosida olib borishlari lozim.

2002 yil 1 yanvardan joriy etilayotgan buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi (21-son BHMS)ga muvofiq asosiy vositalarning sintetik hisobi 0100 «Asosiy vositalar hisobi schyotlari» tizimida ochiladigan schyotlarda olib boriladi.

0110 «Yer» schyotida qurilish tashkilotlari ixtiyoriga qonun hujjatlariga muvofiq mulk sifatida berilgan yer uchastkalari aks ettiriladi.

0120 «Binolar, inshoatlar va uzatish qurilmalari» schyotida quyidagi tarkibdagi asosiy vositalar hisobi yuritiladi:

- ***binolar*** – bu ishlab chiqarish, ma’muriy boshqaruv va boshqa ijtimoiy-maishiy maqsadlarda foydalaniladigan binolar (sexlar, omborlar, yuvinish xonalari, laboratoriya, idora, garaj, o‘t o‘chirish deposi va shu kabi mehnat sharoitini yaratib beruvchi, tovar-moddiy boyliklar butligini ta’minlovchi ob’ektlar). Binolar tarkibiga ularni normal ekspluatatsiya qilish uchun zarur bo‘lgan barcha kommunikatsiyalar, ya’ni isitish, ventilyatsiya, suv va gaz ta’minoti, lift, yong‘inga qarshi va signalizatsiya qurilmalari, telefon aloqasi simlari tizimlari ham kiritiladi.
- ***inshoatlar*** – ochiq ayvonlar, devorlar, suv minoralari, temir yo‘l shahobchalari, nasos stansiyalari, sement va suv havzalari, sig‘imlar, asfaltlangan yo‘llar va yo‘lkalar.
- ***uzatish qurilmalari*** – elektr liniyalari, gaz, suv, bug‘ o‘tqazuvchi quvurlar va boshqalar.

0130 «Mashina va uskunalar» schyotida yerga mustahkam o‘rnatiladigan va relsda yurituvchi kranlar va elektrokranlar, ekskavatorlar, buldozerlar, beton qorish mashinalari, transporterlar, ko‘tarish-tushirish qurilmalari, grederlar, burg‘ulash, arralash, randalash, temir-tersaklarni kesish, ulash, bo‘yoq, ohak va suv purkash apparatlari hamda stanoklari, issiqlik pechlari, kompressorlar, o‘lchov tarozilari va boshqa maxsus mashina hamda uskunalarning hisobi olib boriladi.

0140 «Mebel va ofis jihozlari» schyotida shkaflar, stol va stullar komplekti, doskalar, seyflar, yozuv mashinkalari, faks, nusxa ko‘chirish apparatlari, uyali aloqa vositalarining hisobi yuritiladi.

0150 «Kompyuter uskunasi va hisoblash texnikasi» schyotida kompyuterlar va ularga o‘rnatiladigan periferiya qurilmalari (printer, skaner, modem va boshqalar)ning hisobi olib boriladi.

0160 «Transport vositalari» schyotida yuk va odam tashuvchi avtomashinalar, vagonlar, avtobuslar, traktorlar, pritseplar va boshqa transport vositalari hisobga olinadi.

Asosiy vositalarning analitik hisobi 13-jurnal-orderda, shuningdek har bir inventar ob’ektning kodi (tartib nomeri) bo‘yicha kartochkalarda yoki kitobda (OS-7 shakl «Asosiy vositalarni hisobga olish inventar kartochkasi», OS-9 «Asosiy vositalarning inventar ro‘yxati») yuritiladi. Ushbu kartochka va kitoblar asosiy vositalar kelib tushganda ochiladi va ularning butun foydali xizmat muddati davri davomida saqlanadi.

Qurilish tashkilotlarida asosiy vositalar yangi kapital investitsiyalarni kiritish, bepul olinishi, ta’sis badali sifatida kirim qilinishi evaziga ko‘payishi, shuningdek ularning boshlang‘ich qiymatini qayta baholash hisobidan oshishi mumkin.

Kapital investitsiyalar – bu qurilish tashkilotlarining yangi ob’ektlarni qurishga, eski ob’ektlarni kengaytirish, rekonstruksiya va modernizatsiya qilishga, shuningdek asosiy vositalarni sotib olishga sarflagan mablag‘lari majmuasi. Xalqaro standartlarda va O‘zbekiston Respublikasining milliy standartlarida (5-son BHMS) bu harakterdagi harajatlar asosiy vositalarning boshlang‘ich qiymatini ko‘paytiradigan harajatlar deb tan olinadi.

Kapital investitsiyalar harakteriga ko‘ra ichki investitsiya hisoblanadi, ular bevosita qurilish tashkiloti qudratini oshirishga yo‘naltirilgan mablag‘lardir.

Qurilish tashkilotlari o‘z maqsadlaridagi kapital investitsiyalarni ikki usulda amalga oshirishlari mumkin: pudrat usulida va xo‘jalik usulida. Ushbu usullarda amalga oshirilgan kapital investitsiyalarning hisobi 0810 «Tugallanmagan qurilish», 0820 «Asosiy vositalarni sotib olish», 0890 «Boshqa kapital quyilmalar» schyotlarida olib boriladi.

0810 «Tugallanmagan qurilish» schyotining debetida qurilish tashkilotlari tomonidan sarflangan kapital quyilmalar to‘g‘risida ma’lumotlar jamlanadi, kreditida esa kapital investitsiya summasini asosiy vositalarning boshlang‘ich qiymatiga kiritilishi aks ettiriladi. Schyotning qoldig‘i debet tomonida bo‘lib, u tugallanmagan qurilishga to‘g‘ri keladigan kapital quyilmalar summasini ko‘rsatadi.

0820 «Asosiy vositalarni sotib olish» schyotining debetida ta’minotchidan qabul qilingan asosiy vositaning qiymati, shuningdek uni tashib keltirish,

o‘rnatish, montaj qilish va boshqa harajatlar aks ettiriladi, kreditida esa schyotning debetida to‘plangan summani asosiy vositalarning boshlang‘ich qiymatiga kiritilishi ko‘rsatiladi. Debet va kredit oborotlari summalari teng bo‘lganligi uchun bu schyot saldoga ega bo‘lmaydi.

0890 «Boshqa kapital quyilmalar» schyotida yuqoridagi schyotlarga kiritilmagan kapital investitsiyalar, jumladan asosiy vositalarni kengaytirishga, rekonstruksiya va modernizatsiyasiga sarflangan kapital quyilmalar hisobga olinadi. Bu harakterdagi quyilmalarning summalari kengaytirish, rekonstruksiya va modernizatsiya qilish dalolatnomalari asosida harakatda bo‘lib kelgan asosiy vositalarning boshlang‘ich qiymatiga kiritiladi.

Qurilish tashkilotlariga asosiy vositalar yuqori tashkilotdan, boshqa yuridik va jismoniy shaxslardan bepul kelib tushishi ham mumkin. Bunday asosiy vositalar shartnomalar, schyot-fakturalar, qabul qilish-topshirish dalolatnomalari asosida qabul qilinadi. Ushbu hujjatlar asosida bepul olingan asosiy vositalarga quyidagi buxgalteriya yozuvi qilinadi:

Debet 0111-0190 «Asosiy vositalar hisobi schyotlari»

Kredit 8530 «Qaytarib bermaslik sharti bilan olingan mol-mulk»

Bepul berilgan asosiy vositalarni tashib keltirish harajatlari ularning boshlang‘ich qiymatiga kiritiladi va bu hisobda quyidagi yozuvlar bilan aks ettiriladi:

Debet 0890 «Boshqa kapital quyilmalar»

Kredit 6990 «Boshqa majburiyatlar»

Bir vaqtning o‘zida:

Debet 0111-0190 «Asosiy vositalar hisobi schetlari»

Kredit 0890 «Boshqa kapital quyilmalar»

Qurilish tashkilotlariga ta’sis hujjatlari (ustav, ta’sis shartnomasi)ga asosan ta’sischilardan qabul qilingan asosiy vositalar schet-faktura va qabul qilish-topshirish dalolatnomasi bilan rasmiylashtiriladi. Ushbu hujjatlar asosida quyidagi buxgalteriya yozuvi qilinadi:

Debet 0111-0190 «Asosiy vositalar hisobi schyotlari»

Kredit 4610 «Ustav kapitaliga ulushlar bo‘yicha ta’sischilarning qarzlari»

Chet el investorlaridan ta’sis badali sifatida korxona ro‘yxatdan o‘tgandan keyingi sanalarda kelib tushgan asosiy vositalar bo‘yicha valyuta kursini o‘zgarishi sababli qo‘shilgan kapital vujudga keladi. Bunday holda korxona ro‘yxatdan o‘tgan sanadagi kurs bo‘yicha ta’sischidan qabul qilib olingan asosiy vosita qiymatiga yuqorida keltirilgan yozuv beriladi. Haqiqatda kelib tushgan sana va korxona ro‘yxatga olingan sanadagi kurslar o‘rtasidagi farq summasi korxonaning qo‘shilgan kapitaliga olib boriladi va unga quyidagi yozuv qilinadi:

Debet 0111-0190 «Asosiy vositalar hisobi schyotlari»

Kredit 8420 «Ustav kapitalini shakllantirishdagi kurs farqlari»

Qurilish tashkilotlarida asosiy vositalarni qayta baholash ikki usulda, ya’ni bozor baholaridan kelib chiqqan holda to‘g‘ridan to‘g‘ri eski qiymatni bozor qiymatigacha yetkazish yoki eski qiymatni belgilangan koeffitsiyentlarga ko‘paytirish yo‘li bilan yangi qiymatga chiqish usullarida amalga oshiriladi. Yangi va eski qiymatlar o‘rtasidagi farq qayta baholash qiymatini tashkil etadi.

Ushbu summa ijobiy son bilan chiqsa, u asosiy vositalarning qiymatini oshirilganligini, manfiy son bilan chiqsa, u asosiy vositalar qiymatini pasaytirilganligini bildiradi. Qayta baholash natijasi inventarizatsiya qaydnomasi asosida hisobda aks ettiriladi.

Asosiy vositalarning qiymati oshirilganda, yangi va eski boshlang‘ich qiymatlar o‘rtasidagi ijobiy farq buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 0111-0190 «Asosiy vositalar hisobi schyotlari»

Kredit 8510 « Mulkni qayta baholash bo‘yicha tuzatishlar»

Qayta baholashda mos ravishda asosiy vositaning jamlangan eskirish summasi ham yuqorida keltirilgan ikki usulning biri bo‘yicha qayta hisoblanadi. Eskirish summasi oshirilganda unga quyidagi yozuv qilinadi:

Debet 8510 «Mulkni qayta baholash bo‘yicha tuzatishlar»

Kredit 0211- 0290 «Asosiy vositalarning eskirishi hisobi schyotlari»

Asosiy vositalarning boshlang‘ich qiymati qayta baholashda pasaytirilganda yangi va eski qiymatlar o‘rtasidagi salbiy farq summasi ikki usulda hisobdan chiqariladi.

1-usul. Qurilish tashkilotida oldindan asosiy vositalarni qayta baholash natijasida rezerv kapitali shakllantirilgan bo‘lsa, u holda pasaytirilgan qiymat shu rezerv kapitali evaziga hisobdan chiqariladi. Bunda, mos ravishda, quyidagi yozuvlar qilinadi:

a) boshlang‘ich qiymatlar o‘rtasidagi salbiy farq summasiga:

Debet 8510 «Mulkni qayta baholash bo‘yicha tuzatishlar»

Kredit 0111-0190 «Asosiy vositalar hisobi schyotlari»

b) eskirish summalari o‘rtasidagi salbiy farq summasiga:

Debet 0211- 0290 «Asosiy vositalarning eskirishi hisobi schyotlari»

Kredit 8510 «Mulkni qayta baholash bo‘yicha tuzatishlar»

2-usul. Rezerv kapitali mavjud bo‘lmagan holda qo‘llaniladi. Bu holda qayta baholash natijasida asosiy vositalarning qiymatlari o‘rtasidagi salbiy farq summasi qurilish tashkiloti harajatiga olib boriladi va u hisobda quyidagicha aks ettiriladi:

a) boshlang‘ich qiymatlar o‘rtasidagi salbiy farqqa:

Debet 9430 «Boshqa operatsion harajatlar»

Kredit 0111- 0190 «Asosiy vositalar hisobi schyotlari»

b) eskirish summalari o‘rtasidagi salbiy farqqa (storno yozuvi)

Debet 9430 «Boshqa operatsion harajatlar»

Kredit 0211- 0290 «Asosiy vositalarning eskirishi hisobi schyotlari»

Qurilish tashkilotlarida asosiy vositalar ularning sotilishi, tugatilishi, bepul berilishi, ta’sis badali sifatida kiritilishi va boshqa chiqimlari hisobidan kamayishi mumkin. Ushbu operatsiyalar hisobda quyidagi buxgalteriya o‘tqazmalari bilan aks ettiriladi (2.3-jadval).

Umumdavlat soliqlarini to‘lovchi qurilish tashkilotlarida sotilgan asosiy vositalarning sotish qiymati (Sq) qoldiq qiymat (Qq)dan katta bo‘lsa (Sq > Qq), u holda ular QQS to‘lovchi hisoblanadi. Agar sotish qiymati (Sq) qoldiq qiymat (Qq)dan kichik bo‘lsa (Sq < Qq) yoki ular o‘zaro teng bo‘lsa (Sq = Qq), u holda qurilish tashkilotlari QQS to‘lovchi hisoblanmaydilar. Asosiy vositalarni ta’sis badali sifatida kiritilishi Soliq kodeksiga muvofiq QQSga tortilmaydi.

2.3-jadval

Qurilish tashkilotlarida asosiy vositalar chiqimiga doir operatsiyalarni schyotlarda aks ettirish

№	Operatsiyaning mazmuni	Summa	Debet schet	Kredit schet	Asos bo‘luvchi hujjat
1.Asosiy vositalarning sotilishi					
1	Asosiy vositani sotish qiymatiga (QQSsiz)	500000	4010	9210	Shartnoma, schyot-faktura
2	QQS summasiga (agar korxona QQS to‘lovchi va soliq solish ob’ekti mavjud bo‘lsa)	100000	4010	6410	Shartnoma, schyot-faktura
3	Asosiy vositaning boshlang‘ich qiymatiga	600000	9210	0111-0190	Shartnoma, schyot-faktura
4	Jamlangan eskirishni hisobdan chiqarish	500000	0211-0290	9210	Shartnoma, schyot-faktura
5	Qayta baholash bo‘yicha rezervni hisobdan chiqarilishiga	50000	8510	9210	Hisob-kitob
6	Sotishdan olingan foyda	550000	9210	9310	Hisob-kitob
7	Sotishdan ko‘rilgan zarar		9430	9210	Hisob-kitob
2.Asosiy vositalarning tugatilishi					
1	Asosiy vositaning boshlang‘ich qiymatiga	6000000	9210	0111-0190	Tugatish dalolatnomasi
2	Jamlangan eskirishni hisobdan chiqarish	5000000	0211-0290	9210	Tugatish dalolatnomasi
3	Qayta baholash bo‘yicha rezervni hisobdan chiqarilishiga	250000	8510	9210	Hisob-kitob
4	Tugatish harajatlari	100000	9210	6710, 6520, 6990	Tugatish dalolatnomasi, qaydnomalar
5	Tugatishdan olingan materiallar	200000	1090	9210	Tugatish dalolatnomasi, kirim dalolatnomasi
6	Tugatishdan olingan foyda	-	9210	9310	Tugatish dalolatnomasi
7	Tugatishdan ko‘rilgan zarar	650000	9430	9210	Tugatish dalolatnomasi
3.Asosiy vositalarning bepul berilishi					
1	Asosiy vositani bepul berish qiymatiga	50000	4010	9210	Shartnoma, schyot-faktura
2	Asosiy vositaning boshlang‘ich qiymatiga	600000	9210	0111-0190	Shartnoma, schyot-faktura
3	Jamlangan eskirishni hisobdan chiqarish	500000	0211-0290	9210	Shartnoma, schyot-faktura
4	Qayta baholash bo‘yicha rezervni hisobdan chiqarilishiga	50000	8510	9210	Hisob-kitob
5	Bepul berishdan ko‘rilgan zarar summasina	50000	9430	4010	Shartnoma, schyot-faktura

4.Asosiy vositalarning ta’sis badali sifatida kiritilishi					
1	Asosiy vositani ta’sis badali sifatida berilgan qiymatiga	700000	0610-0690	9210	Shartnoma, schyot-faktura
2	Asosiy vositaning boshlan-g‘ich qiymatiga	600000	9210	0111-0190	Shartnoma, schyot-faktura
3	Jamlangan eskirishni hisobdan chiqarish	500000	0211-0290	9210	Shartnoma, schyot-faktura
4	Qayta baholash bo‘yicha rezervni hisobdan chiqarilishiga	50000	8510	9210	Hisob-kitob
6	Olingan foyda	650000	9210	9310	Hisob-kitob, schyot-faktura

Asosiy vositalarni sotishdan ko‘rilgan zararlar, agar bu asosiy vositalar 3 yildan kam ishlatilgan bo‘lsa, Soliq kodeksiga muvofiq (22–modda) foyda solig‘i bo‘yicha soliq bazasiga qayta qo‘shiladi.

Asosiy vositalarni tugatish ularning to‘liq amortizatsiya qilinganligi yoki qilinmaganligidan qat’iy nazar ekspluatatsiya qilish holati yo‘qotilgan hollarda amalga oshiriladi. Buning uchun qurilish tashkiloti rahbari buyrug‘i bilan likvidatsiya komissiyasi tuziladi. Likvidatsiya komissiyasi tarkibiga korxona xodimlaridan tashqari qiziquvchi organlar (hokimiyat va boshqalar) vakillari ham kiritilishi mumkin. Komissiya likvidatsiya natijalarini maxsus likvidatsiya dalolatnomasi (OS-4 shakl) bilan rasmiylashtiradi. Ushbu dalolatnoma likvidatsiya natijalarini buxgalteriya hisobi schyotlarida yuqorida keltirilgan tartibda aks ettirishga asos bo‘ladi.

3.Qurilish mashinalari va uskunalari ish faoliyatining hisobi

Qurilish tashkilotlarida maxsus mashina va uskunalar ish faoliyatini alohida hisobga olib borishning ob’ektiv va sub’ektiv sabablari mavjud. Ularning asosiylariga quyidagilarni kiritish mumkin:

birinchidan, maxsus qurilish mashina va uskunalarining qimmat turishi ulardan unumli va samarali foydalanish talabini qo‘yadi;

ikkinchidan, qurilish mashina va uskunalaridan qurilish ishlarini bajarishda faqat tegishli bosqichlarda va maqsadlarda ishlatilishi ular ish faoliyatini har bir qurilish ob’ekti bo‘yicha hisobini olib borishni taqozo etadi;

uchinchidan, ularning qurilish maydonchalariga yetkazib kelinishi, o‘rnatilishi va ishlatilishi ma’lum texnika va mehnat xavfsizliklari shartlariga qat’iy amal qilishni, maxsus tayyorgarlikni, kasbiy mahoratni, shuningdek bu maqsadlar uchun qo‘shimcha sarf-harajatlarni talab qiladi.

Ta’kidlash joizki, respublikamizda qurilish mashinalari va uskunalari ish faoliyatini hisobga olish uchun maxsus me’yoriy hujjatlar qabul qilingan emas. Qurilish tashkilotlarida bugungi kunda qurilish mashinalari va uskunalari ish faoliyatining hisobiga doir dastlabki hujjatlar, ularni tuzish, ishlovdan o‘tkazish sobiq SSSR davrida tasdiqlangan me’yoriy hujjatlarga asoslanilgan holda amalga oshirilmoqda.

Qurilish mashina va uskunalari ish faoliyatini aks ettiruvchi boshlang‘ich hujjatlar bo‘lib quyidagilar hisoblanadi:

- ko‘tarish krani ishi haqida bildirgi (ESM -1 shakl);
- qurilish mashinasi yo‘l varaqasi (ESM-2 shakl);
- qurilish mashinasi ishi to‘g‘risida bildirgi (ESM-3 shakl);
- qurilish mashinasi ishi to‘g‘risida bildirgi-naryad (ESM-4 shakl);
- qurilish mashinasi (uskunasi) ishi hisobi kartasi (ESM-5 shakl);
- qurilish mashinalari (uskunasi) ishi hisobi jurnali (ESM-6 shakl);
- bajarilgan ishlar (xizmatlar) to‘g‘risida ma’lumotnoma (ESM-7 shakl).

ESM-1 shakl, ESM-2 shakl, ESM-3 shakldagi hujjatlar balansida maxsus qurilish mashinalari va uskunalariga ega bo‘lgan va ular yordamida boshqa tashkilotlarga xizmat ko‘rsatishga ixtisoslashgan qurilish tashkilotlarida qo‘llaniladi.

Ko‘tarish krani ishi haqida bildirgida (ESM -1 shakl) uning qaysi ob’ektda ishlagani va bajargan ishining turlari, miqdori, sarflagan vaqti va boshqa ma’lumotlar keltiriladi. Ushbu bildirgi asosida ko‘tarish krani tomonidan bajarilgan ishning qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma tuziladi. Ma’lumotnoma bosh pudratchi tomonidan imzolanadi va uning muhri bilan tasdiqlanadi. Ushbu hujjat bosh pudratchi va ko‘tarish kranida ishlarni bajargan ixtisoslashgan qurilish tashkiloti o‘rtasida hisob-kitoblarni amalga oshirishga asos bo‘ladi.

Qurilish mashinasi yo‘l varaqasi (ESM-2 shakl) mashinistga ob’ektga yetkazish oldidan to‘ldiriladi. Unda mashinaning nomi, texnik ma’lumotlari, mashinistning ismi-sharifi, unga berilgan topshiriqlar, topshiriqni bajarishga kirishish va uni yakunlash muddatlari ko‘rsatiladi.

Qurilish mashinasi ishi to‘g‘risida bildirgi (ESM-3 shakl)da xuddi (QMF -1 shakl)dagidek boshqa qurilish mashinalari (beton qorish, ekskavator, buldozer, greder va shu kabilar) tomonidan har bir ob’ektda bajarilgan ishlarning turlari, miqdori, sarflagan vaqti va boshqa ma’lumotlar keltiriladi. Ushbu bildirgi qurilish mashinalari tomonidan bajarilgan ishning qiymati to‘g‘risida ma’lumotnomani tuzishga asos bo‘ladi. Bu ma’lumotnoma ham bosh pudratchi tomonidan imzolanadi, uning muhri bilan tasdiqlanadi hamda bosh pudratchi va ixtisoslashgan qurilish tashkiloti o‘rtasida hisob-kitoblarni amalga oshirishga asos bo‘ladi.

ESM-4 shakl, ESM-5 shakl va ESM-6 shakldagi hujjatlar o‘z balansida qurilish mashinalari bo‘lgan barcha turdagi qurilish tashkilotlarida qo‘llaniladi.

Qurilish mashinasi ishi to‘g‘risida bildirgi-naryad (ESM-4 shakl) natural o‘lchov birliklarida o‘lchanadigan topshiriqlar va bajarilgan ishlarni rasmiylashtirish va hisobga olish uchun qo‘llaniladi. Bu bildirgi qurilish tashkilotida qurilish mashinalari uchun mas’ul bo‘lgan shaxs tomonidan bir nusxada tuziladi va mashinstlar qo‘liga topshiriladi. Topshiriqlar va ishlar haqiqatda bajarilgach, buyurtmachi korxona bildirgida topshiriq va ishlarni qabul qilib olganligini imzolaydi va muhr bilan tasdiqlaydi. Ushbu bildirgi nafaqat bajarilgan ishlarni hisobga olishga, balki mashinistlarga ish haqini hisoblash uchun ham asos bo‘lib hisoblanadi.

ESM-5 shakl va ESM-6 shakldagi hujjatlar yirik va kichik qurilish mashina (uskuna)larning har kunlik ish faoliyatini hisobga olish va nazorat qilish uchun ishlatiladi.

Bajarilgan ishlar (xizmatlar) to‘g‘risida ma’lumotnoma (ESM-7 shakl) maxsus qurilish mashinalari (uskunalari) tomonidan bajarilgan ishlarni tasdiqlovchi hujjat hisoblanadi. U pudratchi va buyurtmachilar (bosh pudratchi va subpudratchilar) o‘rtasidagi o‘zaro hisob-kitoblarni amalga oshirish uchun asos bo‘luvchi schyot-fakturalarga ilova qilinadi.

Qurilish mashinalari tomonidan bajarilgan ishlar ushbu texnika yordamida xizmat ko‘rsatishga ixtisoslashgan tashkilotlar uchun daromad olishning asosiy manbai hisoblanadi. Bunday tashkilotlarda qurilish mashinalari tomonidan bajarilgan ishlar ularni tasdiqlovchi hujjatlar (ESM-7, schyot-faktura) asosida hisobda quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 4010 «Haridor va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar»

Kredit 9030 «Bajarilgan i shva xizmatlardan olingan daromadlar»

Qurilish, qurilish montaj va boshqa ishlarni olib borayotgan pudratchi tashkilotlarda qurilish mashinalari va mexanizmlari tomonidan bajarilgan ishlar qiymati umumpudrat ishining tarkibiy qismi hisoblanadi va uning tannarxiga kiritiladi.

4. Qurilish mashinalari va uskunalarini ekspluatatsiya qilish harajatlarining hisobi

21-son BHMS «Xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar moliyaviy-xo‘jalik faoliyati buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma»ga muvofiq pudratchi tashkilotlar qurilish mashinalari va uskunalarini ekspluatatsiya qilish harajatlari hisobini 2500 «Umumishlab chiqarish harajatlari» schyotida olib borishlari lozim. Qurilish tashkilotlari ushbu maqsadda o‘zlarining ishchi schyotlar rejasida maxsus schyotni, masalan, 2520 «Qurilish mashinalarini saqlash va ekspluatatsiya qilish harajatlari» schyotini ochishlari ham mumkin. Ushbu schyotga qurilish mashina va uskunalarining turlari yoki guruhlari bo‘yicha alohida analitik schyotlarni ochish maqsadga muvofiq. Bu schyotlarning debetida qurilish mashinalari va uskunalarini ekspluatatsiya qilishga doir barcha harajatlar guvohlik beruvchi hujjatlar asosida to‘planadi, kreditida esa sarflangan harajatlarni hisobdan chiqarilishi, ya’ni ularning tegishli ob’ekt tannarxiga kiritilishi aks ettiriladi.

Qurilish mashinalari va uskunalarini ekspluatatsiya qilish harajatlari o‘z ichiga quyidagi moddalarni oladi: qurilish mashinalarini boshqaruvchi xodimlar (mashinistlar, haydovchilar)ga hisoblangan ish haqi; ish haqiga nisbatan ijtimoiy sug‘urtaga ajratmalar; material harajatlari (yoqilg‘i, moylash materiallari, ehtiyot qismlar, xo‘jalik materiallari vash u kabilar); amortizatsiya harajatlari; joriy va kapital ta’mirlash; turli xizmatlar (elektr energiya, suv, gaz, isitish, bug‘, transportirovka, ijara va boshqa xizmat turlari).

Qurilish mashinalari va uskunalarini ekspluatatsiyasiga doir ushbu turdagi harajatlar hisobda quyidagicha aks ettiriladi (2.4-jadval):

2.4-jadval

Qurilish mashinalari va uskunalarini ekspluatatsiya qilish harajatlarini schyotlarda aks ettirish

№	Operatsiyaning mazmuni	Summa	Debet schet	Kredit schet	Asos –hujjat
1	Hisoblangan ish haqi -kran mashinstiga -buldozer haydovchisiga -buyoq purkagich apparati Xodimlariga	 400000 200000 300000	 2521 2522 2523	 6710 6710 6710	Hisob-to‘lov qaydnomasi
2	Hisoblangan ijtimoiy sug‘urtaga ajratma (hisoblangan ish haqi summasidan 24 % miqdorida) -kran mashinstiga -buldozer haydovchisiga -buyoq purkagich apparati Xodimlariga	 96000 48000 72000	 2521 2522 2523	 6520 6520 6520	Hisob-kitob
3	Sarflangan materiallar -kran uchun -bulodozer uchun -bo‘yoq purkagich apparati uchun	 300000 100000 100000	 2521 2522 2523	 1010-1090	Material hisoboti
4	Hisoblangan amortizatsiya -kran uchun -buldozer uchun -bo‘yoq purkagich apparat uchun	 150000 80000 50000	 2521 2522 2523	 0230 0230 0230	Hisob-kitob
5	Ijara haqi summasiga (buldozer kovushi uchun)	100000	2522	6910	Hisob-kitob
6	Yordamchi ishlab chiqarish harajatlari (kran bo‘yicha)	1000000	2521	2310	Hisob-kitob
7	Qurilish mashinalari va uskunalarini ekspluatatsiya qilish harajatlarining hisobdan chiqarilishiga -kran uchun -buldozer uchun -bo‘yoq purkagich apparati uchun	 1946000 528000 522000	 2010 2010 2010	 2521 2522 2523	Hisob-kitob

Qurilish mashinalari va uskunalarini ekspluatatsiya qilish harajatlari, odatda, ular hisobot davrida qaysi ob’ektda ishlatilgan bo‘lsa, o‘sha ob’ekt tannarxiga kiritiladi. Agar hisobot davrida qurilish mashinalari va uskunalaridan bir nechta ob’ektlarda foydalanilgan bo‘lsa, u holda ushbu harajatlar qurilish ob’ektlari o‘rtasida maxsus hisob-kitob asosida taqsimlab chiqiladi. Harajatlarni qurilish ob’ektlari o‘rtasida taqsimlab chiqish quyidagi ketma-ketlikda amalga oshiriladi:

(1) dastlab hisobot davrida qurilish mashinalari va uskunalariga sarflangan jami harajatlar ularning har biri bo‘yicha yuqorida keltirilgan buxgalteriya yozuvlari asosida topib olinadi;

(2) qurilish mashinalari va uskunalarining hisobot davrida barcha ob’ektlarda ishlagan jami ish vaqti (mashina/soat) bildirgi-naryadlar va ma’lumotnomalar asosida topiladi;

(3) mashina va uskunalarning 1 soatlik ishiga to‘g‘ri keladigan harajat summasi topiladi, buning uchun jami harajatlar jami ishlangan mashina/soat miqdoriga bo‘linadi;

(4**)**bir soatga to‘g‘ri keluvchi harajatlarni mashina va uskunalarni har bir qurilish ob’ektida haqiqatda ishlagan vaqtiga ko‘paytirish yo‘li bilan ular tannarxiga kiritiladigan harajatlar summasi topiladi.

Misol. *Aytaylik, yuqorida keltirilgan jadvaldagi harajatlar qurilish tashkilotida qurilish ishlari olib borilgan uchta ob’ektga taalluqlidir. Ko‘tarish kranining ish vaqti 240 soat va u «A» ob’ektga tegishli, buldozerning ishlagan jami ish vaqti 200 soat, shundan: «A» ob’ektga –96 soati, «B» ob’ektga 64 soati va «V» ob’ektga 40 soati tegishli. Bo‘yoq purgagich apparatidan foydalanish vaqti jami 150 soat, uning 86 soati «B» ob’ektga va 64 soati «V» ob’ektga tegishlidir.*

Ushbu ma’lumotlarga va yuqorida izohi berilgan tartibga asosan qurilish mashinalari va uskunalarini ekspluatatsiya qilish harajatlari qurilish ob’ektlari bo‘yicha quyidagicha taqsimot qilinadi (2.5-jadval).

2.5-jadval

Qurilish mashinalari va uskunalarini ekspluatatsiya qilish harajatlarining qurilish ob’ektlari o‘rtasidagi taqsimoti

Mashina va mexanizm turi	**Vaqt sarfi, soat**	**Harajat, so‘m**		**Shundan ob’ektlar bo‘yicha**					
		Jami	**1 soat-lik**	**A**		**B**		**V**	
				Vaqt, soat	**Summa, so‘m**	**Vaqt, soat**	**Summa, So‘m**	**Vaqt, soat**	**Summa, so‘m**
Kran	240	1946000	8103,3	240	1946000	-	-	-	-
Buldozer	200	528000	2640	96	253440	64	168960	40	105600
Bo‘yoq purkash apparati	150	522000	3265,5	-	-	86	280833	64	241167
Jami	**590**	**2996000**	**x**	**336**	**2199440**	**150**	**449793**	**104**	**346767**

Ushbu taqsimot asosida aniqlangan harajatlar mos ravishdagi qurilish ob’ektlari tannarxiga kiritiladi va 2010 «Asosiy ishlab chiqarish» schyotiga ochilgan tegishli analitik schyotlarda aks ettiriladi.

5.Qurilish tashkilotlarida asosiy vositalarga eskirish hisoblash usullarini qo‘llash xususiyatlari

Qurilish tashkilotlari boshqa xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar singari asosiy vositalari bo‘yicha ularning eskirishini 5-son BHMS «Asosiy vositalar»da nazarda tutilgan usullar bo‘yicha umumbelgilangan amortizatsiya me’yorlari asosida hisob-kitob qilishlari lozim. Asosiy vositalar turlari yoki guruhlari bo‘yicha eskirish hisoblashning tanlab olingan usullari, shuningdek qo‘llaniladigan amortizatsiya me’yorlarining aniq miqdorlarini qurilish tashkilotlari o‘zlarining hisob siyosatida belgilab olishlari mumkin. Quyida qurilish tashkilotlari xususiyatlaridan kelib

chiqqan holda ularda eskirish hisoblash usullarini ayrim asosiy vositalar turlari bo‘yicha qo‘llash tartibiga to‘xtalamiz.

Bir maromda eskirish hisoblash usuli. Bu usulni qo‘llash cheklanmagan. Lekin, uni qurilish ishlarini olib borilishiga faol ta’sir o‘tkazmaydigan asosiy vositalar bo‘yicha qo‘llash, odatda, maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunonchi, bu usulni bino va inshoatlar, mebel va ofis jihozlari, kompyuterlar bo‘yicha qo‘llash mumkin.

Ushbu usulning mohiyati shundaki, unda asosiy vositaning amortizatsiyalanadigan qiymati bo‘lib: (1) boshlang‘ich qiymat yoki chamalangan tugatish qiymati chegirib toshlangandan keyin qolgan boshlang‘ich qiymat hisoblanadi; (2) yillik amortizatsiya summasi amortizatsiyalanadigan qiymatni belgilangan yillik amortizatsiya me’yoriga ko‘paytirish va 100 foizga bo‘lish, oylik amortizatsiya summasi esa yillik amortizatsiya summasini 12 ga bo‘lish yo‘li bilan topiladi.

Misol. *Binoning boshlang‘ich qiymati 10000000 so‘m deylik. Tugatish qiymati 1-holatda 10 foiz miqdorida belgilangan, 2-holatda esa ko‘zda tutilmagan. Yillik amortizatsiya me’yori – 5 foiz.*

Demak, binoning amortizatsiyalanadigan qiymati 1-holatda 9000000 so‘mni (10000000- 10000000*10%), 2-holatda esa 10000000 so‘mni tashkil etadi. Yillik amortizatsiya summasi 1-holatda 450 ming so‘mni (9000000*5%), 2-holatda esa 500000 so‘mni (10000000*5%) tashkil etadi. Oylik amortizatsiya summasi 1-holatda 37500 so‘mni (450000/12), 2-holatda esa – 41667 so‘mni (500000/12)ni tashkil qiladi. Bu usulga ko‘ra qurilish tashkilotida 20 yildan so‘ng 1-holatda binoning 9000000 so‘mlik boshlang‘ich qiymati to‘liq tiklanadi, 1000000 so‘mlik qiymati tiklanmasdan qoladi. 2-holatda esa binoning qiymati 20 yildan so‘ng to‘liq tiklanadi.

Ish hajmiga mutanosib hisoblash usuli. Bu usulni, odatda, qurilish ishlarini olib borilishiga faol ta’sir o‘tkazadigan asosiy vositalar bo‘yicha qo‘llash maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunonchi, uni qurilish mashinalari va mexanizmlari, transport vositalari bo‘yicha qo‘llash mumkin. Ushbu usulda asosiy vositaning amortizatsiyalanadigan qiymati bo‘lib ham boshlang‘ich qiymat yoki chamalangan tugatish qiymati chegirib toshlangandan keyin qolgan boshlang‘ich qiymat hisoblanadi. Yillik amortizatsiya summasi amortizatsiyalanadigan qiymatni 1 birlik bajariladigan ishga to‘g‘ri keladigan amortizatsiya me’yoriga ko‘paytirish yo‘li bilan topiladi.

Misol. *Kranning boshlang‘ich qiymati 40000000 so‘m deylik. Tugatish qiymati 1-holatda 5 foiz, ya’ni 2000000 so‘m belgilangan, 2-holatda esa ko‘zda tutilmagan. Kranning ish faoliyati uning foydali xizmat muddatida (aytaylik,10 yil ichida) ishlagan vaqt miqdori bilan o‘lchanadi. Ushbu vaqt miqdori 20000 soat, kranning haqiqatda ishlagan vaqti bildirgi-naryad bo‘yicha birinchi yilda 3000 soat, deylik.*

Yuqoridagi ma’lumotlar asosida kran bo‘yicha amortizatsiya quyidagicha hisob-kitob qilinadi.

Birinchi holatda. (1) 1 soatlik amortizatsiya me'yori 1900 so‘m (38000000/20000); (2) birinchi yilda hisoblanadigan amortizatsiya summasi 5700000 so‘m (1900*3000).

Ikkinchi holatda. (1) 1 soatlik amortizatsiya me'yori 2000 so‘m (40000000/20000); (2) birinchi yilda hisoblanadigan amortizatsiya summasi 6000000 so‘m (2000*3000).

Qurilish mashinalari va mexanizmlari bo‘yicha hisob-kitob qilingan eskirish summasi qurilish tashkilotlarida ularning qaysi ob'ektlarda ishlaganligiga qarab o‘sha ob'ektlarning tannarxiga kiritiladi.

Eskirishni ish hajmiga mutanosib ravishda hisoblash usulini transport vositalari bo‘yicha qo‘llashda ish birligi bo‘lib, ular tomonidan bajarilgan yuk aylanmasi (t/km), bosib o‘tilgan yo‘l (km) yoki naryada bo‘lgan ish vaqti (soat) hisoblanadi.

Eskirishni hisoblashning kumulyativ usuli. Ushbu usulda asosiy vositaning amortizatsiyalanadigan qiymati bo‘lib ham boshlang‘ich qiymat yoki chamalangan tugatish qiymati chegirib toshlangandan keyin qolgan boshlang‘ich qiymat hisoblanadi. Yillik amortizatsiya summasi amortizatsiyalanadigan qiymatni amortizatsiya me'yoriga ko‘paytirish yo‘li bilan topiladi. Amortizatsiya me'yori sifatida xizmat yillari sonini xizmat yillari sonlarining yig‘indisiga nisbati olinadi. Faqat, ushbu nisbat birlik qo‘llanishda teskari holda ishlatiladi.

Misol. *Kranning boshlang‘ich qiymati 40000000 so‘m deylik. Tugatish qiymati 1-holatda 5 foiz, ya'ni 2000000 so‘m belgilangan, 2-holatda esa ko‘zda tutilmagan. Kranning xizmat muddatida 10 yil. Xizmat yillari sonlari yig‘indisi 55 (1+2+3+4+5+6+7+8+9+10), mos ravishda amortizatsiya hisoblashda me'yor sifatida olingan sonlar nisbati:1-yil uchun 10/55; 2-yil uchun 9/55, 3-yil uchun 8/55 va shu tarzda 10-yil uchun 1/55.*

Yuqoridagi ma'lumotlar asosida kran bo‘yicha amortizatsiya quyidagicha hisob-kitob qilinadi.

Birinchi holatda. 1-yil uchun 6909090 so‘m (38000000*10/55; 2-yil uchun 6218182 (38000000*9/55) va shu tarzda 10-yilda 690909 (38000000*1/55).

Ikkinchi holatda. 1-yil uchun 7272727 so‘m (40000000*10/55; 2-yil uchun 6545454 (40000000*9/55) va shu tarzda 10-yilda 727273 (40000000*1/55).

Ko‘rinib turibdiki, kumulyativ usul yuqorida keltirilgan ikkita usuldan farqli o‘laroq asosiy vositalarni tezlashtirilgan holda amortizatsiya qilinishiga olib keladi. O‘zbekiston Respublikasining soliq kodeksiga muvofiq kumulyativ usulni qo‘llash mol-mulk solig‘ini kam to‘lashga olib keladi, chunki ushbu soliq bazasi bo‘lib asosiy vositalarning qoldiq qiymati hisoblanadi. Biroq, kumulyativ usul bo‘yicha hisoblangan amortizatsiya summasi, agar u bir maromda hisoblash usulida hisoblangan eskirish summasidan katta bo‘lsa, u holda o‘rtadagi farq summasi daromad (foyda) solig‘i bazasiga qayta qo‘shiladi va mos ravishda ushbu soliqqa tortiladi.

Eskirishni qoldiq qiymatdan hisoblash usuli. Ushbu usulda asosiy vositaning amortizatsiyalanadigan qiymati bo‘lib boshlang‘ich qiymat hisoblanadi. Yillik amortizatsiya summasi belgilangan yillik amortizatsiya me'yorining ikki baravari miqdorida topiladi. Chunonchi, birinchi yilda u boshlang‘ich qiymatdan,

keyingi yillardan boshlab esa yil oxiriga qolgan qoldiq qiymatdan hisoblanadi. Xizmat muddatining oxirgi yilida amortizatsiya summasi tugatish qiymatidan tashqari bo‘lgan miqdorda hisoblanadi.

Misol. *Kraz yuk tashish mashinasining boshlang‘ich qiymati 12000000 so‘m deylik. Tugatish qiymati 200000 so‘m. Xizmat muddati 5 yil, yillik amortizatsiya me’yori 20 %.*

Yuqoridagi ma’lumotlar asosida KRAZ yuk tashish mashinasi bo‘yicha amortizatsiya ushbu usulda quyidagicha hisob-kitob qilinadi (2.6-jadval).

2.6-jadval

Yuk tashish mashinalari bo‘yicha eskirishni qoldiq qiymatdan hisoblash usuli

Yillar	Amortizatsiya-lanadigan qiymat	Amortizatsiya me’yori, %	Yillik amortizatsiya summasi	Jamlangan amortizatsiya summasi	Qoldiq qiymat
1	12000000	40	4800000	4800000	7200000
2	7200000	40	2880000	7680000	4320000
3	4320000	40	1728000	9408000	2592000
4	2592000	40	1036800	10444800	1555200
5	1555200	-	1355200	11800000	200000

Qurilish tashkilotlarida ishlab chiqarish maqsadidagi barcha asosiy vositalarning hisoblangan eskirishi summasini bevosita asosiy ishlab chiqarish schyotiga olib borib bo‘lmaydi. Bunga sabab shundaki, ishlab chiqarish maqsadidagi asosiy vositalar qurilish tashkiloti tomonidan olib borilayotgan barcha qurilish ishlariga bir vaqtning o‘zida xizmat qilishi mumkin. Shu bois, ishlab chiqarish maqsadidagi asosiy vositalarga hisoblangan amortizatsiya summalari dastlab 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish» schyotida yoki 2510 «Umumishlab chiqarish harajatlari» schyotida alohida ochilgan analitik schyotlarda aks ettiriladi.

Hisobot oyi oxirida yuqoridagi schyotlarda aks ettirilgan amortizatsiya ajratmalari qurilish ishlari olib borilayotgan ob’ektlar o‘rtasida maxsus hisob-kitob asosida taqsimlanadi. Amortizatsiya harajatlarini qurilish ob’ektlari o‘rtasida taqsimlab chiqish turli usullarda amalga oshirilishi mumkin. Ular ichida eng keng tarqalganlari bo‘lib quyidagilar hisoblanadi:

(1) amortizatsiya summasini har bir ob’ekt bo‘yicha olingan sof tushumning jami sof tushumdagi hissasiga qarab taqsimlash;

(2) amortizatsiya summasini asosiy vositalarning hisobot davrida har bir ob’ektda ishlagan ish vaqti (bajargan ishi)ni jami ishlagan ish vaqtidagi (yoki jami bajargan ishlaridagi) hissasiga qarab taqsimlash;

3)amortizatsiyasi summasi qurilish tashkilotlari hisob siyosatida belgilangan boshqa tartiblarda taqsimlash.

Ushbu ma’lumotlarga va yuqorida izohi berilgan tartibga ko‘ra ishlab chiqarish maqsadidagi asosiy vositalar amortizatsiyasi taqsimotini quyidagicha hisob-kitob qilish mumkin (2.7-jadval). Ushbu taqsimot ma’lumotlari RT-7 shakldagi ishlov qaydnomasida o‘z aksini topadi.

2.7-jadval

200_ yil _____ oyi uchun amortizatsiya ajratmalarini qurilish ob'ektlari o'rtasida taqsimlash hisob-kitobi

№	Asosiy vositalar guruhi	Jami amortiza-siya summasi	Shu jumladan ob'ektlar bo'yicha					
			A		B		V	
			%	Summa	%	summa	%	summa
1	Bino va inshoatlar	200000	15	30000	25	50000	60	120000
2	Mashina va asbob-uskunalar	600000	100	600000	-	-	-	-
3	Yuk tashish transportlari	300000	10	30000	30	90000	60	180000
4	Avtobuslar	150000	20	30000	40	60000	40	60000
5	Boshqa asosiy vositalar	400000	5	20000	80	320000	15	60000
	Jami	**1650000**		**710000**		**520000**		**420000**

Ushbu taqsimot asosida aniqlangan amortizatsiya harajatlari mos ravishdagi qurilish ob'ektlari tannarxiga kiritiladi va 2010 «Asosiy ishlab chiqarish» schyotiga ochilgan analitik schyotlarda aks ettiriladi.

TAYANCH IBORALAR

Asosiy vositalar
Qurilish mashinalari
Qurilish uskunalari
Inshoatlar
Kapital investitsiya
Bildirgi- naryad
Yo'l varaqasi
Mashina ish faoliyati
Mashina-soat
Saqlash harajati
Amortizatsiya
Eskirish
Amortizatsiya me'yori
Amortizatsiyalanadigan qiymat
Tugatish qiymati
Xizmat muddati
Yillik amortizatsiya
Jamlangan amortizatsiya
Amortizatsiya taqsimoti
Ekspluatatsiya harajati

O'Z O'ZINI NAZORAT QILISH UCHUN TEST SAVOL-JAVOBLARI

1.Qurilish mashina va uskunalariga kirmaydi:
a) ko'tarish krani;
b) ekskavator;
v) buldozer;
g) avtobus.

2.Qurilish mashinasini sotib olish qiymati 10000000 so'm, tashib keltirish harajati 200000 so'm, olingan kreditga to'langan foiz -150000 so'm,

vositachilik harajatlari – 600000 so‘m, rasmiylashtirish harajatlari – 500000 so‘m, o‘rgatish harajatlari 400000 so‘m. Qurilish mashinasining boshlang‘ich qiymatini toping

a) 10000000 so‘m;
b) 10150000 so‘m;
v) 11700000 so‘m;
g) 11300000 so‘m.

3. 2-testda keltirilgan ma’lumotlar asosida qurilish mashinasini kirim qilinishiga buxgalteriya yozuvini bering.

a) Debet 0160 Kredit 6010 10000000 so‘mga;
b) Debet 0130 Kredit 6010 11300000 so‘mga;
v) Debet 0130 Kredit 0820 11700000 so‘mga;
g) Debet 0160 Kredit 0820 11700000 so‘mga

4.2-test ma’lumotlari asosida qurilish mashinasiga qilingan kapital investitsiyaga kiritilmaydigan summani va uni aks ettiruvchi yozuvni toping.

a) Debet 0820 Kredit 6010 10000000 so‘m;
b) Debet 0820 Kredit 6990 1300000 so‘m;
v) Debet 9610 Kredit 6920 150000 so‘m;
g) Debet 0820 Kredit 6990 400000 so‘mga

5. Ko‘tarish kranining ish faoliyati o‘lchanadi:

a) ko‘targan yuk vazni bilan;
b) bosib o‘tgan yo‘l uzunligi bilan;
v) ko‘tarish-tushirishlar soni bilan;
g) mashina-soat miqdori bilan.

6. Kovushli ekskavatorni ekspluatatsiya qilish harajati 600000 so‘m. Jami ishlagan vaqti bir oyda 200 soat, shundan A ob’ektda 100 soat, B ob’ektda 60 soat, V ob’ektda 40 soat. Buldozerning ekspluatatsiya qilish harajati summasi ob’ektlar o‘rtasida qanday usulda taqsimlanadi?

a) Ishlagan vaqtiga qarab;
b) To‘g‘ridan to‘g‘ri;
v) Teng taqsimlanadi;
g) Rahbar xohlagan tarzda.

7. **6- testda keltirilgan ma’lumotlar asosida buldozerni ekspluatatsiya qilishga ketgan harajatlarning V ob’ekt tannarxiga olib boriladigan summasini toping.**

a) 180000 so‘m;
b) 120000 so‘m;
v) 600000 so‘m;

g) 300000 so‘m.

8. **6- testda keltirilgan ma’lumotlar asosida buldozerni ekspluatatsiya qilishga ketgan harajatlarning A ob’ekt tannarxiga olib boriladigan summasiga buxgalteriya yozuvini bering.**

a) Debet 2010 Kredit 2520 180000 so‘mga;
b) Debet 2010 Kredit 2520 120000 so‘mga;
v) Debet 2010 Kredit 2520 600000 so‘mga;
g) Debet 2010 Kredit 2520 300000 so‘mga.

9. Kovushli ekskavatorni ekspluatatsiya qilish muddati 10 yil. Boshlang‘ich qiymati 20000000 so‘m. Tugatish qiymati 1000000 so‘m. Amortizatsiya bir maromli usulda hisoblanadi. 5 – yil oxiriga jamlangan amortizatsiya summasini toping.

a) 10000000 so‘m;
b) 9500000 so‘m;
v) 10500000 so‘m;
g) 20000000 so‘m.

10. 9-test ma’lumotlari asosida 1-yil uchun amortizatsiya summasini toping va unga buxgalteriya yozuvini bering.

a) 1900000 so‘mga Debet 2310 Kredit 0230;
b) 2000000 so‘mga Debet 2310;Kredit 0230
v) 2100000 so‘mga Debet 2310 Kredit 0230;
g) 1900000 so‘mga Debet 3190 Kredit 0230.

11. Qurilish mashinalari bo‘yicha hisoblangan amortizatsiya summasini qurilish ob’ekti tannarxiga kiritilishiga buxgalteriya yozuvini bering.

a) Debet 2510 Kredit 0230;
b) Debet 2310 Kredit 0230;
v) Debet 2010 Kredit 2310;
g) Debet 9130 Kredit 2310.

MAVZUNI CHUQUR O‘RGANISH UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN ME’YORIY-HUQUQIY HUJJATLAR VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. –T.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, 2004.

2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori «Kapital qurilishda xo‘jalik munosabatlari mexanizmini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2003 yil 12 sentyabr, 395-son.

3.«Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqish va sotish harajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risida Nizom». O‘zR VMning 1999 yil 5 fevraldagi 54-son qarori Bilan tasdiqlangan.

4.Moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim etish uchun konseptual asos. O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 14 avgustda ro‘yxatga olingan, № 475.

5.BHMS № 1 «Hisob siyosati va moliyaviy hisobot». O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 14 avgustda ro‘yxatga olingan, № 474.

6.BHMS № 5 «Asosiy vositalar». O‘z.R. AV tomonidan 2004 yil 20 yanvarda ro‘yxatga olingan, № 1299.

7.Bobojonov O., Jumaniyazov K. Moliyaviy hisob.- T.: «Moliya», 2002.

8.Voxidov S.V. va boshqalar. Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi xususiyatlari. - T.: «O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg‘armasi nashriyoti», 2004.

9.Urazov K.B. Investitsiyalarning buxgalteriya hisobi va soliqqa tortilishi. – T. :«Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, SBX gazetasi kutubxonasi, № 6, 2003.

Mavzu 3. QURILISH TASHKILOTLARIDA MATERIALLAR HISOBI

Ma’ruza rejasi:

1. Qurilish tashkilotlarida ishlatiladigan materiallarning tasnifi, tavsifi va baholanishi
2. Qurilish tashkilotlarida materiallar harakatini hujjatlashtirish va ularning ombor hisobi
3. Qurilishga sarflangan materiallar to‘g‘risida hisobotni tuzish va unga ishlov berish tartibi
4. Qurilish tashkilotlarida materiallarning sintetik va analitik hisobi
5. Qurilish tashkilotlarida materiallar inventarizatsiyasi xususiyatlari va uni natijalarining hisobi

1.Qurilish tashkilotlarida ishlatiladigan materiallarning tasnifi, tavsifi va baholanishi

Qurilish, qurilish-montaj va boshqa ishlarni belgilangan muddatlarda tugatilishi va buyurtmachilarga topshirilishida muhim omillardan biri bo‘lib qurilish tashkilotlarida turli xildagi hamda tegishli miqdordagi materiallarning mavjudligi hisoblanadi. Ularga qurilish materiallari, yoqilg‘i, moylash materiallari, xo‘jalik inventarlari va boshqalar kiradi.

Qurilish tashkilotlarining moddiy ta’minot bo‘limlari materiallarni o‘z vaqtida va kerakli miqdorda kelib tushishini ta’minlashlari, moddiy javobgar shaxslar esa ularning butligini va sifatini buzmasdan saqlashlari hamda qurilish maydonchalariga talab qilingan muddatlarda va miqdorlarda yetkazib berishlari lozim.

Qurilish tashkiloti buxgalteriyasiga materiallarning holati va harakati ustidan uzliksiz nazoratni olib borish, ularni to‘g‘ri va o‘z vaqtida tegishli hujjatlar bilan rasmiylashtirilganligini ta’minlash, bu boyliklarning sintetik va analitik hisobini yuritish, ular to‘g‘risidagi axborotlarni foydalanuvchilarga o‘z vaqtida berish kabi muhim vazifalar yuklatiladi.

Qurilish tashkilotlarida foydalaniladigan materiallarni turli belgilari bo‘yicha tasniflash va tavsiflash mumkin. Materiallar hisobini to‘g‘ri yuritishda, ayniqsa, ularni quyidagi belgilari bo‘yicha tasniflash muhim ahamiyat kasb etadi.

Ishlab chiqarishda tutgan o‘rniga ko‘ra qurilish tashkilotlarida ishlatiladigan materiallar asosiy va yordamchi materiallarga bo‘linadi.

Asosiy materiallar deganda ob’ektlarni qurish, montaj qilish, kengaytirish, rekonstruksiya qilish, ta’mirlash va obodonlashtirish kabi ishlarni bajarishda bosh rolni o‘ynovchi materiallar tushuniladi. Ularga sement, g‘isht, taxta, bolar, armatura, truba, linoleum, marmar, granit, mix, oyna, ohak, bo‘yoq, gips va shu kabi ko‘plab boshqa materiallar kiradi. Ushbu materiallarsiz qurilish ishlarini olib borib bo‘lmaydi. Shu bois ham ushbu asosiy materiallarning mavjudligi, ularning butligi, harakati ustidan uzliksiz nazoratni olib borish buxgalteriya hisobi oldida turgan muhim vazifalardan biridir.

Yordamchi materiallar deganda qurilish ishlarida bosh rolni o‘ynamaydigan, lekin ularning bajarilishida qo‘shimcha tarzda ishlatila-digan materiallar tushuniladi. Bunday materiallar bo‘lib, masalan, pegmentlar, sinka, to‘l, yoqilg‘i, moylash materiallari, o‘rov materiallari va shu kabilar hisoblanadi.

Ko‘rinishi, jismi va nomlanishiga ko‘ra qurilish tashkilotlarida ishlatiladigan materiallarni ko‘plab turlarga ajratish mumkin, masalan, temir va yog‘och materiallari, shisha materiallar, suyuq va qattiq jismli materiallar va boshqalar.

Saqlash usuliga ko‘ra qurilish tashkilotlarida materiallarni ochiq va yopiq usullarda saqlanadigan materiallarga bo‘lish mumkin. Masalan, g‘isht, temir, truba, tosh va shu kabi materiallar ochiq ko‘rinishda turli maydonchalarda saqlanadi. Sement, ohak, gips, lak, bo‘yoqlar va boshqa shu kabi materiallar yomg‘ir va qor tegmaydigan, namiqmaydigan joylarda, shuningdek maxsus saqlash moslamalarida (sisterna, bochka va boshqalarda) saqlanadi.

Saqlash muddatiga ko‘ra qurilish materiallari muddati chegaralangan va muddati chegaralanmagan turlarga bo‘linadi. Masalan, sement, ohaq, gips, bo‘yoqlar va shu kabi ayrim materiallar ma’lum muddatlardan keyin o‘z sifatini yo‘qotadi. Shu bois ular belgilangan muddatgacha saqlanishi lozim. Ko‘pchilik qurilish materiallari o‘z sifatini uzoq muddatlarda yo‘qotmaydi, masalan marmar, granit, temir-tersaklar, yog‘och, bolar va shu kabilar. Biroq, moddiy javobgar shaxslar ushbu materiallarning sifatiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan, masalan zanglash, eroziya, qurib qolish, namiqish, shishib ketish, yorilish kabi salbiy holatlarga yo‘l qo‘ymasliklari lozim.

Kimga tegishlishiga ko‘ra qurilish ishlarida ishlatilayotgan materiallarni pudratchi qurilish tashkilotning va buyurtmachi tashkilotning materiallariga bo‘lish mumkin. Birinchi turdagi materiallar asosida bajarilgan ishlar pudratchi tashkilotning o‘z materiallari asosida bajarilgan hisoblansa, ikkinchi turdagi ishlar esa buyurtmachilar materiallari asosida bajarilgan ishlar hisoblanadi. Har ikkala holatda ham sarflangan materiallar qurilish ob’ektining qiymatiga (tannarxiga) kiritiladi. Agar qurilish ishlari buyurtmachilarning bergan materiallari asosida bajarilgan bo‘lsa, u holda ularning qiymati o‘zaro hisob-kitoblar summasiga kirtilmaydi.

Ishlab chiqilganligiga ko‘ra qurilish tashkilotlarida ishlatiladigan materiallar o‘zi ishlab chiqqan va o‘zi ishlab chiqmagan materiallarga bo‘linadi. Chunonchi, qurilish tashkilotining yordamchi ishlab chiqarish bo‘linmalari tomonidan ishlab chiqilgan va qurilish ob’ektlarida ishlatilgan g‘isht, blok, eshik, ramka, turli moslama va konstruksiyalar o‘z ishlab chiqarishidan olingan qurilish materiallari hisoblanadi. Sotib olingan, buyurtmachilardan, ta’sischilardan va boshqa tashqi shaxslardan kelib tushgan materiallar o‘zi ishlab chiqmagan materiallar hisoblanadi.

Vujudga keltirgan mamlakatiga ko‘ra qurilish tashkilotlarida ishlatiladigan materiallar mahalliy materiallar va xrijdan keltirilgan materiallarga bo‘linadi.

Materiallar hisobini to‘g‘ri yuritishning muhim shartlaridan biri bo‘lib ular qiymatini to‘g‘ri baholash hisoblanadi. Respublikamizning 4-son BHMS «Tovar-moddiy zahiralar»ga muvofiq qurilish tashkilotlarida materiallarning hisob bahosi bo‘lib ularning tannarxi hisoblanadi. Qurilish materiallarining tannarxi ularning kelib tushish manbasiga ko‘ra turli elementlardan tashkil topadi. Chunonchi, sotib olingan materiallarning tannarxi o‘z ichiga ularning sotib olish baholaridagi qiymatini hamda sotib olishga doir barcha qo‘shimcha harajatlar (tashib keltirish, bojxona to‘lovlari, sertikatlash, brokerlarning xizmat haqlari va boshqalar)ni oladi. Sotib olishda to‘langan qo‘shilgan qiymat solig‘i (QQS) summasini materiallar qiymatiga qo‘shish yoki qo‘shmaslik qurilish tashkilotining bu soliqning to‘lovchisi yoki to‘lovchisi emasligiga bog‘liq. QQS to‘lovchi qurilish tashkilotlarida ta’minotchilarga (bojxonaga) to‘langan QQS summasi materiallar qiymatiga kiritilmaydi, balki byudjetga to‘lanadigan QQS summasini topishda kamaytirishga olib boriladi. Ixchamlashtirilgan soliq rejimida faoliyat ko‘rsatayotgan qurilish tashkilotlarida sotib olishda ta’minotchilarga (bojxonaga) to‘langan QQS summasi bevosita materiallar qiymatiga (tannarxiga) kiritiladi.

O‘z ishlab chiqarishidan olingan materiallar tannarxi ularni ishlab chiqarish bilan bog‘liq barcha moddiy, mehnat va boshqa harajatlardan tashkil topadi. Bunda bir birlik materialning o‘rtacha tannarxi kalkulyatsiya qilish yo‘li bilan qurilish materialini ishlab chiqishga sarflangan harajatlarning jami summasini jami ishlab chiqilgan materialning miqdoriga bo‘lish orqali topiladi.

Ta’sischilardan olingan hamda beg‘araz (bepul) kelib tushgan materiallarning tannarxi deganda ularning shartnomalarda ko‘rsatilgan baholardagi qiymati tushuniladi.

Turli manbalardan olingan materiallar omborlarda va qurilish maydonchalarida FIFO, AVEKO yoki bir o‘zini identifikatsiyalash usullaridan biri asosida hisoblangan qiymati (tannarxi) bo‘yicha hisobdan chiqarib boriladi.

FIFO usulda qurilish materiallarining chiqimi (qurilish ishlariga sarfi va boshqa chiqimlari) ularning kelib tushish ketma-ketligidagi qiymati (tannarxi) bo‘yicha amalga oshiriladi. Masalan, 200_ yil 1 may holatiga omborda 10 tonna har bir tonnasining kirim bahosi 80000 so‘m bo‘lgan jami 800000 so‘mlik sement mavjud bo‘lgan, may oyida ularning tushumi quyidagicha bo‘lgan deylik:

Hujjat		**Miqdori, t.**	**Bahosi**	**Summasi**
№	**Sana**			
125	5 may	30	85000	2550000
142	15 may	20	90000	1800000

May oyida 55 tonna sement qurilish ishlariga sarflangan bo‘lsa, u holda sementning qurilish tannarxiga kiritilgan qiymati FIFO usul bo‘yicha 4700000 so‘mni (10*80000 + 30*85000 + 15*90000), 1 iyun holatiga omborda qolgan sementning qiymati 450000 so‘mni (5*90000) tashkil etadi.

AVEKO usulida materiallarning bosh qoldig‘i va kirimi asosida ularning o‘rtacha bahosi aniqlanadi. Keyin ushbu o‘rtacha baho sarflangan va qoldiq materiallarga ko‘paytirilib, mos ravishda ularning qurilish qiymati (tannarxi)ga kiritilgan hamda qoldiqda qolgan qismlarining qiymati topiladi. Yuqoridagi ma’lumotlarga ko‘ra 1 tonna sementning AVEKO usul bo‘yicha o‘rtacha bahosi 85833,33 so‘mni [(800000 + 2550000 + 1800000) : (10 + 30 + 20)], qurilishga sarflangan sementning qiymati 4720833 so‘mni (55*85833,33), oy oxirida qolgan sementning qiymati esa 429167 so‘mni (5*85833,33)ni tashkil qiladi.

Materiallar qiymatini baholashning bir o‘zini identifikatsiya qilish usuli, odatda, yakka (individual) tarzda yaratilgan va o‘z analogiga ega bo‘lmagan materiallarga (moslamalar, konstruksiyalarga) taalluqlidir. Bunday materiallar qaysi baholarda olingan bo‘lsa, o‘sha baholarda hisobdan chiqariladi.

2.Qurilish tashkilotlarida materiallar harakatini hujjatlashtirish va ularning ombor hisobi

Qurilish tashkilotlarida materiallar harakatini hujjatlashtirish ularning kelib tushish manbalariga, tashib keltirish shartlari va usullariga, shuningdek nima maqsadlarda chiqim qilinganligi va boshqa holatlarga bevosita bog‘liqdir. Ushbu maqsadlarda qo‘llaniladigan boshlang‘ich hujjatlar to‘g‘risidagi umumiy ma’lumotlar 3.1-jadvalda keltirilgan. Quyida materiallar harakatiga doir ayrim asosiy boshlang‘ich hujjatlarni tuzish va ulardan foydalanish tartiblariga qisqacha to‘xtalamiz.

Qurilish tashkilotlariga materiallar asosan ta’minotchilardan, bosh pudratchi va subpudratchilardan, buyurtmachilardan, ta’minot-savdo korxonalaridan kelib

tushadi. Materiallar ta’sischilardan ularning ustav kapitalidagi ulushi sifatida, shuningdek boshqa yuridik va jismoniy shaxslardan beg‘araz moliyaviy yordam sifatida olinishi ham mumkin.

3.1-jadval

Qurilish tashkilotlarida materiallar hisobi uchun qo‘llaniladigan boshlang‘ich hujjatlar klassifikatori

№	Boshlang‘ich hujjat nomi	Tuzuvchi shaxslar	Foydalanuv-chilar	Taqdim etish muddati
1	Ishonchnoma	Buxgalteriya	Buxgalteriya, Ta’minot bo‘limi	Olingan so‘ng 10 kun ichida
2	Materiallarni qabul qilish dalolatnomasi (M -7 shakl)	Ombor mudiri	Buxgalteriya, Ta’minot bo‘limi	Joriy oyning oxirgi kuni
3	Omborga kirim qilish orderi (M-4 shakl)	Ombor mudiri	Buxgalteriya, Ta’minot bo‘limi	Joriy oyning oxirgi kuni
4	Limit-zabor varaqasi (M-8 shakl)	Ombor mudiri	Buxgalteriya, uchastka boshliqlari, masterlar	Joriy oyning oxirgi kuni
5	Talabnoma (M- 11 shakl)	Uchastka boshliqlari, masterlar	Buxgalteriya uchastka boshliqlari, masterlar	Har kuni
6	Ichki almashuv nakladnoyi (M-15 shakl)	Ombor mudirlari	Buxgalteriya, boshqa bo‘linmalar	Har kuni
7	Schyot-faktura	Sotish bo‘limi	Buxgalteriya, boshqa bo‘linmalar	Har kuni
8	Inventarlarni hisobdan chiqarish to‘g‘risida dalolatnoma	Uchastka boshliqlari, masterlar	Buxgalteriya, boshqa bo‘linmalar	Joriy oyning oxirgi kuni
9	Materiallar harakati to‘g‘risida hisobot (M-19)	Ombor mudirlari	Buxgalteriya, boshqa bo‘linmalar	Joriy oyning oxirgi kuni
10	Qurilishda asosiy materiallar sarfi to‘g‘risida hisobot (M-29)	Uchastka boshliqlari, masterlar	Buxgalteriya, boshqa bo‘linmalar	Joriy oyning oxirgi kuni

Ta’minotchilardan (qurilish materiallari kombinatlari, zavodlar, ta’minot-savdo korxonalari va boshqalardan) qurilish materiallari shartnomalar asosida sotib olinadi. Qurilish tashkiloti ta’minotchilardan materiallarni olish uchun o‘zining ishonchli vakili (ekspeditor) nomiga ishonchnoma beradi. Bu vakil qurilish materiallarini ta’minotchidan qabul qilib olish, uni yuklash, jo‘natish, yetkazib kelishga mas’ul shaxs hisoblanadi. Ta’minotchi korxona qurilish tashkiloti vakili qo‘liga yuklab jo‘natilgan materiallar bo‘yicha schyot-faktura va unga ilova qilinadigan yuk-transport hujjatlarini (TTN, temir yo‘l naklodnoyi, vagon spesifikatsiyasi, sifat sertifikati va boshqalarni) taqdim etadi.

Materiallarning buyurtmachilardan, bosh pudratchi va subpudratchi tashkilotlardan olinishi ham yuqorida keltirilgan tartibga o‘xshash tarzda hujjatlashtiriladi. Qurilish materiallarini ta’sischilardan kirim qilinishi ta’sis shartnomasi, baholar kelishuvi bayonnomasiga muvofiq tuzilgan schyot-fakturalar va ularga ilova qilingan hujjatlar asosida amalga oshiriladi.

Qurilish tashkilotida kelib tushgan materiallar rahbarning farmoyishiga ko‘ra omborlarga yoki bevosita qurilish maydonchalaridagi maxsus joylarga miqdor va sifat jihatdan qabul qilinadi. Tashib keltirishda turli qo‘shimcha harajatlar qilingan materiallar bo‘yicha qurilish tashkiloti buxgalteriyasi maxsus «Kirim dalolatnomasi»ni tuzadi. Ushbu hujjat materiallarni sotib olish qiymati (tannarxi) bo‘yicha hisobga olish uchun asos bo‘ladi.

Qurilish tashkilotlarida kelib tushgan materiallarning ombor hisobi partion, navli yoki qoldiq usullar bo‘yicha olib boriladi. Buning uchun mos ravishdagi partion kartalar, kartochkalar yoki kitoblar ochiladi. Ushbu ombor hisobi registrlariga kirim qilingan materiallarning miqdori, narxi, summasi va boshqa belgilari to‘g‘risidagi ma’lumotlar schyot-fakturalar va kirim dalolatnomalari asosida yoziladi.

Omborlardan materiallar qurilish maydonchalariga talabnomalar, ichki naklodnoylar, limit-zabor qaydnomalari asosida beriladi. Bu hujjatlar ikki nusxada tuziladi hamda mas’ul xodimlar (bosh injener, hisobchi), shuningdek materiallarni bergan va olgan moddiy javobgar shaxslar tomonidan imzolanadi.

Qurilish maydonchalarida omborlardan olingan materiallar uchun moddiy javobgar shaxslar bo‘lib masterlar, prorablar yoki brigadirlar hisoblanadi. Ushbu moddiy javobgar shaxslar bo‘ynidagi materiallarning qurilish ishlariga sarflanishi maxsus hisobot (M-29 shakl) bilan rasmiylashtiriladi. Ishlatilmagan materiallar qurilish maydonchalaridan omborlarga ichki nakladnoylar bilan qaytariladi.

Materiallarning chetga chiqib ketishi (sotilishi, bepul berilishi, ta’sis badali sifatida kiritilishi), shuningdek yaroqsiz holatga kelganligi uchun hisobdan chiqarilishi faqat qurilish tashkiloti rahbarining ruxsati bilan amalga oshiriladi. Ushbu hollarda materiallarning ombordan chiqib ketishi schyot-fakturalar bilan ikki nusxada rasmiylashtiriladi.

Yaroqsiz holatga kelgan materiallarning hisobdan chiqarilishi dalolatnomalar bilan rasmiylashtiriladi.

Materillarning omborlardan berilishi va boshqa barcha chiqimlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar guvohlik beruvchi hujjatlar asosida partion kartalar, kartochkalar yoki ombor kitobiga qayd etiladi.

Qurilish tashkilotlarida ombor mudirlari materiallarning holati va harakati bo‘yicha hisob siyosatida belgilangan muddatlarda material hisobotlarini tuzadilar.

Ta’kidlash joizki, respublikamizda qurilish tashkilotlari uchun material hisobotining yaxlit shakli tasdiqlangan emas. Qurilish tashkilotlarida hozirgi kunda ham sobiq sovet tizimi davrida ushbu maqsadlar uchun tasdiqlangan maxsus hisobot shaklidan (M-19 shakl) foydalanib kelinmoqda. Biroq, qurilish tashkilotlari amaliyotida bu hisobotni aynan tasdiqlangan shaklda tuzilmayotganligini, aksincha uni turli o‘zgartirilgan ko‘rinishlarda tuzish holatlarini uchratish mumkin.

Chunonchi, ayrim qurilish tashkilotlarida materiallar hisoboti faqat soniy ko‘rinishda, boshqalarda esa soniy-summoviy ko‘rinishda tuzilmoqda.

Soniy-summoviy ko‘rinishda tuzilgan materiallar hisoboti (M-19 shakl) namuna sifatida 4 – ilovada keltirilgan.

Hisobotni ushbu ko‘rinishda yuritishga hozirgi kunda qurilish tashkilotida materiallarni hisobdan chiqarishda qabul qilingan baholash usullari katta ta’sir ko‘rsatadi. Chunonchi, FIFO usulini qo‘llash ushbu hisobotni bir qancha varaqlardan iborat bo‘lishiga olib keladi. Chunki, bu usulga ko‘ra materiallar nomi bir xil bo‘lsada, lekin sotib olish narxlari turlicha bo‘lganligi uchun alohida qatorlarda ko‘rsatiladi.

AVEKO usulini qo‘llash hisobot varaqlari sonini kamayishiga olib keladi. Chunki, bunda materiallar nomi bir xil bo‘lganligi uchun, ularning bahosidan qat’iy nazar, bir qatordan yoziladi. Bu usulda materiallar holati va chiqimining summaviy miqdori hisobotda o‘rtacha baholarda ko‘rsatiladi.

Materiallar hisoboti ikki nusxada tuziladi. Uning birinchi nusxasi barcha kirim va chiqim hujjatlari bilan birgalikda buxgalteriyada qoladi. Buxgalter tomonidan tekshirilgan va rahbar tomonidan tasdiqlangan ikkinchi nusxasi esa ombor mudiriga qaytariladi.

Qurilish tashkiloti buxgalteriyasida materiallar hisoboti va unga ilova qilingan boshlang‘ich hujjatlar ishlab chiqarish zahiralarining sintetik va analitik hisobini yuritishga asos bo‘lib hisoblanadi.

3.Qurilishga sarflangan materiallar to‘g‘risida hisobotni tuzish va unga ishlov berish tartibi

Qurilishga sarflangan bevosita material harajatlar to‘g‘risida axborotlarni o‘zida mujassamlashtiruvchi asosiy hujjat bo‘lib «Qurilishda asosiy materiallar sarfi to‘g‘risida hisobot» (M-29 shakl) hisoblanadi (5-ilova). Bu hisobotning shakli va uni tuzish tartibi sobiq SSSR Markaziy statistika boshqarmasining 1982 yil 24 noyabrdagi 613-son buyrug‘i bilan tasdiqlangan. Quyida hozirgi vaqtda ham qurilish tashkilotlarida qo‘llanilayotgan mazkur hisobotning mazmuniga qisqacha to‘xtalamiz.

M-29 shaklli hisobot ikkita bo‘limdan iborat. Uning birinchi bo‘limi «Materiallarga bo‘lgan me’yoriy talab va bajarilgan ishlar hajmi», ikkinchi bo‘limi esa «Asosiy materiallar haqiqiy sarfini ishlab chiqarish me’yorlari bo‘yicha aniqlangan sarflar bilan taqqoslanishi» deb ataladi.

Hisobotning 1-bo‘limi ikki qismdan (chap va o‘ng qismdan) iborat. Uning chap qismida (1- 6-ustunlar) bajariladigan qurilish ishlarining turlari, o‘lchov birligi, hajmi, bir birlik ishga ketadigan materiallarning me’yoriy sarfi, materiallarga bo‘lgan jami me’yoriy talab va yil boshiga haqiqatda bajarilgan ishlarning hajmi ko‘rsatiladi. Hisobotning o‘ng qismida (7-10- ustunlar) hisobot oylari bo‘yicha haqiqatda bajarilgan ishlarning hajmi va materiallarning me’yor bo‘yicha sarfi ko‘rsatiladi. Ushbu hisobotning birinchi qismi, odatda, yil boshiga

qurilish ishlari boshlanishi oldidan to‘ldiriladi, ikkinchi qismi esa qurilish ishlari bajarilayotgan davrda oyma-oy to‘ldirib boriladi.

M-29 shaklli hisobotning 1-bo‘limini tuzish va to‘ldirib borish bevosita qurilish tashkilotining ishlab chiqarish bo‘limining funksiyasi hisoblanadi. Bu bo‘limda hisobotning dublikati qurilish ishlari boshlangandan to uni yakunlangungacha saqlanadi. Qurilish ishlari oldidan tayyorlangan hisobotning ikki nusxasi qurilish ishlari bo‘yicha mas’ul va moddiy javobgar shaxslarga (prorab, master)larga beriladi.

Hisobotning 2-bo‘limi qurilish maydonchalaridagi moddiy javobgar shaxslar (prorab, master) tomonidan to‘ldiriladi. Bu bo‘limda qurilish ishlarini bajarishga haqiqatda ketgan materiallar sarfi, ushbu sarflarni belgilangan me’yordagi sarflardan chetlanishlari (tejalganligi yoki ko‘p sarflanganligi) to‘g‘risidagi ma’lumotlar oyma-oy ko‘rsatiladi. Materiallar haqiqiy sarflarining me’yoriy sarflardan kam qismi hisobotda minus ishorasi bilan, ko‘p qismi esa plyus ishorasi bilan yozilishi kerak. Me’yordan chetlanishlar bo‘lmaganda, hisobotning mos ravishdagi satrlariga tire belgisi qo‘yiladi. Materiallar sarfida belgilangan me’yorlarga nisbatan yo‘l qo‘yilgan chetlanishlar bo‘yicha moddiy javobgar shaxslar (prorab, master) batafsil tushuntirish xati yozishlari, unda chetlanishlarni qanday sabablarga ko‘ra yuz berganligini asoslab berishlari lozim. Ushbu tushuntirish xati hisobotga ilova qilinadi.

Moddiy javobgar shaxslar (prorab, master) tomonidan tuzilgan va imzolangan M-29 shaklli hisobot barcha guvohlik beruvchi boshlang‘ich hujjatlar bilan birga dastlab qurilish tashkilotining ishlab chiqarish bo‘limida, so‘ngra buxgalteriyada tekshirishdan o‘tadi. Ishlab chiqarish bo‘limining mas’ul xodimi (injener) haqiqatda sarflangan materiallar miqdorini bo‘limda qolgan dublikatdagi me’yorlarga mosligini, shuningdek me’yordan chetlanishlarning asosligini tekshiradi. Buxgalteriyada haqiqatda sarflangan materiallarning miqdori guvohlik beruvchi boshlang‘ich hujjatlarda to‘g‘ri ko‘rsatilganligi, shuningdek materiallar sarfining M-19 hisobot chiqimidagi ma’lumotlarga mos kelishligi tekshiriladi. Ko‘rsatilgan ma’lumotlar to‘liq asosga ega bo‘lmagan hollarda mas’ul injener va buxgalter tomonidan hisobotga tuzatishlar kiritiladi. Hisobot bu xodimlar tomonidan to‘liq tuzatilgandan so‘ng imzolanadi.

Materiallar belgilangan me’yorlarga nisbatan kam sarflangan hollarda qurilish ishlari tannarxiga haqiqatda sarflangan miqdorda qo‘shilishi lozim. Materiallarning belgilangan me’yorlardan ortiq sarflanishi hollarida qo‘shimcha sarflar qurilish ishlari tannarxiga faqat qurilish tashkiloti rahbarining ruxsati bilan kiritiladi. Chunonchi, rahbar materiallar sarfining qurilish tannarxiga olib boriladigan miqdorini hisobotning «**Tannarxga kiritilsin»** nomli ustunchalarida **(**mos ravishda 6,10- va boshqa ustunchalarda) belgilaydi va shundan so‘ng hisobotni o‘z imzosi bilan tasdiqlaydi.

M-29 hisobotining yuqorida keltirilgan qisqacha sharhidan ko‘rinib turibdiki, u qurilish tashkilotlari boshqaruvida muhim ahamiyat kasb etadi. Chunonchi, bu hisobot qurilish tashkiloti rahbariyati va ishlab chiqarish bo‘limi tomonidan qurilishga sarflanishi kerak bo‘lgan aniq materiallar me’yoriy miqdorining mavjudligi ustidan uzliksiz nazoratni olib borilishiga, haqiqatda sarflangan

materiallar miqdorini belgilangan me’yordan chetlanish sabablari va aybdorlarini topishga hamda tegishli qarorlarni qabul qilishga imkon beradi. Buxgalteriyada M-29 shaklli hisobot sarflangan materiallar qiymatini bajarilgan qurilish ishlarining haqiqiy tannarxiga kiritishga hamda materiallar sarfi hisobini yuritishga asos bo‘ladi.

4.Qurilish tashkilotlarida materiallarning sintetik va analitik hisobi

Qurilish tashkilotlarida materiallarning sintetik hisobi 21-son BHMSga muvofiq 1000 «Materiallar hisobi schyotlari» tizimida ochiladigan quyidagi schyotlarda yuritilishi lozim:

1010 «Xom-ashyo va materiallar»;
1020 «Sotib olingan yarim tayyor mahsulotlar va butlovchi buyumlar»
1030 «Yoqilg‘i»;
1040 «Ehtiyot qismlar»;
1050 «Qurilish materiallari»;
1060 «Idish va idishbop materiallar»;
1070 «Chetga qayta ishlash uchun berilgan materiallar»;
1080 «Inventar va xo‘jalik jihozlari»;
1090 «Boshqa materiallar»

Ushbu aktiv schyotlarning debetida material boyliklarning hisobot davr boshidagi qoldig‘i va hisobot davrida turli manbalardan kirim qilinishi va boshqa sabablar evaziga ko‘payishi, kreditida esa ularning qurilish ishlariga sarflanishi va boshqa turli chiqimlari (sotilishi, bepul berilishi va shu kabilar) evaziga kamayishi aks ettiriladi.

Material boyliklarning kirimi va chiqimi yuqorida nomlari zikr etilgan schyotlarda hisob bahosida aks ettiriladi. Hisob bahosi bo‘lib ularning sotib olish qiymati (haqiqiy tannarxi), reja tannarxi, o‘rtacha baho va boshqalar hisoblanadi. Materiallar bo‘yicha tanlab olingan hisob bahosining aniq turi qurilish tashkiloti hisob siyosatida belgilanadi.

Qurilish tashkilotlari materiallar kirimini ikkita usulda olib borishlari mumkin: (1) bevosita usul; (2) bilvosita usul.

Materiallar hisobining bevosita usulida ularning barcha manbalardan kirim qilinishi materiallar hisobi schyotlarining (1010-1090 schyotlar) debetida to‘g‘ridan-to‘g‘ri aks ettiriladi. Ushbu usulda materiallarning turli manbalardan kelib tushishi va ular kirimini 1010-1090 schyotlarda aks ettirish tartibi 3.2-jadvalda keltirilgan.

3.2-jadval

Materiallar kirimini schyotlarda aks ettirish (bevosita usul)

№	Operatsiyaning mazmuni	Summa	Debet schet	Kredit schet	Asos bo‘luvchi hujjat
1	Taminotchilardan sotib olinganda: -materiallar qiymatiga (QQSsiz)	5000000	1010-1090	6010	Shartnoma, schyot-faktura

	- QQS summasiga (agar korxona QQS to‘lovchi bo‘lsa)	1000000	4410	6010	
2	Ichki tizim korxonalaridan olinganda: -materiallar qiymatiga (QQSsiz) - QQS summasiga (agar korxona QQS to‘lovchi bo‘lsa)*	5000000 1000000	1010-1090 4410	6110-6120 6110-6120	Shartnoma, schyot-faktura
3	Bepul kelib tushganda	600000	1010-1090	8530	Shartnoma, schyot-faktura
4	Ta’sischilardan kelib tushganda	500000	1010-1090	4610	Shartnoma, schyot-faktura
5	Sotib olishga doir qo‘shimcha harajatlarga	50000	1010-1090	6990	Shartnoma, Schyot-faktura, Kirim dalolatnomasi
6	O‘z ishlab chiqarish sexlaridan kirim qilinganda	2550000	1010-1090	2310	Kirim dalolatnomasi
7	Asosiy vositalarni tugatishdan olingan materiallarga	60000	1090	9210	Tugatish dalolatnomasi
8	Materiallarning ichki almashuviga	2000000	1010-1090	1010-1090	Naklodnoy

Materiallar hisobining bilvosita usulida ularning ta’minotchi tashkilotlardan harid qilinishi, o‘z sexlaridan kirim qilinishi to‘g‘risidagi ma’lumotlar dastlab 1510 «Materiallarni tayyorlash va harid qilish» schyotining debetida to‘planadi. Bunda materiallarning kelib tushish manbalarini ifodalovchi schyotlar (6010, 6990, 2310 va boshqalar) kreditlanadi. Materiallar boyliklarning omborlarga kirim qilinishi 1510 schyotning kreditida va 1010-1090 schyotlarning debetida aks ettiriladi. Bu usulda materiallarning hisob bahosidagi qiymati va harid qiymati o‘rtasidagi farq summasi hisobot davrida alohida 1610 «Materiallar qiymatidagi farqlar» schyotida hisobga olinadi. Hisobot davri oxirida materiallar qiymatidagi farq summalari quyidagicha hisobdan chiqariladi:

(1)kelib tushgan materal boyliklarning harid bahosidagi qiymati (tannarxi) hisob bahosidan past bo‘lganda:

Debet 1510 «Materiallarni tayyorlash va harid qilish»

Kredit 1610 «Materiallar qiymatidagi farqlar»

(2) kelib tushgan materal boyliklarning harid bahosidagi qiymati (tannarxi) hisob bahosidan yuqori bo‘lganda:

Debet 1610 «Materiallar qiymatidagi farqlar»

Kredit 1510 «Materiallarni tayyorlash va harid qilish»

1610 «Materiallar qiymatidagi farqlar» schyotida to‘plangan materiallarning hisob bahosidagi qiymati va harid qiymati o‘rtasidagi farq summasi harajatlarni aks ettiruvchi schyotlarning (2010, 2310, 2510, 9410, 9420, 9430) debetiga sarflangan materiallarning hisob bahosiga mutanosib tarzda qo‘shimcha yozuv yoki qizil yozuv (storno) asosida hisobdan chiqariladi.

* Агар қурилиш ташкилоти ихчамлаштирилган ягона солиқ тўловчиси ҳисобланса, у ҳолда таъминотчиларга тўланган ҚҚС ҳам материаллар қийматига киритилади ва унга алоҳида ушбу мазмундаги бухгалтерия ёзуви қилинмайди.

Materiallarning qurilish ishlariga sarflanishi, shuningdek ularning sotilishi, bepul berilishi, boshqa korxonalarga ta’sis badali sifatida kiritilishi, ish haqi va moddiy yordam sifatida berilishi, shunindek turli boshqa chiqimlari guvohlik beruvchi hujjatlar asosida hisobda quyidagicha aks ettiriladi (3.3-jadval).

3.3-jadval

Qurilish tashkilotlarida materiallarning ishlatilishi va boshqa chiqimlarini schyotlarda aks ettirish

№	Operatsiyaning mazmuni	Summa	Debet schet	Kredit schet	Asos bo‘luvchi hujjat
1	Materiallarning ishlab chiqarishga sarflanishi	3000000	2010, 2310, 2510	1010-1090	M-29 shaklli hisobot, material hisoboti
2	Materiallarning sotilishi: -sotish qiymatiga (QQSsiz) - QQS summasiga (agar korxona QQS to‘lovchi bo‘lsa) - materiallarning hisob bahosida moddiy javobgar shaxs bo‘ynidan soqit qilinishiga -sotishdan olingan foydaga -sotishdan ko‘rilgan zararga	 500000 100000 400000 100000 -	 4010, 4010 9210 9220 9430	 9220 6410 1010-1090 9320 9220	Shartnoma, schyot-faktura hisob-kitoblar, material hisoboti
3	Materiallarning bepul berilishi: -berish qiymatiga (QQSsiz) -QQS summasiga (agar korxona QQS to‘lovchi bo‘lsa) -materiallarning hisob bahosida moddiy javobgar shaxs bo‘ynidan soqit qilinishiga -sotishdan ko‘rilgan zararga	 500000 100000 500000 600000	 4010 4010 9220 9430	 9220 6410 1010-1090 4010	Shartnoma, schyot-faktura, hisob-kitoblar, material hisoboti
4	Ta’sis badali sifatida berilishi: -kiritish qiymatiga (QQSsiz) -QQS summasiga (agar korxona QQS to‘lovchi bo‘lsa) -materiallarning hisob bahosida moddiy javobgar shaxs bo‘ynidan soqit qilinishiga	 500000 100000 500000	 0610-0690 0610-0690 9220	 9220 6410 1010-1090	Shartnoma, schyot-faktura, hisob-kitoblar, material hisoboti
5	Materiallarning ish haqi va moddiy yordam sifatida berilishi: -berish qiymatiga (QQSsiz) -QQS summasiga (agar korxona QQS to‘lovchi bo‘lsa) -materiallarning hisob bahosida moddiy javobgar shaxs bo‘ynidan soqit qilinishiga	 500000 100000 500000	 6710 6710 9220	 9220 6410 1010-1090	Ariza, schyot-faktura, hisob-kitoblar, material hisoboti

Qurilish tashkilotlarida materiallarning analitik hisobi moddiy javobgar shaxslar bo‘yicha hisob bahosida 10-s qaydnomasida yuritiladi. Bu qaydnoma 3 ta bo‘limdan iborat. Uning 1-bo‘limi sotib olingan materiallarning haqiqiy tannarxi hamda ularning hisob bahosidagi qiymati o‘rtasidagi chetlanish summasining hisobi uchun mo‘ljallangan. Ushbu chetlanishni hisob-kitob qilish va ular hisobini 1610 «Materiallar qiymatidagi farqlar» schyotida yuritish uchun 10-s qaydnomasiga materiallarning kirimi to‘g‘risidagi ma’lumotlar 6-s jurnal-order va boshqa jurnal-orderlar yozuvlari asosida ko‘rsatiladi. Materiallar va ular qiymatidagi farqlarning bosh qoldig‘iga doir ma’lumotlar qaydnomaning 2- va 3-bo‘limlaridan olinadi. Shundan so‘ng, materiallar va ular qiymatidagi farqlarning bosh qoldiqlari va kirimi to‘g‘risidagi ma’lumotlar asosida (mos ravishda ularning haqiqiy tannarxi hamda hisob bahosidagi qiymatlari bo‘yicha) harid qiymati va hisob baholaridagi qiymati o‘rtasidagi farq summasi va foizi aniqlanadi.

Materiallarning harid qiymati va hisob baholaridagi qiymati o‘rtasidagi farqning o‘rtacha foizi **(O‘f)** quyidagicha topiladi:

$$O‘f = \frac{Fo + Fd}{Mo + Md} \times 100\ \%$$

Bu yerda:

Fo va **Fd** – materiallarning harid qiymati va hisob baholaridagi qiymati o‘rtasidagi farqning mos ravishda oy boshiga qoldig‘i va kirim qilingan qismiga to‘g‘ri keluvchi summasi (yoki 1610 «Materiallar qiymati o‘rtasidagi farq» schyotining mos ravishdagi bosh qoldig‘i va debet oboroti summalari);

Mo va **Md** – materiallarning hisob bahosidagi oy boshiga bo‘lgan bosh qoldig‘i va kirimining qiymati (yoki 1000 «Materiallar» schyotining hisob bahosi bo‘yicha mos ravishdagi bosh qoldig‘i va debet oborot summalari).

Materiallar sarfiga to‘g‘ri keladigan ularning harid qiymati va hisob baholaridagi qiymati o‘rtasidagi farq summasi **(Fs)** quyidagicha topiladi:

$$Fs = Ms * O‘f / 100\ \%$$

Bu yerda: **Ms –** materiallar chiqimining hisob bahosidagi qiymati

Misol: *1050 «Qurilish materiallari» schyotining hisob bahosida qiymati oy boshiga 10000000 so‘m, 1610 «Materiallar qiymatidagi farqlar» schyotining debet qoldig‘i 250000 so‘m. Hisobot oyida kirim qilingan materiallarning qiymati (QQSsiz): (a) hisob bahosida 15000000 so‘m; (b) haqiqiy tannarxi (harid qiymati) bo‘yicha 16000000 so‘m. Hisobot oyida qurilishga sarflangan materiallarning hisob bahosidagi qiymati 20000000 so‘m.*

Ushbu misolda keltirilgan ma’lumotlar bo‘yicha:

(1) materiallarning harid qiymati va hisob baholaridagi qiymati o‘rtasidagi farqning o‘rtacha foizi 5 foizga teng bo‘ladi:

$$O‘f = (250000 + 1000000) / (10000000 + 15000000) * 100\% = 5\ \%;$$

(2) qurilishga sarflangan materiallarga to‘g‘ri keladigan ularning harid qiymati va hisob baholaridagi qiymati o‘rtasidagi farq summasi 1000000 so‘mga teng bo‘ladi:

Fs = 20000000 * 5 % / 100 % = 1000000 so‘m.

10-s qaydnomaning 2-va -3 bo‘limlarida har bir moddiy javobgar shaxs bo‘yicha materiallarning boshlang‘ich va oxirgi qoldig‘i, shuningdek ularning kirim va chiqimi hisob baholarida aks ettiriladi. Chunonchi, bu bo‘limlarda materiallarning chiqimi ularning hisobdan chiqarilish yo‘nalishlarini ifodalovchi sintetik schyotlar hamda analitik schyotlarning aniq moddalari bo‘yicha ko‘rsatiladi. Qaydnomaning materiallar chiqimini ifoda etuvchi yig‘ma ma’lumotlari korrespondensiyalanadigan sintetik hamda analitik schyotlar bo‘yicha 10-s jurnal-orderga o‘tkaziladi. Bu jurnal-orderda qurilish ishlariga sarflangan materiallarning qiymati materiallar harakati va sarfi to‘g‘risidagi hisobotlarda (M-19 va M-29 shaklli hisobotlar) ko‘rsatilgan harajat ob’ektlari bo‘yicha taqsimlab chiqiladi.

Qurilish tashkilotlarida ta’minotchilar bilan sotib olingan materiallar bo‘yicha hisob-kitoblarning sintetik va analitik hisobi 6-s jurnal-orderda yuritiladi. Ushbu jurnal-orderga yozuvlar xronologik tarzda ta’minotchilardan olingan materiallarga guvohlik beruvchi schyot-fakturalar asosida amalga oshiriladi.

Qurilish tashkilotlari qurilish ishlarini buyurtmachilarning o‘zlari taqdim etgan materiallar hamda o‘rnatishga mo‘ljallangan uskunalar asosida ham bajarishlari mumkin. Agar ushbu boyliklarni buyurtmachi tomonidan berilishi qurilish ishlari shartnomalarida ko‘zda tutilgan bo‘lsa, u holda ular qurilish tashkilotlarida balansdan tashqari 003 «Qayta ishlovga qabul qilingan materiallar» va 005 ««O‘rnatish uchun qabul qilingan uskunalar» schyotlarida hisobga olinadi. Bu schyotlarga yozuvlar faqat bir tomonlama qilinadi. Chunonchi, materiallar va uskunalarning buyurtmachilardan olinishi ushbu schyotlarning debetida, sarflanishi esa kreditida aks ettiriladi.

Qurilish tashkilotlarida buyurtmachilardan qurilish ishlarida foydalanish uchun olgan materiallar va uskunalar bo‘yicha material hisoboti alohida yuritiladi. Bu materiallar va uskunalar faqat buyurtmachilarga tegishli qurilish ishlariga sarflanadi. Olingan materiallar va uskunalarning sarfi M-29 shaklli hisobot va unga ilova qilingan hujjatlar bilan tasdiqlanadi.

Buyurtmachilardan olingan materiallar va uskunalarning qiymati qurilish ishlarining umumiy smeta qiymatiga kiritiladi, ya’ni ular pudratchi va buyurtmachi o‘rtasida tuziladigan «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma–schyot-faktura»da buyurtmachilar tomonidan taqdim etilgan materiallar va uskunalar qiymati alohida qatorlarda ko‘rsatiladi, biroq ular o‘zaro-hisob kitoblarda to‘lov summasiga kiritilmaydi.

5.Qurilish tashkilotlarida materiallar inventarizatsiyasi xususiyatlari va uni natijalarining hisobi

Qurilish tashkilotlarida materiallarni inventarizatsiya qilish, uning natijalarini aniqlash, hujjatli rasmiylashtirish va hisobga olish respublikamizda qabul qilingan BHMS 19 «Inventarizatsiyani tashkil qilish va o‘tqazish»da keltirilgan tartib-qoidalarga muvofiq amalga oshirilishi lozim.

Ushbu standartga asosan qurilish tashkilotlarida tovar-moddiy boyliklarning rejali inventarizatsiyasi har yili kamida bir marta o‘tqaziladi. Moddiy boyliklarni o‘g‘irlash va talon-taroj qilish holatlari aniqlanganda, favqulotdagi hodisalar yuz berganda, shuningdek boshqa kutilmagan voqealar sodir bo‘lganda rejadan tashqari inventarizatsiyalar o‘tqazilishi mumkin.

Tovar-moddiy boyliklar inventarizatsiyasi qurilish rahbarining buyrug‘i bilan tasdiqlanadigan doimiy va ishchi inventarizatsiya komissiyalari tomonidan o‘tqaziladi.

Inventarizatsiyada moddiy boyliklarning mavjud holati ularni sanash, tortish, o‘lchash va shu kabi boshqa usullar yordamida aniqlanadi. Sanash, tortish, o‘lchash uchun moddiy boyliklar dastlab bunga imkon berish holatiga keltiriladi. Chunonchi:

- taxtalar enining o‘lchov birligiga (20mm, 30 mm, 40mm, 50 mm) qarab taxlab chiqiladi;
- bolarlar ularning uzunligi va diametriga qarab guruhlanadi;
- mixlar ularning uzunligiga qarab guruhlarga ajratiladi;
- shifer va tunukalar ularning eni hamda bo‘yining razmeriga qarab ajratiladi;
- g‘ishtlar kvadrat holatiga keltirilgan holda taxlanadi;
- havzada saqlanayotgan sement havza yuzasini aniqlash uchun bir tekisga keltiriladi;
- trubalar va armaturalar diametriga qarab saralanadi;
- qum va shag‘al ularni kubometr holda o‘lchash holatiga keltiriladi;
- qurilish maydonchalarida ishlatilayotgan har xil vaqtinchalik notitul moslamalar (qoliplar, konstruksiyalar, yo‘lkalar, devorlar, yuvinish va sanitariya xonalari) ularning o‘lchamlari, baholangan qiymatiga qarab guruhlarga ajratiladi;
- buyurtmachiga tegishli bo‘lgan materiallar va o‘rnatishga mo‘ljallangan uskunalar alohida joylarga taxlanadi.

Xuddi shu tarzda boshqa materiallar ham ularning real miqdorini aniqlashga imkon beruvchi holatga keltiriladi.

Inventarizatsiya komissiyasi a’zosi material boyliklarning aniqlangan real miqdorini inventarizatsiya varaqlariga (Inv-3 shakl) yozib boradi. Inventarizatsiya varaqlarining har bir beti komissiya a’zolari tomonidan imzolanadi. Inventarizatsiya yakunlangach, buxgalteriyada inventarizatsiya varaqalari ma’lumotlari va materiallar hisobi kartochkalari yoki kitoblari ma’lumotlari taqqoslanib, inventarizatsiya natijalari aniqlanadi. Bunday taqqoslash natijalari «Taqqoslash qaydnomasi» (Inv-19 shakl) bilan rasmiylashtiriladi. Ushbu qaydnomaga buxgalter va moddiy javobgar shaxs imzo qo‘yadi, u rahbar tomonidan tasdiqlanadi.

Tasdiqlangan taqqoslash qaydnomasi ma’lumotlari inventarizatsiya natijalarini hisobga olishga asos bo‘lib hisoblanadi.

Bir xil nomdagi, lekin qiymati bo‘yicha o‘zaro farq qiladigan materiallar, konstruksiyalar, moslama va buyumlar bo‘yicha rahbarning ruxsati bilan kamomadlarni ortiqchalar bilan qoplanishiga ruxsat etiladi. Bunday hollarda hisobda materiallarning faqat qiymatlari bo‘yicha farq kamomad yoki ortiqcha sifatida aks ettiriladi.

Inventarizatsiyada materiallar bo‘yicha aniqlangan ortiqchalar qurilish tashkilotining foydasiga olib boriladi va ular hisobda quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 1000 «Materiallar hisobi schyotlari» (mos schyotlar)

Kredit 9390 «Boshqa operatsion daromadlar».

Materiallar bo‘yicha aniqlangan kamomadlar hisobda quyidagicha aks ettiriladi:

(1) aniqlangan kamomadning umumiy summasiga:

Debet 5910 «Kamomadlar va boyliklarning buzilishidan yo‘qotishlar»

Kredit 1000«Materiallar hisobi schyotlari» (mos schyotlar).

(2) *moddiy javobgar shaxs bo‘yniga olib borilgan kamomad summasiga*:

Debet 4730 «Moddiy zararlarni qoplash bo‘yicha xodimlarning qarzi»

Kredit 5910 «Kamomadlar va boyliklarning buzilishidan yo‘qotishlar»

(3) *korxona zarariga olib borilgan kamomad summasiga*:

Debet 9430 «Boshqa operatsion harajatlar»

Kredit 5910 «Kamomadlar va boyliklarning buzilishidan yo‘qotishlar.

Inventarizatsiya aniqlangan kamomadlar moddiy javobgar shaxslardan naqd pul yoki ularning ish haqlaridan ushlab qolish yo‘li bilan undirib olinadi.

TAYANCH IBORALAR

Asosiy materiallar	**Yordamchi materiallar**
Qurilish materiallari	**Buyurtmachi materiallari**
Qiymatni baholash usullari	**O‘rtacha baho**
Reja tannarxidagi qiymat	**Haqiqiy tannarxdagi qiymat**
Qiymatdan chetlanish	**Material kirimi**
Talabnoma	**Limit-zabor varag‘i**
Hisobdan chiqarish dalolatnomasi	**Ichki naklodnoy**
Material sarfi	**Materialning sotilishi**
Material hisoboti	**Material sarfi hisoboti**
Materiallar hisobi	**Material kamomadi**
Kamomadni undirish	**Materiallar ortiqchasi**

O‘Z O‘ZINI NAZORAT QILISH UCHUN TEST SAVOL – JAVOBLARI

Xo‘jalik situatsiyasi

1050 «Qurilish materiali» schyotining oy boshiga qoldig‘i hisob bahosi bo‘yicha 5000000 so‘m, 1610 «Materiallar qiymatidagi farq» schyotining debet qoldig‘i 100000 so‘m. Hisobot oyida 1510 «Materiallarni tayyorlash va harid qilish» schyotining debetida ta’minotchilardan kirim qilingan materiallarning sotib olish bahosidagi qiymati 12000000

so‘m, shu jumladan QQS – 2000000 so‘m. Bundan tashqari materiallarning tashib keltirish harajatlari 300000 so‘m, vositachilik harajatlari – 400000 so‘m. Materiallarning hisob bahosidagi kirim qiymati 10500000 so‘m. Hisobot oyida qurilish ishlariga sarflangan materiallarning hisob bahosidagi qiymati 8000000 so‘m.

Ushbu situatsiya bo‘yicha quyidagi savollarga to‘g‘ri javoblarni toping.

1.Hisobot oyida kirim qilingan qurilish materiallarining haqiqiy tannarxiga buxgalteriya yozuvi beriladi:

a) Debet 1510 Kredit 6010 10000000 so‘mga;
b) Debet 1510 Kredit 6010 10700000 so‘mga;
v) Debet 1510 Kredit 6010 10300000 so‘mga;
g) Debet 1510 Kredit 6010 10400000 so‘mga.

2. Qurilish materiallarini hisob bahosida kirim qilinishiga quyidagicha buxgalteriya yozuvi beriladi:

a) Debet 1050 Kredit 1510 10000000 so‘mga;
b) Debet 1050 Kredit 1510 10700000 so‘mga;
v) Debet 1050 Kredit 1510 12000000 so‘mga;
g) Debet 1050 Kredit 1510 10500000 so‘mga

3. Qurilish materiallari uchun ta’minotchilarga to‘langan QQS summasiga buxgalteriya yozuvi beriladi:

a) Debet 1050 Kredit 6010 2000000 so‘mga;
b) Debet 1050 Kredit 6410 2000000 so‘mga;
v) Debet 4410 Kredit 6010 2000000 so‘mga;
g) Debet 6410 Kredit 1050 2000000 so‘mga

4. Hisob bahosida qurilish ishlariga sarflangan materiallar qiymatiga buxgalteriya yozuvi beriladi:

a) Debet 2010 Kredit 1510 8000000 so‘mga;
b) Debet 2010 Kredit 1050 8000000 so‘mga;
v) Debet 2310 Kredit 1050 8000000 so‘mga;
g) Debet 2310 Kredit 1510 8000000 so‘mga.

5. Kirim qilingan materiallarnin hisob bahosidagi qiymati va haqiqiy tannarxi o‘rtasidagi farq summasi teng:

a) 12000000 - 8000000 = 4000000 so‘mga;
b) 10700000 - 10500000 = 200000 so‘mga;
v) 12000000 - 10500000 = 1500000 so‘mga;
g) 10000000 -10500000 = -500000 so‘mga.

6. Kirim qilingan materiallarning hisob bahosidagi qiymati va haqiqiy tannarxi o‘rtasidagi farq summasiga buxgalteriya yozuvi beriladi:

a) Debet 1610 Kredit 1510 4000000 so‘mga;
b) Debet 1610 Kredit 1510 200000 so‘mga;

v) Debet 1610 Kredit 1510 1500000 so‘mga;
g) Debet 1610 Kredit 1510 - 500000 so‘mga.

7. Materiallarning hisob bahosi va haqiqiy tannarxi o‘rtasidagi farqning o‘rtacha foizi quyidagicha topiladi:

a) Fo‘ = (100000 + 200000) / (5000000 + 10500000) x 100 % = 1,94 %
b) Fo‘ = (100000 + 4000000) /(5000000 + 10500000)x 100 % = 26,5 %
v) Fo‘ = (100000 + 1500000) / (5000000 + 10500000)x 100 % = 10,32 %
g) Fo‘ = (100000 + (-500000))/ (5000000 + 10500000)x 100 % = - 2,58 %

8.Qurilishga sarflangan materiallarga to‘g‘ri keladigan materiallar qiymati o‘rtasidagi farq summasi teng:

a) 8000000 *1.94 % = 155200 so‘mga;
b) 8000000 *26.5 % = 2120000 so‘mga;
v) 8000000 *10,32 % = 825600 so‘mga;
g) 8000000 *(-2,58%) = -206400 so‘mga.

9.Qurilishga sarflangan materiallarga to‘g‘ri keladigan materiallar qiymati o‘rtasidagi farq summasi buxgalteriya yozuvi beriladi:
a) Debet 2010 Kredit 1610 155200 so‘mga;
b) Debet 2010 Kredit 1610 2120000 so‘mga;
v) Debet 2010 Kredit 1610 825600 so‘mga;
g) Debet 2010 Kredit 1610 - 206400 so‘mga.

10.Oy oxirida qurilish materiallarining (1050 schyot) hisob bahosidagi qoldig‘i teng bo‘ladi:
a) 7500000 so‘mga;
b) 9000000 so‘mga;
v) 7000000 so‘mga;
g) 7700000 so‘mga.

11.Oy oxirida qurilish materiallari qiymatidagi farq summasining (1610 schyot) qoldig‘i teng:
a) 1980000 so‘mga;
b) 144800 so‘mga;
v) 774400 so‘mga;
g) 606400 so‘mga.

12.Oy oxirida qurilish materiallarini harid qilish schyotining (1510 schyot) qoldig‘i teng:
a) 0 so‘mga;

b) -4000000 so‘mga;
v) 100000 so‘mga;
g) 200000 so‘mga.

MAVZUNI CHUQUR O‘RGANISH UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN ME’YORIY-HUQUQIY HUJJATLAR VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. –T.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, 2004.

2.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori «Kapital qurilishda xo‘jalik munosabatlari mexanizmini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2003 yil 12 sentyabr, 395-son.

3.«Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqish va sotish harajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risida Nizom». O‘zR VMning 1999 yil 5 fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan.

4.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori «Qurilish sohasida hisobotni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2003 yil 24 sentyabr, 4095-son.

5.Moliyaviy hisobotni tayyorlash va taqdim etish uchun konseptual asos. O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 14 avgustda ro‘yxatga olingan, № 475.

6.BHMS № 1 «Hisob siyosati va moliyaviy hisobot». O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 14 avgustda ro‘yxatga olingan, № 474.

7.BHMS № 4 «Tovar-moddiy zahiralar». O‘z.R. AV tomonidan 2006 yil 17 iyulda ro‘yxatga olingan, № 1595.

8.BHMS № 21 «Xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyati buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma». O‘z.R. AV tomonidan 2002 yil 23 oktyabrda ro‘yxatga olingan, № 1181.

9.Bobojonov O., Jumaniyazov K. Moliyaviy hisob.- T.: «Moliya», 2002.

10.Voxidov S.V. va boshqalar. Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi xususiyatlari. - T.: «O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg‘armasi nashriyoti», 2004.

11.Urazov K.B. Investitsiyalarning buxgalteriya hisobi va soliqqa tortilishi. – T. :«Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, SBX gazetasi kutubxonasi, № 6, 2003.

Mavzu 4. QURILISH TASHKILOTLARIDA MEHNATGA HAQ TO‘LASH BO‘YICHA HISOB - KITOBLARNING HISOBI

Ma’ruza rejasi:

1. Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lash bo‘yicha hisob-kitoblarni tashkil qilish asoslari
2. Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lash bo‘yicha hisob-kitoblarning sintetik va analitik hisobi
3. Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lash harajatlarining taqsimoti

1. Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lash bo‘yicha hisob-kitoblarni tashkil qilish asoslari

Qurilish tashkilotlari tomonidan qurilish ishlarini bajarish ularda turli ixtisoslikka ega bo‘lgan mutaxassislar jamosini shakllantirishni, shuningdek mos ravishda ular mehnati hamda mehnatiga haq to‘lash tizimlarini tashkil qilishni taqozo etadi.

Qurilish tashkilotlarida ishlovchi xodimlar ikkita guruhga bo‘linadi: (1) asosiy xodimlar; (2) asosiy bo‘lmagan xodimlar.

Asosiy xodimlar deganda qurilish tashkilotlarining shtat jadvalida belgilangan lavozimlarni egallab turgan xodimlar tushuniladi. Bunday xodimlar tarkibiga injener-loyihachilar, injener-quruvchilar, prorablar, masterlar, mexaniklar, elektriklar, slesarlar, ganchkorlar, pardozlovchilar, taxtaga ishlov beruvchi va ulardan turli tayyor moslamalar yasovchi ustalar, g‘isht teruvchilar, ombor mudirlari, ta’minotchilar va shu kabi boshqa xodimlar kiradi.

Asosiy bo‘lmagan xodimlar deganda individual mehnat shartnomasiga ko‘ra alohida ishlarni bajarish uchun vaqtinchalik ishga olingan xodimlar tushuniladi.

Qurilish tashkilotlarida xodimlarni ishga olish va ishdan bo‘shatish, ular bilan mehnat sharnomalarini tuzish hamda uni bekor qilish respublikamiz qonun hujjatlari asosida amalga oshiriladi.

Qurilish tashkilotlarining xodimlar bo‘limi ishga qabul qilingan xodimlar hisobini belgilangan tartibda yuritadi. Qurilish ishlari olib borilayotgan joylarda xodimlarning ishga kelishi, ular tomonidan bajarilgan ishlarning dastlabki hisobi registrlari (ishga chiqish hisobi tabeli, naryadlar, hisobotlar, ma’lumotnomalar, dalolatnomalar)ni tuzish hamda yuritish uchastka boshlig‘lari (prorablar, masterlar, brigadirlar)ga yuklatiladi.

Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lash vaqtbay va ishbay shakllarda amalga oshiriladi. Ushbu shakllarning qo‘llanilishi qurilish tashkilotining ichki me’yoriy hujjatlari (jamoa va individual mehnat shartnomalari) bilan tartibga solinadi.

Ish haqi hisoblashning vaqtbay shakli asosan ma’muriy-boshqaruv hamda injener-texnik xodimlar uchun qo‘llaniladi. Ushbu shaklda mehnatga haq to‘lash uchun asos bo‘lib qurilish tashkiloti rahbari tomonidan tasdiqlangan shtat jadvali, tarif razryadi, tarif razryadi bo‘yicha belgilangan maosh, xodimlarning haqiqatda ishlagan vaqti hisobi tabeli hisoblanadi.

Ma’muriy-boshqaruv hamda injener-texnik xodimlarga hisobot oyida hisoblanadigan asosiy ish haqi ularga belgilangan maoshni shu oydagi ish kunlari soniga bo‘lish va haqiqatda igshlagan kunlari soniga ko‘paytirish yo‘li bilan topiladi. Hisobot oyida to‘liq ishlagan xodimlarga asosiy ish haqi belgilangan maosh miqdorida hisoblanadi.

Mehnat va jamoa shartnomalarida ma’muriy-boshqaruv hamda injener-texnik xodimlarga erishilgan yutuqlar uchun qo‘shimcha tarzda mukofatlar berish ham ko‘zda tutiladi. Shu bois, vaqtbay shakl boshqachasiga vaqtbay-mukofatli shakl ham deb ataladi. Xodimlarga beriladigan mukofatning miqdori qurilish tashkiloti rahbarining buyrug‘i bilan belgilanadi.

Ish haqi hisoblashning ishba y shakli bevosita qurilish ishlarini olib boruvchi xodimlar uchun qo‘llaniladi. Bunday xodimlarga ishchilar, maxsus mashina va mexanizmlarni boshqaruvchi mashinistlar, transport vositalarining haydovchilari, masterlar, prorablar, brigadirlar va boshqalar kiradi. Ushbu shaklda mehnatga haq to‘lash uchun asos bo‘lib qurilish tashkiloti rahbari tomonidan tasdiqlangan shtat jadvali, tarif razryadi, tarif razryadi bo‘yicha belgilangan maosh, bir birlik ish uchun tasdiqlangan mehnat haqi me’yori (rassenka), xodimlarning haqiqatda ishlagan vaqti hisobi tabeli, bajarilgan ish hajmi to‘g‘risida hisobotlar, bildirgi-naryadlar, ma’lumotnomalar va dalolatnomalar hisoblanadi.

Qurilish ishlari, odatda, jamoa, ya’ni brigada tomonidan bajariladi. Bajarilgan ishlar yaxlit jamoaning (brigadaning) mehnati sifatida tavsiflanadi. Mos ravishda hisoblangan ish haqi ham jami jamoa (brigada) uchun hisoblangan ish haqi hisoblanadi. Ish haqini hisoblashning bunday tizimi adabiyotlarda «akkord», «akkord-naryad» tizimi, deb ham e’tirof etiladi.

Akkord tizimda hisoblangan asosiy ish haqi, mukofatlar va boshqa qo‘shimchalar dastlab jami brigada uchun yaxlit tarzda belgilanadi. Ish haqining jami miqdori brigada tomonidan haqiqatda bajarilgan ishning hajmini, bir birlik ish

uchun belgilangan mehnat haqi me’yoriga (rassenkaga) ko‘paytirish yo‘li bilan aniqlanadi. Korxona rahbari buyrug‘i bilan belgilangan mukofat va boshqa qo‘shimcha to‘lovlar ham yaxlit brigadaga tegishli hisoblanadi.

Asosiy va qo‘shimcha ish haqlari brigada a’zolarining o‘rtasida ularning umumiy bajarilgan ishdagi hissasiga, ya’ni mehnatda ishtirok koeffitsiyenti (MIK)ga qarab taqsimlanadi. Ushbu koeffitsiyent brigada kengashi majlisi qarori bilan belgilanadi va maxsus bayonnoma ko‘rinishida buxgalteriyaga taqdim etiladi.

Misol. *Brigada a’zolariga dekabr oyida «A» ob’ektda bajargan ishlari uchun naryad asosida 500000 so‘m ish haqi hisoblangan, shuningdek 300000 so‘m mukofat belgilangan. Brigada a’zolarining tarkibi, egallagan lavozimlari, razryadlari, tabel bo‘yicha ishlagan vaqti, brigada kengashi yig‘ilishining qarori bo‘yicha belgilangan mehnatda ishtirok etganlik koeffitsiyentlari 4.1-jadvalda keltirilgan.*

4.1-jadval

Brigada a’zolarining mehnatda ishtirok koeffitsiyenti asosida ishlagan vaqtining hisob-kitobi

№	Familiya, ismi sharifi	Lavozimi	Razryadi	Ishlagan vaqti, soat	Mehnatda ishtirok koeffits. (MIK)	MIK bilan hisoblangan Ish vaqti
1	Davirov D	Brigadir	6	175	1,3	227,5
2	Xalikov A.	Ishchi	5	175	1	175
3	Shirinov B	Ishchi	3	175	1,1	192,5
4	Jabborov S	Ishchi	3	140	0,7	98
5	Olimov A	Ishchi	2	154	0,9	138,6
	Jami			**819**		**831,6**

Yuqoridagi ma’lumotlar asosida dastlab MIK bilan hisoblangan bir birlik ish vaqtiga to‘g‘ri keladigan asosiy ish haqi va mukofat summasi topib olinadi. Bizning misolimizda bu ko‘rsatkich:

(1) asosiy ish haqi bo‘yicha 601,25 so‘m (500000 / 831,6);

(2) mukofat bo‘yicha 360,75 so‘m (300000 / 831,6).

Ushbu ma’lumotlar asosida asosiy ish haqi va mukofat pulining brigada a’zolari o‘rtasidagi taqsimoti hisob-kitobi quyidagicha amalga oshiriladi (4.2-jadval):

4.2-jadval

Brigada a’zolari o‘rtasida asosiy va qo‘shimcha ish haqlarini taqsimlash hisob-kitobi

№	Familiya, ismi sharifi	MIK bilan hisoblan-gan ish vaqti	MIK bilan hisob-langan bir birlik ish vaqtiga to‘g‘ri keluvchi		Hisoblangan		Jami hisob-landi
			ish haqi	muko-fat	ish haqi	muko-fat	
1	Davirov D	227,5	601,25	360,75	136784	82071	218855

2	Xalikov A.	175	601,25	360,75	105219	63131	168350
3	Shirinov B	192,5	601,25	360,75	115741	69444	185185
4	Jabborov S	98	601,25	360,75	58923	35354	94277
5	Olimov A	138,6	601,25	360,75	83333	50000	133333
	Jami	**831,6**			**500000**	**300000**	**800000**

Qurilish tashkilotlarida vaqtinchalik mehnat layoqatini yo‘qotganlik uchun beriladigan nafaqa, mehnat ta’tili va boshqa to‘lovlar (moddiy yordam, kompensatsiyalar) umumbelgilangan tartibga asosan hisob-kitob qilinadi.

Qurilish tashkilotlarida hisoblangan ish haqidan ushlanmalar boshqa xo‘jalik yurituvchi sub’ektlardagi kabi majburiy va ixtiyoriy ushlanmalarga bo‘linadi. Majburiy ushlanmalarga xodimlar ish haqidan undiriladigan daromad solig‘i, 2,5 foizlik pensiya fondiga ushlanma, 1 foizlik jamg‘arib boriladigan pensiya ta’minoti schyotiga ushlanma, sud ijro hujjatlari asosida amalga oshiriladigan ushlanmalar, berilgan bo‘nak va boshqalar kiradi. Ixtiyoriy ushlanmalarga xodimlarning arizasiga ko‘ra ushlanadigan turli to‘lovlar, hayriyalar kiradi. Respublikamiz qonunlariga ko‘ra ish haqidan ushlanmalarning jami miqdori xodimlar oylik ish haqining 50 foizidan oshib ketmasligi lozim. Ish haqidan undiriladigan barcha ushlanmalarning hisob-kitoblari umumbelgilangan tartiblarda amalga oshiriladi.

Qurilish tashkilotlari boshqa korxonalar singari ish haqini berishning bo‘nakli va bo‘naksiz tizimlarini qo‘llaydilar. Bo‘nakli tizim qo‘llanilganda oyning birinchi yarmi tugagach, xodimlarga oylik ish haqining 50 foizigacha miqdorda bo‘nak qaydnomalar asosida beriladi. Bo‘naksiz tizim qo‘llanilganda ish haqi faqat hisobot oyi tugagach qaydnomalar asosida beriladi.

Qurilish tashkilotlari buxgalteriyasi mehnatga haq to‘lashga doir barcha hisob-kitob ma’lumotlarini ish haqi kitobida, xodimlarning shaxsiy varaqalarida yoki hisob-to‘lov qaydnomalarida mujassamlashtiradi. Ushbu registrlarda keltirilgan ma’lumotlar ish haqi bo‘yicha hisob-kitoblarning sintetik va analitik hisobini yuritishga asos bo‘ladi.

2. Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lash bo‘yicha hisob-kitoblarning sintetik va analitik hisobi

Qurilish tashkilotlari mehnatga haq to‘lash hisob-kitoblarning sintetik hisobini 6700 «Mehnat haqi bo‘yicha xodimlar bilan hisoblashishlarni hisobga oluvchi schyotlar» tizimida ochiladigan 6710 «Mehnat haqi bo‘yicha xodimlar bilan hisoblashishlar» va 6720 «Deponentlangan ish haqi» schyotlarida yuritishlari lozim.

Ushbu passiv schyotlarning bosh va oxirgi qoldiqlari mos ravishda hisobot oyining boshi va oxirida qurilish tashkilotining o‘z xodimlari oldidagi to‘lanmagan ish haqi hamda deponentlangan ish haqi bo‘yicha qarzini ko‘rsatadi. Bu schyotlarning kreditida mos ravishda qurilish tashkilotining ish haqi bo‘yicha qarzini ko‘payishi, debetida esa ushbu qarzning kamayishi quyidagi yozuvlar bilan aks ettiriladi (4.3-jadval).

4.3-jadval

Qurilish tashkilotlarida ish haqi bo‘yicha hisob-kitoblarni schyotlarda aks ettirish

№	Operatsiyaning mazmuni	Summa	Debet schet	Kredit schet	Asos bo‘luvchi hujjat
1	Qurilish ishlari uchun hisoblangan bevosita ish haqi summasiga	3000000	2010	6710	Hisob-to‘lov qaydnomasi
2	Yordamchi ishlab chiqarish xodimlariga hisoblangan ish haqi summasiga	1500000	2310	6710	Hisob-to‘lov qaydnomasi
3	Umumishlab chiqarish harajatlariga olib borilgan ish haqi summasiga	1000000	2510	6710	Hisob-to‘lov qaydnomasi
4	Kapital investitsiyalarga kiritilgan ish haqi summasiga	2000000	0810-0890	6710	Hisob-to‘lov qaydnomasi
5	O‘z asosiy vositalarini tugatish uchun hisoblangan ish haqi summasiga	100000	9210	6710	Hisob-to‘lov qaydnomasi
6	Korxona hisobidan hisoblangan mehnatga layoqasizlik kunlar uchun hisoblangan nafaqa, moddiy yordam va konpensatsiyalar summasiga	500000	9430	6710	Hisob-to‘lov qaydnomasi
7	Rezerv hisobidan hisoblangan mehnat ta’tili summasiga	600000	8910	6710	Hisob-to‘lov qaydnomasi
8	Ma’muriy-boshqaruv xodimlariga hisoblangan ish haqi summasiga	1200000	9420	6710	Hisob-to‘lov qaydnomasi
9	Sotish harajatlariga olib borilgan ish haqi summasiga	300000	9410	6710	Hisob-to‘lov qaydnomasi
10	Ish haqidan ushlangan daromad solig‘i summasiga	2100000	6710	6410	Hisob-to‘lov qaydnomasi
11	1 foizlik jamlanib boruvchi pensiya ta’minotiga ushlanma summasiga	104000	6410	6990	Hisob-to‘lov qaydnomasi
12	2,5 foizlik pensiya fondiga ushlanma summasiga	250000	6710	6520	Hisob-to‘lov qaydnomasi
13	Sud ijro hujjatlari asosidagi ushlanmalarga	120000	6710	6990	Hisob-to‘lov qaydnomasi
14	Yetkazilgan zararlarning ushlanishiga	25000	6710	4730	Hisob-to‘lov qaydnomasi
15	Arizaga muvofiq turli to‘lovlar uchun ushlanmalarga	265000	6710	6990	Hisob-to‘lov qaydnomasi
16	Deponent qilingan ish haqi summasiga	500000	6710	6720	Deponent hisobi kartochkalari
17	Kassadan berilgan ish haqi va deponent haqi summasiga	4500000	6710, 6720	5010	To‘lov qaydnomasi, chiqim kassa orderi

Mehnatga haq to‘lash bo‘yicha hisob-kitoblarning analitik hisobi qurilish tashkilotlarining alohida olingan javobgarlik markazlari (qurilish ob’ektlari, qurilish ishlari turlari, harajat moddalari) bo‘yicha 10-s jurnal-orderda olib boriladi.

3. Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lash harajatlarining taqsimoti

Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lashga ketgan sarf-harajatlarni ikkita guruhga ajratish mumkin: (1) qurilish ishlari tannarxiga kiritiladigan harajatlar; (2) qurilish ishlari tannarxiga kiritilmaydigan harajatlar.

Qurilish ishlari tannarxiga kiritiladigan mehnat haqi harajatlari. Bu guruhga kiruvchi harajatlar**,** o‘z navbatida, yana ikki turga bo‘linadi: (1) qurilish ishlari tannarxiga olib boriladigan bevosita mehnat haqi harajatlari; (2) qurilish ishlari tannarxiga olib boriladigan bilvosita mehnat haqi harajatlari.

Qurilish ishlari tannarxiga olib boriladigan bevosita mehnat haqi harajatlariga aniq qurilish ishi uchun uni olib borgan ishchi xodimlarga hisoblangan to‘g‘ridan-to‘g‘ri mehnat haqlari kiritiladi. Bitta qurilish ob’ekti bo‘yicha hisoblangan mehnat haqi harajatlari boshqa qurilish ob’ektiga doir mehnat haqi harajatlariga kiritilishi mumkin emas. Bunday harajatlar buxgalteriyada 2010 «Asosiy ishlab chiqarish» schyoti doirasida har bir qurilish ishlari ob’ekti uchun ochilgan mos analitik schyotlarda aks ettirilishi lozim.

Qurilish ishlari tannarxiga olib boriladigan bilvosita mehnat haqi harajatlariga barcha qurilish ob’ektlariga taalluqli bo‘lgan hamda ular o‘rtasida taqsimlanishi lozim bo‘lgan mehnatga haq to‘lash harajatlari kiradi. Bunday harajatlar bo‘lib, jumladan, qurilish mashina va mexanizlarining boshqaruvchilariga (mashinstlarga) hisoblangan ish haqi, yordamchi avtoxo‘jalik xodimlariga hisoblangan ish haqi va shu kabilar hisoblanadi. Ushbu turdagi yordamchi xo‘jaliklar hisobot oyida turli qurilish ob’ektlariga xizmat ko‘rsatganligi uchun hisoblangan ish haqi harajatlarini u yoki bu qurilish ob’ekti tannarxiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri olib borib bo‘lmaydi. Shuning uchun bu xo‘jaliklar bo‘yicha hisoblangan ish haq harajatlari dastlab 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish» va 2510 «Umumishlab chiqarish harajatlari» schyotlarida to‘planadi, so‘ngra esa hisob siyosatida belgilangan tartibga ko‘ra tegishli qurilish ishlari o‘rtasida taqsimlanadi hamda mos ravishda ularning tannarxiga kiritiladi.

Hisobot oyida mehnatga haq to‘lash harajatlarini qurilish ishlari o‘rtasida quyidagicha hisob-kitob qilinadi (4.4-jadval). Ushbu ma’lumotlar RT-2 hamda RT-5s shaklli ishlov qaydnomalarida o‘z akini topadi.

4.4-jadval

200_ yil _____ oyi uchun mehnatga xaq to‘lash harajatlarini qurilish ob’ektlari o‘rtasida taqsimlash hisob-kitobi

№	Harajat schyotlari	Jami amortiza-siya summasi	Shu jumladan ob'ektlar bo'yicha					
			A		B		V	
			%	summa	%	summa	%	Summa
1	2010 «Asosiy ishlab chiqarish»	6000000		3000000	-	2000000	-	1000000
2	2310 «Yordamchi ishlab chiqarish»	2000000	50	1000000	20	400000	30	600000
3	2510 «Umum-ishlab chiqarish harajatlari»	3000000	10	300000	30	900000	60	1800000
	Jami	**11000000**	**-**	**4300000**	**-**	**3300000**	**-**	**3400000**

Qurilish ishlari tannarxiga kiritilmaydigan mehnat haqi harajatlari. Bu harajatlarni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

1.Kapital investitsiyalar tarkibiga kiradigan mehnatga haq to'lash harajatlari. Bunday harajatlar bo'lib xo'jalik usulida olib borilgan kapital investitsiyalarga doir mehnatga haq to'lash harajatlari hisoblanadi. Ular qurilish tashkilotlarida 0800 «Kapital quyilmalar» schyotining debetida aks ettiriladi hamda kapital qurilish, rekonstruksiya, kengaytirish va modernizatsiya ishlari yakunlangach, mos ravishda, asosiy vositalarning boshlang'ich (tiklangan) qiymatiga kiritiladi.

2.Asosiy vositalarni tugatishdan olinadigan daromadlar hisobidan qoplanadigan ish haqi harajatlari. Bu turdagi harajatlar 9210 «Asosiy vositalarning chiqimi» schyotining debetida aks ettiriladi. Tugatishdan daromad ko'rilmaganda tugatish uchun hisoblangan ish haqi harajatlari qurilish tashkilotlari uchun qo'shimcha zarar olib keladi va u, mos ravishda, 9430 «Boshqa operatsion harajatlar» schyotiga yopiladi.

3.Davr harajatlariga kiritiladigan mehnatga haq to'lash harajatlari. Ushbu harajatlar bo'lib bajarilgan qurilish ishlarini sotish (9410 schyot), ma'muriy-boshqaruv (9420 schyot), shuningdek boshqa operatsion harajatlarga (9430 schyot) kiritilgan ish haqi harajatlari hisoblanadi. Ular qurilish tashkilotining sotishdan olgan yalpi foydasi hisobidan qoplanadi va mos ravishda 9910 «Yakuniy moliyaviy natija» schyotiga yopiladi.

TAYANCH IBORALAR

Shtat jadvali — **Asosiy xodimlar**
Asosiy bo'lmagan xodimlar — **Tarif razryadi**
Tarif birligi — **Tarif rassenkasi**
Ish vaqti — **Ish vaqti hisobi tabeli**
Asosiy ish haqi — **Qo'shimcha ish haqi**
Bevosita ish haqi — **Bilvosita ish haqi**
Ish haqini hisoblash — **Ish haqidan ushlanmalar**
Mehnatda ishtirok koeffitsiyenti — **Bevosita mehnat haqi**

Akkord tizim **Akkord-naryad tizimi**
Mehnat haqi taqsimoti **Deponent ish haqi**

O‘Z O‘ZINI NAZORAT QILISH UCHUN TEST SAVOL – JAVOBLARI

1.Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lashning ishbay shaklida ish haqi hisoblashga asos bo‘ladi:

a) Naryad;
b) Bildirgi-naryad;
v) Bir birlik ish uchun haq to‘lash me’yori;
g) Yuqoridagilarning barchasi.

2.Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lashning ishbay shakli qo‘llaniladi:

a) ma’muriy-boshqaruv xodimlari uchun;
b) Bosh injener uchun;
v) Quruvchilar uchun;
g) Yuqoridagilarning barchasi uchun.

3.Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lashning vaqtbay shaklida ish haqi hisoblashga asos bo‘ladi:

a) Naryad;
b) Tabel, tarif razryadi bo‘yicha maosh;
v) Tarif razryadi;
g) Yuqoridagilarning barchasi.

4.Qurilish tashkilotlarida mehnatga haq to‘lashning vaqtbay shakli qo‘llaniladi:

a) ma’muriy-boshqaruv xodimlari uchun;
b) Masterlar uchun;
v) Quruvchilar uchun;
g) Yuqoridagilarning barchasi uchun.

5.Qurilish ishlari uchun mehnatga to‘lashning eng keng tarqalgan shakli - bu:

a) vaqtbay shakl;
b) akkord-naryad shakl;
v) individual shakl;
g) ishbay-vaqtbay shakl.

6.Mehnatda ishtirok etish koeffitsiyentini belgilaydi:

a) direktor;
b) Brigada kengashi;
v) Ishchining o‘zi;

g) Bosh buxgalter.

7. 2007 yil yanvar oyida qurilish brigadasi a'zolariga (4 kishiga) hisoblangan jami ish haqi 600000 so'm. Jami sarflangan vaqt 600 kishi/soat. Xodimlar ishlagan vaqt: 1-ishchi – 180 soat, 2-ishchi 140 soat, 3-ishchi 160 soat, 4-ishchi 120 soat. O'rtacha oylik ish vaqti brigada a'zolari uchun 560 kishi/soat. Ish haqidan quyidagilar ushlangan: daromad solig'i o'rtacha 20 % miqdorida; pensiya fondiga – 2,5 %; jamg'arib boriladigan pensiya ta'minoti schyotiga – 1 %.

1-ishchining mehnatda ishtirok koeffitsiyenti (MIK) va ish haqi summasini toping:

a) MIK 1,2; ish haqi 150000 so'm;
b) MIK 1,29; ish haqi 180000 so'm;
v) MIK 1,30; ish haqi 216000 so'm;
g) to'g'ri javob yo'q.

8. 7-test ma'lumotlariga ko'ra 2-ishchiga hisoblanadigan ish haqi summasini toping:

a) 140000 so'm;
b) 130620 so'm;
v) 150000 so'm;
g) 139950 so'm

9. 7-testda keltirilgan ma'lumotlar bo'yicha brigada a'zolariga hisoblangan jami ish haqi summasiga buxgalteriya yozuvi beriladi:

a) Debet 2010 Kredit 6710 6000000 so'mga;
b) Debet 2310 Kredit 6710 6000000 so'mga;
v) Debet 2510 Kredit 6710 6000000 so'mga;
g) Debet 9420 Kredit 6710 6000000 so'mga.

10. 7-testda keltirilgan ma'lumotlar bo'yicha brigada a'zolariga hisoblangan ish haqidan ushlanadigan daromad solig'i summasini toping va unga buxgalteriya yozuvini bering:

a) Debet 6410 Kredit 6710 120000 so'm;
b) Debet 6710 Kredit 6410 120000 so'm;
v) Debet 2010 Kredit 6410 120000 so'm;
g) Debet 6720 Kredit 6410 120000 so'm

11. 7-testda keltirilgan ma'lumotlar bo'yicha brigada a'zolariga hisoblangan ish haqidan pensiya fondiga 2,5 foizlik ushlanma summasiga buxgalteriya yozuvi beriladi:

a) Debet 6710 Kredit 6410 15000 so'm;
b) Debet 6710 Kredit 6510 15000 so'm;
v) Debet 6710 Kredit 6520 15000 so'm;
g) Debet 6720 Kredit 6520 15000 so'm

12. 7-testda keltirilgan ma’lumotlar bo‘yicha brigada a’zolariga hisoblangan ish haqidan jamg‘arib boriladigan pensiya ta’minotiga 1 foizlik ushlanma summasiga buxgalteriya yozuvi beriladi:

a) Debet 6710 Kredit 6990 6000 so‘m;
b) Debet 6710 Kredit 6410 6000 so‘m;
v) Debet 6410 Kredit 6520 6000 so‘m;
g) Debet 6720 Kredit 6410 6000 so‘m

13. 7-testda keltirilgan ma’lumotlar bo‘yicha brigada a’zolari qo‘liga tekadigan jami ish haqi summasini toping:

a) 459000 so‘m;
b) 465000 so‘m;
v) 480000 so‘m;
g) 474000 so‘m

MAVZUNI CHUQUR O‘RGANISH UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN ME’YORIY-HUQUQIY HUJJATLAR VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. –T.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, 2004.

2.«Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqish va sotish harajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risida Nizom». O‘zR VMning 1999 yil 5 fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan.

3.BHMS № 21 «Xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyati buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma». O‘z.R. AV tomonidan 2002 yil 23 oktyabrda ro‘yxatga olingan, № 1181.

4.Bobojonov O., Jumaniyazov K. Moliyaviy hisob.- T.: «Moliya», 2002.

5.Voxidov S.V. va boshqalar. Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi xususiyatlari. - T.: «O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg‘armasi nashriyoti», 2004.

6.Xasanov N.X., Xaydarov Sh.U. va boshqalar. Korxonalarda ish haqi.– T.:«Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, 2003.

Mavzu 5. QURILISH TASHKILOTLARIDA ISHLAB CHIQARISH HARAJATLARI HISOBI VA QURILISH ISHLARI TANNARXINI KALKULYATSIYA QILISH

Ma’ruza rejasi:

1. Qurilish tashkilotlarida asosiy ishlab chiqarish harajatlarining hisobi
2. Qurilish tashkilotlarida yordamchi ishlab chiqarish harajatlarining hisobi
3. Qurilish tashkilotlarida umumishlab chiqarish harajatlarining hisobi va ularning taqsimoti
4. Qurilish ishlari tannarxini kalkulyatsiya qilish usullari

5.1. Qurilish tashkilotlarida asosiy ishlab chiqarish harajatlarining hisobi

Qurilish tashkilotlarida pudrat shartnomalariga koʻra bajarilayotgan qurilish ishlari ularning asosiy ishlab chiqarishini tashkil qiladi. Ishlab chiqarishga sarflangan harajatlar esa bajarilgan qurilish ishlarining tannarxini tashkil etadi.

Qurilish ishlari tannarxiga kiradigan harajatlarning tasnifi, guruhlari va aniq moddalarining tarkibi Oʻzbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 1999 yil 5 fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan «Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqish va sotish harajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi toʻgʻrisida nizom»ga muvofiq boʻlishi lozim.

Ushbu nizomga koʻra qurilish ishlari tannarxiga kiradigan asosiy ishlab chiqarish harajatlari bevosita va bilvosita (ustama) harajatlarga boʻlinadi. Ushbu turdagi harajatlar iqtisodiy mohiyatiga koʻra beshta guruhga ajratiladi va ularning tarkibiga quyidagi harajat moddalari kiritiladi (5.1-jadval).

5.1-jadval

Qurilish ishlari tannarxiga kiruvchi asosiy ishlab chiqarish harajatlari

Harajat guruhi	Harajat moddalari	Boshlangʻich hujjatlar va hisob registrlari
Bevosita material harajatlari	Qurilish ishlariga bevosita sarflangan qurilish materiallari, yarim fabrikatlar va buyumlar, yoqilgʻi va moylash materiallari, xoʻjalik inventarlari va boshqa materiallar	• Material hisoboti (M-19) • Material sarfi hisoboti (M-29) • 10-s jurnal-order
Bevosita mehnat haqi harajatlari	Qurilish ishlarini bevosita olib borgan qurilish brigadalari a'zolariga hisoblangan asosiy ish haqi va mukofatlar	• Naryadlar • Tabellar • Hisob-toʻlov qaydnomalari • 10-s jurnal-order
Bevosita mehnat haqi fondidan ijtimoiy sugʻurtaga ajratmalar	Qurilish ishlarini bevosita olib borgan qurilish brigada a'zolari ish haqi fondidan ijtimoiy sugʻurtaga ajratmalar	• Ijtimoiy sugʻurtaga ajratma hisob-kitobi 10-s jurnal-order
Amortizatsiya ajratmalari	Qurilish ishlarini olib borishda bevosita ishtirok etgan asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar boʻyicha hisoblangan eskirish	• Amortizatsiya hisob-kitobi • 10-jurnal-order

	summasi	
Boshqa ishlab chiqa-rish harajatlari (bilvosita ustama harajatlar)	1.Asosiy ishlab chiqarish harajatlariga olib borilgan materiallar qiymatidagi farqlar 2.Asosiy ishlab chiqarish harajatlariga olib borilgan turli xizmatlar (loyihalashtirish, sertifikatlash va transport xizmatlari, gaz, suv va elektr quvvati bilan ta'minlash, ta'mirlash va boshqa xizmatlar) 3.Asosiy ishlab chiqarish harajatlariga olib borilgan me'yordagi yo'qotishlar 4.Asosiy ishlab chiqarish harajatlariga olib borilgan yordamchi ishlab chiqarish va umumishlab chiqarish chiqarish harajatlari 5.Asosiy ishlab chiqarish harajatlariga hisobdan chiqarilgan kelgusi davr harajatlari 6.Boshqa ishlab chiqarish harajatlari	• Schyot-fakturalar • Dalolatnomalar • Buxgalteriya hisob-kitoblari • 10-s jurnal-order • Boshqa hujjatlar va registrlar

Qurilish tashkilotlarida asosiy ishlab chiqarish harajatlarining sintetik hisobi 2010 «Asosiy ishlab chiqarish» schyotida olib boriladi. Ushbu schyot doirasida har bir qurilish ob'ekti harajatlari hisobi uchun alohida analitik schyotlar ochiladi.

2010 «Asosiy ishlab chiqarish» schyoti doirasida analitik schyotlarning ochilishi, yuritilishi hamda yopilishi misol tariqasida 5.2-jadvalda keltirilgan.

Yig'ma 10-s jurnal-order ma'lumotlari qurilish tashkilotida 2010 «Asosiy ishlab chiqarish» schyoti bo'yicha bosh kitobni yuritishga asos bo'ladi. Chunonchi, bosh kitobning debetida korrespondensiyalanuvchi schyotlar bo'yicha keltirilgan ma'lumotlar yig'ma 10-s jurnal-orderda barcha qurilish ob'ektlari (analitik schyotlar) bo'yicha keltirilgan mos ravishdagi harajat moddalari summalarining yig'indisiga teng kelishi lozim.

5.2-jadval

2010 «Asosiy ishlab chiqarish» schyoti
200 _ yil _____oyi uchun

Analitik schyot - «Do'stlik kompleki»

Debet				**Kredit**			
№	**Operatsiya mazmuni (harajat moddasi)**	**Korr. Schyot**	**Summa**	**№**	**Operatsiya mazmuni**	**Korr. schyot**	**Summa**
Bosh qoldiq			**65000000**	**7**	**Topshiril-gan qurilish ishining tannarxi**	**9130**	**78900000**
1	Material sarfi	1030, 1610	6000000 500000				
2	Ish haqi	6710	3000000				
3	Ijtimoiy sug'urta	6520	720000				
4	Amortizatsiya	0200	180000				
5	Yordamchi ishlab chiqa-rish harajatlari	2310	1500000				
6	Umumishlab chiqarish harajatlari	2510	2000000				

	Jami		**13900000**		**Jami**		**78900000**
Oxirgi qoldiq			**0**				

5.2-jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, 2010 «Asosiy ishlab chiqarish» schyotining debetida qurilish ishlarining oy boshiga va oxiriga bo‘lgan qoldig‘i, ya’ni tugallanmagan qurilish qiymati (tannarxi), oy mobaynida qurilish ishlariga ketgan haqiqiy sarf-harajatlar ko‘rsatiladi. Ushbu schyotning kreditida buyurtmachilarga topshirilgan qurilish ishlarining tannarxi (sotish tannarxi) aks ettiriladi.

Qurilish ishlari buyurtmachilarga bosqichma-bosqich toshshirilgan hollarda qurilish tashkilotlarida hisobot davri oxiriga to‘g‘ri keladigan tugallanmagan qurilish qiymati (tannarxi) inventarizatsiya yo‘li bilan aniqlanadi. Inventarizatsiya qaydnomasida ko‘rsatilgan tugallanmagan ishlab chiqarish qiymati (tannarxi) 2010 «Asosiy ishlab chiqarish» schyotiga ochilgan analitik schyot (qurilish ob’ekti)da hisobot davri oxiridagi qoldiq sifatida ko‘rsatiladi. Bu holda buyurtmachilarga topshirilgan ishlar bosqichining haqiqiy tannarxi (sotish tannarxi) ob’ekt uchun ochilgan 2010 «Asosiy ishlab chiqarish» schyotining bosh qoldig‘iga uning debet oborot summasini qo‘shish hamda hisobot davri oxiriga qo‘rsatilgan qoldiqni ayirish yo‘li bilan topiladi.

Asosiy ishlab chiqarish harajatlari sintetik va analitik hisobining asosiy registri bo‘lib 10-s jurnal-order hisoblanadi. Ushbu jurnal-order har bir qurilish ob’ekti (analitik schyot) bo‘yicha ochiladi. Shuningdek, qurilish tashkiloti buxgalteriyasi barcha olib borilgan qurilish ishlari harajatlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarini jamlash uchun yig‘ma 10-s jurnal-orderni ham yuritadi. Ushbu yig‘ma jurnal-orderda asosiy ishlab chiqarish harajatlariga doir hisob ma’lumotlarini analitik schyotlar (qurilish ob’ektlari) bo‘yicha yig‘ish tartibi ko‘rgazmali tarzda 5.3-jadvalda keltirilgan.

5.3-jadval

Asosiy ishlab chiqarish harajatlarining yig‘ma hisobi

Harajat moddalari schyotlari	**Jami**		**Shu jumladan qurilish ob’ektlari bo‘yicha**					
			A (2010)		**B (2020)**		**V (2030)**	
	Dt	**Kt**	**Dt**	**Kt**	**Dt**	**Kt**	**Dt**	**Kt**
Bosh qoldiq	**85000000**		**65000000**		**15000000**		**5000000**	
1000	9000000		6000000		2000000		3000000	
1610	900000		500000		100000		300000	
6710	4500000		3000000		1000000		500000	
6520	1080000		720000		240000		120000	
6010	110000		-		60000		50000	
6990	175000		-		100000		75000	
0200	265000		180000		60000		25000	
0500	40000		-		40000		-	
2310	2550000		1500000		800000		250000	
2510	3100000		2000000		700000		400000	
3190	75000		-		75000		-	
Jami	**23795000**	**8862000**	**13900000**	**78900000**	**5175000**		**4720000**	**9720000**
Oxirgi	**20175000**		**0**		**20175000**		**0**	

qoldiq								

2. Qurilish tashkilotlarida yordamchi ishlab chiqarish harajatlarining hisobi

Qurilish tashkilotlarida **yordamchi ishlab chiqarish** deganda qurilish ishlarining olib borilishida bevosita va bilvosita ishtirok etadigan yordamchi hamda xizmat ko‘rsatuvchi ishlab chiqarish bo‘linmalarining faoliyati tushuniladi. Ularga, chunonchi, quyidagilar kiradi:

(1) qurilish materiallari, detallari, konstruksiya va moslamalarini tayyorlash sexlari (yog‘och materiallar, temir-tersaklar, beton, g‘isht plitalari, granit toshlar, bitum, asfalt va shu kabi boshqa materiallarga ishlov berish sexlari yoki ustaxonalari);

(2) energiyaning turli xillari (elektr energiyasi, bug‘ va boshqalar) bilan ta’minlash bo‘yicha xizmatlarni ko‘rsatuvchi bo‘linmalar;

(3) transport xizmatlarini ko‘rsatuvchi bo‘linmalar (avtoxo‘jalik, garaj, ustaxonalar);

(4) ta’mirlash ishlarini olib boruvchi bo‘linmalar;

(5) qurilish ishlarini loyihalashtirish, tajriba konstruktorlik ishlarini olib boruvchi bo‘linmalar.

(6) qurilish ishlari bilan band xodimlarga maishiy, tibbiy, sanitariya-gigiyena, oaqatlanishni tashkil qilish bo‘yicha xizmatlarni ko‘rsatish bo‘linmalari.

Yordamchi ishlab chiqarish harajatlarining yig‘ma sintetik hisobi bosh kitobda 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish» schyotida olib boriladi. Ushbu schyotning debetida va kreditlanadigan korrespondensiyalanuvchi schyotlarda (1000, 6710, 6520, 0200, 6000, 6990 va boshqalar) mos ravishda yordamchi ishlab chiqarishga ketgan material, ish haqi, ijtimoiy sug‘urta, amortizatsiya, turli xizmatlar va boshqa sarf-harajatlar to‘g‘risidagi ma’lumotlar jamlanadi. 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish» schyotining kreditida yordamchi ishlab chiqarishdan olingan tayyor mahsulotlar, yarim tayyor mahsulotlar, qurilish materiallari, konstruksiyalar, moslama va buyular, shuningdek ko‘rsatilgan xizmatlarga ketgan jami sarf-harajatlarning hisobdan chiqarilishi aks ettiriladi. Maxsus qurilish konstruksiyalari va moslamalarini yasash sexlari bo‘yicha tugallanmagan ishlab chiqarish mavjud bo‘lishi mumkin. Bu hollarda 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish» schyoti qoldiqqa ega bo‘ladi. Qolgan hollarda ushbu schyotning debetida to‘plangan summa mos ravishdagi boshqa schyotlarga o‘tqaziladi va shu yo‘l bilan u yopiladi.

2310 «Yordamchi ishlab chiqarish» schyotining yopilishi quyidagi buxgalteriya yozuvlari bilan aks ettiriladi:

(1) yordamchi ishlab chiqarishdan tayyor mahsulotlar olinganda:

Debet 2810 «Ombordagi tayyor mahsulotlar»

Kredit 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish»

(2) yordamchi ishlab chiqarishdan yarim tayyor mahsulotlar olinganda:

Debet 2110 «Yarim tayyor mahsulotlar»

Kredit 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish»

(3) yordamchi ishlab chiqarishdan qurilish materiallari, konstruksiyalar, moslamalar, xo‘jalik jihozlari olinganda:

Debet 1000 «Materiallar»

Kredit 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish»

(4) yordamchi ishlab chiqarish harajatlarining kapital investitsiya sifatida tan olinganda:

Debet 0890 «Boshqa kapital quyilmalar»

Kredit 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish»

(5) yordamchi ishlab chiqarish harajatlari summasini asosiy ishlab chiqarish harajatlariga kiritilganda:

Debet 2010 «Asosiy ishlab chiqarish»

Kredit 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish»

(6) yordamchi ishlab chiqarish harajatlarini davr harajatlari hisobi schyotlariga o‘tqazilganda:

Debet 9400 «Davr harajatlarini hisobga olib boruvchi schyotlar»

Kredit 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish»

Yordamchi ishlab chiqarish harajatlarining asosiy ishlab chiqarish harajatlariga hisobdan chiqarilishi uning alohida moddalarini aniq qurilish ob’ektlari tannarxiga bevosita olib borish yoki hisob siyosatida keltirilgan tartibga muvofiq taqsimlash yo‘li bilan amalga oshiriladi.

Yordamchi ishlab chiqarish harajatlari va ular taqsimotining analitik hisobi har bir yordamchi ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish bo‘linmalari bo‘yicha 10-s jurnal-orderda alohida yuritiladi.

3. Qurilish tashkilotlarida umumishlab chiqarish harajatlarining hisobi va ularning taqsimoti

Qurilish tashkilotlari o‘zlarining hisob siyosatida belgilangan tartibga muvofiq umumishlab chiqarish harakteriga ega bo‘lgan harajatlar hisobini 2500 «Umumishlab chiqarish harajatlarini hisobga oluvchi schyotlar» tizimida alohida olib borishlari mumkin. Ushbu schyotlar tizimida ochiladigan maxsus schyotlarda, chunonchi, quyidagi harajatlar aks ettiriladi:

a) qurilish mashinalari va uskunalarini saqlash hamda ularni ekspluatatsiya qilish harajatlari;

b) ishlab chiqarishga taalluqli bo‘lgan asosiy vositalar va nomoddiy aktivlarning amortizatsiya ajratmalari;

b) ishlab chiqariga doir asosiy vositalarni ta’mirlash harajatlari;

v) ishlab chiqarishdagi mol-mulkni sug‘urtalash harajatlari;

g) ishlab chiqarish binolarini isitish, yoritish va saqlash harajatlari;

d) ishlab chiqarish maqsadida foydalaniladigan mol-mulkni ijaraga olish harajatlari;

e) ishlab chiqarishga xizmat ko‘rsatishda band bo‘lgan ishlab chiqarish xodimlariga hisoblangan mehnat haqi va ijtimoiy sug‘urtaga ajratmalar;

j) umumishlab chiqarish xususiyatiga ega bo‘lgan boshqa harajatlar.

Hisobot oyi moboynida 2510 «Umumishlab chiqarish harajatlari» schyotining debetida va mos ravishdagi boshqa schyotlarning kreditida nomlari yuqorida zikr etilgan harajat moddalari bo‘yicha ma’lumotlar jamlanadi. Oy oxirida ushbu schyotning debetida to‘plangan harajatlar qurilish tashkiloti hisob siyosatida keltirilgan tartibga muvofiq asosiy ishlab chiqarish (2010 schyot) va yordamchi ishlab chiqarish (2310 schyot) harajatlariga olib boriladi. Umumishlab chiqarish harajatlarini taqsimlash tartibini ularning alohida moddalari misolida 2-mavzuda ko‘rib chiqqan edik. Xuddi shunga o‘xshash yoki qabul qilingan boshqa tartiblarga ko‘ra umumishlab chiqarish harajatlarining qolgan moddalari ham mos ravishdagi qurilish ob’ektlari o‘rtasida taqsimlanishi lozim.

Umumishlab chiqarish harajatlari va ular taqsimotining analitik hisobi umumishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish bo‘linmalari bo‘yicha 10-s jurnal-orderda alohida moddalari bo‘yicha yuritiladi.

4. Qurilish ishlari tannarxini kalkulyatsiya qilish usullari

Qurilish tashkilotlarida qurilish ishlarining reja tannarxi, normativ tannarxi va haqiqiy tannarxi hisob-kitob qilinadi. Reja yoki normativ tannarx, odatda, qurilish ishlari boshlanishidan oldin hisob-kitob qilinadi. Haqiqiy tannarx qurilish ishlari yakunlanganda va buyurtmachilarga topshirilayotganda aniqlanadi.

Qurilish ishlarining reja, normativ va haqiqiy tannarxini kalkulyatsiya qilish bir qancha maqsadlarda, chunonchi: (1) qurilish ishlariga ketishi kerak bo‘lgan va haqiqatda ketgangan sarf-harajatlar summasini; (2) tugallanmagan qurilish qiymati (tannarxi)ni; (3) qurilish ishlari sotish tannarxini; (4) sotishdan kutilayotgan va haqiqatda olingan yakuniy moliyaviy natija (foyda yoki zarar) summasini aniqlash uchun amalga oshiriladi. Shuningdek, qurilish ishlari haqiqiy tannarxini kalkulyatsiya qilish reja tannarx yoki normativ tannarxga nisbatan yuz bergan chetlanishlarni aniqlashga, ushbu chetlanishlar bo‘yicha tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois ham, qurilish ishlari haqiqiy tannarxini kalkulyatsiya qilish qurilish jarayonini hisobga olishning yakuniy bosqichida bajariladigan zarur ishlardan biri bo‘lib hisoblanadi.

Qurilish ishlarining haqiqiy tannarxi turli usullarda kalkulyatsiya qilinishi mumkin. Amaliyotda eng keng tarqalgan usullar bo‘lib buyurtmali, jarayonli va hissali (tugallanish foizi) usullari hisoblanadi.

Buyurtmali usulda bajarilgan har bir qurilish ishi harajat ob’ekti sifatida qaraladi. Uning haqiqiy tannarxini kalkulyatsiya qilish qurilish ob’ektiga (buyurtmaga) ochilgan 2010 «Asosiy ishlab chiqarish» schyotida to‘plangan hisob ma’lumotlari asosida ob’ekt (ish) buyurtmachiga topshirishgandan keyin amalga oshiriladi. Ushbu schyotning debetida alohida korrespondensiyalanuvchi schyotlar bo‘yicha ko‘rsatilgan yig‘ma ma’lumotlar buyurtmaga ochilgan kalkulyatsiya kartochkasining tegishli harajat moddalarini to‘ldirishga asos bo‘ladi (5.4-jadval).

5.4-jadval

Qurilish ishlari haqiqiy tannarxi va uni reja (normativ) tannarxdan chetlanishi hisobi kalkulyatsion kartochkasi

Ob’ekt – «Do‘stlik kompleksi»

№	Harajat moddasi	Reja (normativ) Bo‘yicha	Haqiqatda	Chetlanish (+,-)
1	Material harajatlari	35300000	35750000	+450000
2	Ish haq harajatlari	25000000	24650000	-350000
3	Ijtimiy sug‘urta	6250000	6162500	-87500
4	Amortizatsiya ajratmalari	1600000	1475500	-124500
5	Yordamchi ishlab chiqarish harajatlari	6100000	5460000	-640000
6	Umumishlab chiqarish harajatlari	5750000	5402000	-348000
7	**Jami tannarx**	**80000000**	**78900000**	**-1100000**
8	**Shartnoma qiymati**	**120000000**	**120000000**	**0**
9	Shundan QQS	20000000	20000000	0
10	**Yalpi foyda**	**20000000**	**21100000**	**+1100000**
11	Davr harajatlari	8000000	8600000	+600000
13	**Qurilishga doir soliqgacha foyda summasi**	**12000000**	**12500000**	**+500000**

Kalkulyatsion kartochkaning alohida ustunchalarida harajat moddalari bo‘yicha ularning reja yoki normativ miqdori hamda yuz bergan chetlanishlar ko‘rsatiladi. Kartochka ma’lumotlari qurilish ishi harajatlarini qay darajada to‘g‘ri rejalashtirilganligi yoki ular bo‘yicha normativlarning to‘g‘ri belgilanganligiga baho berishga, reja yoki normativlardan chetlanishlarning sabablari, aybdorlari va boshqa jihatlarini aniqlashga, shuningdek tegishli boshqaruv qarorlarini qabul qilishga imkon beradi.

Jarayonli usul qurilish ishlarini tashkil qiluvchi ma’lum jarayonlar, chunonchi loyihalashtirish, qurishga tayyorlash, ob’ektni qurish, jihozlarni o‘rnatish, sinash va topshirish kabi jarayonlar tannarxini aniqlashda qo‘llaniladi. Har bir jarayonga ketgan haqiqiy sarf-harajatlar majmuasi uning haqiqiy tannarxini tashkil etadi. Ushbu haqiqiy tannarx summasi keyingi jarayon uchun tugallanmagan qurilish qiymati bo‘lib hisoblanadi. Qurilish ishlarini buyurtmachilarga jarayonlar bo‘yicha topshirish pudrat shartnomalarida ko‘zda tutilgan hollarda tugallangan jarayonning haqiqiy tannarxi buyurtmali usulda keltirilgan tartibda kalkulyatsiya qilinadi. Ushbu kalkulyatsiya ma’lkumotlari topshirilgan jarayon qiymatini sotish tannarxi sifatida hisobga olish uchun asos bo‘lib hisoblanadi.

Hissali usul (yoki tugallanish foizi usuli) pudrat shartnomalariga ko‘ra qurilish ishlarini buyurtmachilarga tugallanish foiziga ko‘ra topshirish ko‘zda tutilganda qo‘llaniladi. Qurilishning tugallanish foizi hisobot oyning oxirida jami haqiqatda ketgan sarf-harajatlarni qurilish ishlarining smeta tannarxiga bo‘lish va 100 foizga ko‘paytirish orqali topiladi. Ushbu hisob-kitob asosida topilgan qurilish ishlarining haqiqiy tannarxi buyurtmachilarga topshirilgan ishlarning tannarxi (sotish tannarxi) sifatida hisobga olinadi.

TAYANCH IBORALAR

Qurilish ishlari tannarxi **Ishlab chiqarish harajatlari**
Bevosita material harajatlar **Bevosita mehnat haqi**
Bilvosita harajatlar **Ustama harajatlar**
Reja tannarx **Normativ tannarx**
Haqiqiy tannarx **Tannarx kalkulyatsiyasi**
Burtmali usul **Jarayonli usul**
Hissali usul **Tugallanish foizi usuli**
Asosiy ishlab chiqarish harajatlari
Yordamchi ishlab chiqarish harajatlari va ularning taqsimoti
Umumishlab chiqarish harajatlari va ularning taqsimoti

O‘Z O‘ZINI NAZORAT QILISH UCHUN TEST SAVOL – JAVOBLARI

1.Qurilish tashkilotlarida asosiy ishlab chiqarish harajatlariga kirmaydi:
a) brigada a’zolariga hisoblangan ish haqi;
b) sarflangan material harajatlari;
v) loyihalashtirish harajatlari;
g) hisob xodimlariga hisoblangan ish haqi.

2.Qurilish tashkilotlarida bilvosita harajatlarga kiradi:
a) ma’muriy-boshqaruv xodimlariga hisoblangan haqi;
b) **bosh** injenerga hisoblangan safar harajatlari;
v) qurilish mashinalarini saqlash harajatlari;
g) yuqoridagilarning barchasi.

3.Qurilish tashkilotlarida asosiy ishlab chiqarish harajatlari hisobga olinadi:
a) 3190 schyotda;
b) 2010 schyotda;
v) 2310 schyotda;
g) 2510 schyotda.

4.Tugallangan qurilish ishining haqiqiy tannarxi:
a) ma’muriy-boshqaruv harajatlarini o‘z ichiga oladi;
b) haqiqatda ketgan ishlab chiqarish harajatlaridir;
v) umumishlab chiqarish harajatlaridan iborat;
g) yuqorida keltirilgan barcha harajatlardan iborat.

5.Qurilish ishlari tannarxining analitik hisobi:

a) qurilish tashkiloti bo‘yicha yaxlit yuritiladi;
b) har bir qurilish ishi bo‘yicha yuritiladi;
v) yuritilmaydi;
g) jami qurilish ishlari bo‘yicha bosh kitobda yuritiladi.

6. Yordamchi ishlab chiqarish harajatlari:

a) 2010 schyotda hisobga olinadi;
b) qurilish ishlari tannarxiga kiritiladi;
v) 2510 schyotda hisobga olinadi;
g) hisobga olinmaydi.

6. Umumishlab chiqarish harajatlari:

a) 2010 schyotda hisobga olinadi;
b) taqsimlanadi va qurilish ishlari tannarxiga kiritiladi;
v) 2310 schyotda hisobga olinadi;
g) 3190 schyotda hisobga olinadi.

7. Qurilish ishlari tannarxini kalkulyatsiya qilishdan maqsad:

a) davr harajatlarini chegaralash;
b) talon-tarojlikka yo‘l qo‘ymaslik;
v) sotish tannarxini real hisoblash;
g) soliqni yashirish yo‘lini izlab topish.

8. Qurilish ishlari tannarxini kalkulyatsiya qilishning buyurtmali usulida tannarx:

a) jami tashkilot bo‘yicha topiladi;
b) har bir buyurtma bo‘yicha topiladi;
v) har bir jarayon bo‘yicha topiladi;
g) topilmaydi

9. Buyurtmachiga topshirilgan qurilish ishining haqiqiy tannarxiga buxgalteriya yozuvi beriladi:

a) Debet 2010 Kredit 2310
b) Debet 3190 Kredit 2010;
v) Debet 9130 Kredit 2010;
g) Debet 9030 Kredit 2010.

MAVZUNI CHUQUR O‘RGANISH UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN ME’YORIY-HUQUQIY HUJJATLAR VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. –T.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, 2004.

2.«Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqish va sotish harajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risida Nizom». O‘zR VMning 1999 yil 5 fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan.

3.BHMS № 21 «Xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyati buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma». O‘z.R. AV tomonidan 2002 yil 23 oktyabrda ro‘yxatga olingan, № 1181.

4.Bobojonov O., Jumaniyazov K. Moliyaviy hisob.- T.: «Moliya», 2002.

5.Voxidov S.V. va boshqalar. Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi xususiyatlari. - T.: «O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg‘armasi nashriyoti», 2004.

6.Xasanov B.A., Xashimov A.A. Boshqaruv hisobi. Darslik.– T.:«Iqtisod-moliya», 2005.

Mavzu 6. QURILISH ISHLARINI BAJARISHDAN OLINGAN DAROMADLAR VA ULARGA DOIR HISOBLASHISHLARNING HISOBI

Ma’ruza rejasi:

1. Qurilish ishlarini bajarishdan olingan daromadlarning hisobi
2. Qurilish ishlari bo‘yicha buyurtmachilar bilan hisoblashishlarning hisobi
3. Qurilish ishlarini bajarishda bosh pudratchi va subpudratchilar o‘rtasidagi hisoblashishlarning hisobi

1. Qurilish ishlarini bajarishdan olingan daromadlarning hisobi

Qurilish ishlarini bajarishdan olinadigan daromadlar qurilish tashkilotlarida foyda olishning asosiy manbalaridan biri bo‘lib hisoblanadi. Respublikamizning 2-son BHMS «Asosiy xo‘jalik faoliyatidan olingan daromadlar»ga muvofiq qurilish ishlaridan olingan daromadlarni tan olish va buxgalteriya hisobida aks ettirish uchun ular quyidagi shartlarga javob berishi lozim:

birinchidan, qurilish tashkiloti tomonidan daromadga egalik qilish huquqi bajarilgan qurilish ishlarining buyurtmachilarga topshirilgan-ligiga guvohlik beruvchi tegishli hujjatlar bilan tasdiqlangan bo‘lishi;

ikkinchidan, olinadigan daromadning summasi aniq bo‘lishi;

uchinchidan, bajarilgan ishlardan kelib tushgan yoki kelib tushadigan tushum qurilish tashkilotining aktivlarini ko‘payishiga yoki uning majburiyatlarini kamayishiga olib kelishiga to‘liq ishonch bo‘lishi;

to‘rtinchidan, buyurtmachi qabul qilib olgan qurilish ishi uchun pudratchi oldidagi majburiyati summasini so‘zsiz tasdiqlashi.

Qurilish tashkilotlarida qurilish ishlarini bajarishdan olingan daromadlarni tasdiqlovchi asosiy hujjat bo‘lib «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati

to‘g‘risida ma’lumotnoma – schyot-faktura» hisoblanadi. Ushbu hujjat pudratchi va buyurtmachi tomonidan imzolangandan so‘ng rasmiy kuchga ega bo‘ladi.

«Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma – schyot-faktura» sobiq KS-2 shakl «Bajarilgan ishlarni qabul qilish to‘g‘risida dalolatnoma» va KS-3 shakl «Bajarilgan ishlar va harajatlar to‘g‘risida ma’lumotnoma» o‘rniga kiritilgan yagona hujjatdir. U kamida ikki nusxada tuziladi. Ma’lumotnoma–schyot-fakturaning bir nusxasi pudratchida qoladi, ikkinchi nusxasi esa buyurtmachiga topshiriladi. Investorlarning talablariga ko‘ra ularga ham ushbu hujjatning alohida nusxalari taqdim etiladi. Ma’lumotnomani tuzishga asos bo‘lib bajarilgan ishlar hisobi jurnali (KS-6 shakl) ma’lumotlari hisoblanadi. Ushbu jurnal qurilish tashkilotida har bir ob’ekt bo‘yicha yuritiladi. Jurnalda qurilish ishlarini boshlanish va yakunlanish sanasi, ularni borish jarayoni, ketma-ketlikda bajarilgan texnologik ishlarning o‘lchamlari, belgilangan me’yor va rassenkalar bo‘yicha aniqlangan qiymati va boshqa jihatlari to‘g‘risidagi ma’lumotlar jamlanadi.

«Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma – schyot-faktura»ning tasdiqlangan shakli 6-ilovada keltirilgan.

Bajarilgan qurilish ishlari pudratchi, buyurtmachi, investorlar va boshqa qiziquvchi organlar vakillari kiritilgan tarkibdagi komissiya tomonidan qabul qilinadi. Qurilish ishlarini qabul qilib olish ob’ekt loyihasida ko‘rsatilgan talablar, me’yorlar va tartiblar asosida ularni kuzatish, o‘lchash, sinab ko‘rish, sifatini aniqlash hamda tegishli mutaxassislarning xulosalari asosida amalga oshiriladi.

Qurilish tashkilotlarida bajarilgan qurilish ishlaridan olinadigan daromadlarning hisobi ularni tan olishning usuliga bevosita bog‘liq bo‘ladi. Ushbu usullar bo‘lib quyidagilar hisoblanadi:

1.To‘liq tugallanish usuli;

2.Tugallanish foizi usuli;

3.Bosqichli usul;

To‘liq tugallanish usulida bajarilgan ishlardan olingan daromadlar qurilish ishlari to‘liq yakunlangan va buyurtmachiga topshirilgandan so‘ng yuqorida nomlari zikr etilgan dalolatnoma va ma’lumotnomalar asosida tan olinadi. Qurilish ishlari to‘liq yakunlanmaguncha unga sarflangan barcha harajatlar tugallanmagan qurilish sifatida hisobga olib boriladi. «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma – schyot-faktura» asosida bajarilgan ishlardan olingan daromad summasiga quyidagicha yozuv qilinadi:

Debet 4010 «Olinadigan schyotlar»

Kredit 9030 «Bajarilgan ish va xizmatlardan daromad»

Tugallanish foizi usuli qo‘llanilganda dastlab yaxlit qurilish ob’ektining tugallanish foizi aniqlanadi. Bu ko‘rsatkich jami ketgan sarf-harajatlarni qurilish ob’ektining smeta tannarxiga bo‘lish va 100 foizga ko‘paytirish yo‘li bilan topiladi. Topilgan tugallanish foizi qurilish ishining tugallangan qismiga to‘g‘ri keluvchi daromad qismini topishga asos bo‘ladi. Qurilishning tugallangan qismiga to‘g‘ri keluvchi daromad uning jami smeta bo‘yicha kelishuv qiymatini (QQS siz) tugallanish foiziga ko‘paytirish va 100 foizga bo‘lish orqali topiladi.

Misol. *Aytaylik, qurilish ob'ektining shartnoma qiymati 60000000 so'm, shundan QQS (20 %) 10000000 so'm. Demak, qurilish ob'ekti bo'yicha sof tushumning shartnoma qiymati 50000000 so'm (60000000 – 10000000). Qurilish ob'ektining smeta bo'yicha tannarxi 35000000 so'm. Qurilishning tugallangan qismining haqiqiy tannarxi 28000000 so'm.*

Yuqoridagi ma'lumotlarga ko'ra:

(1) qurilishning tugallanish foizi – 80,0 % (28000000 / 35000000);

(2) qurilishning tugallangan qismiga to'g'ri keluvchi yalpi tushum – 48000000 so'm (60000000 * 80 % / 100 %);

(3) qurilishning tugallangan qismiga to'g'ri keluvchi sof tushum (daromad) - 40000000 so'm (50000000 * 80 % / 100 %);

(4) qurilishning tugallangan qismiga to'g'ri keluvchi QQS summasi 8000000 so'm (48000000- 40000000).

Daromadlarni tugallanish foizi asosida tan olish usulida qurilishning tugallangan qismining qiymati va tugallanish foizi pudratchi hamda buyurtmachilar tomonidan imzolangan «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to'g'risida ma'lumotnoma – schyot-faktura» bilan tasdiqlanadi. Ushbu hujjat asosida qurilish tashkilotida bajarilgan qurilish ishlaridan olingan daromad hamda QQS summalariga yuqorida keltirilgan mos ravishdagi buxgalteriya yozuvlari beriladi.

Bosqichli usul qurilish ob'ektining tarkibiy qismlarini bosqichma- bosqich topshirish hollarida qo'llaniladi. Bu usulni qo'llashning asosiy shartlaridan biri bo'lib qurilish loyihasi va qurilish loyiha-smeta hujjatlarida uning alohida olingan tarkibiy qismlarining shartnoma qiymati hamda smeta tannarxini alohida belgilanganligi hisoblanadi. Bunday holatlarda qurilish ob'ektining alohida olingan tarkibiy qismi (bosqichi)ga doir daromad va tannarx to'g'risidagi ma'lumotlar «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to'g'risida ma'lumotnoma – schyot-faktura» hamda KS-6 shakldagi hisob registrlari bilan tasdiqlanadi. Ushbu hujjatlar asosida qurilish ishining alohida bosqichini bajarishdan olingan daromad va QQS summalariga yuqorida keltirilgan mos ravishdagi buxgalteriya yozuvlari beriladi.

Qurilish tashkilotlarida bajarilgan qurilish ishlaridan olingan daromadlarning analitik hisobi 16-s ishlov qaydnomasida yuritiladi. Ushbu ishlov qaydnomasida tahliliy ma'lumotlar buyurtmachilar hamda ular uchun bajarilgan qurilish ishlarining turlari bo'yicha mujassamlashtiriladi.

2. Qurilish ishlari bo'yicha buyurtmachilar bilan hisoblashishlarning hisobi

Qurilish tashkilotlari tomonidan olib boriladigan pudrat ishlarini moliyalashtirishning asosiy manbai bo'lib buyurtmachilarning mablag'lari hisoblanadi. Qurilish ishlarining belgilangan muddatlarda boshlanishi, olib borilishi va tugatilishi bevosita buyurtmachilar tomonidan shartnoma shartlarida ko'zda tutilgan to'lovlarni o'z vaqtida amalga oshirilishiga bog'liq. Shuningdek, bajarilgan ishlar uchun hisob-kitoblarni o'z vaqtida amalga oshirilishi qurilish tashkilotlarining moliyaviy holatiga, chunonchi, ularning o'z majburiyatlari

bo‘yicha to‘lov qobiliyatiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois ham qurilish tashkilotlarida buyurtmachilar bilan bo‘ladigan hisob-kitoblar ustidan doimiy nazoratni olib borish, ularni o‘z vaqtida amalga oshishini ta’minlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Qurilish tashkilotlari bajariladigan va haqiqatda bajarilgan ishlar bo‘yicha o‘z buyurtmachilari bilan uchta turdagi hisob-kitoblarni olib borishlari mumkin. Bular:

(1) bo‘nak sifatida olingan pul mablag‘lari bo‘yicha hisoblashishlar;

(2) qurilish ishlari uchun olingan materiallar bo‘yicha hisoblashishlar;

(3) bajarilgan ishlar uchun yakuniy hisoblashishlar.

Qurilish ishlarining boshlanishi oldidan buyurtmachilar shartnomada belgilangan shartlarga ko‘ra qurilish ishlari loyiha-smeta qiymatining kamida 15 foiz miqdorini pudratchi tashkilot schyotiga oldindan to‘lov, ya’ni bo‘nak sifatida o‘tkazib berishlari lozim. Qurilish tashkilotlarida buyurtmachilar bilan olingan bo‘naklar bo‘yicha hisoblashishlar 6310 «Haridorlar va buyurtmachilardan olingan bo‘naklar» schyotida hisobga olinadi. Qurilish tashkiloti schyotiga buyurtmachilardan kelib tushgan bo‘nak summasi buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 5110 «Hisob-kitob schyoti»

Kredit 6310 «Haridorlar va buyurtmachilardan olingan bo‘naklar»

Olingan bo‘naklar buyurtmachilar tomonidan haqiqatda bajarilgan ishlar uchun yakuniy hisob-kitoblar qilinishida kamaytirishga olib boriladi. Unga buxgalteriya hisobida quyidagicha yozuv qilinadi:

Debet 6310 «Haridorlar va buyurtmachilardan olingan bo‘naklar»

Kredit 4010 «Haridorlar va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar»

Qurilish ishlarini bajarish buyurtmachilarning materiallari asosida amalga oshirilishi mumkin. Respublikamizning soliq qonunchiligi hujjatlariga ko‘ra buyurtmachilarning pudratchilarga qurilish ishlari uchun bergan materiallari buyurtmachilar uchun boshqa aktivlarni sotish sifatida (Debet 4010 Kredit 9220, 6410), pudratchi tashkilotlar uchun esa sotib olish operatsiyasi sifatida (Debet 1050, 4410 Kredit 6010) tan olinadi. Bunday holatlarda qurilish tashkilotlarida buyurtmachilardan olingan materiallar uchun kreditorlik qarzlarini bajargan ishlari uchun vujudga kelgan debitorlik qarzlari bilan qoplashlari ta’qiqlanadi. Ushbu mazmundagi barter operatsiyalariga faqatgina inqirozga uchragan hollarda sud qarori asosida o‘zaro qarzlarni qoplash maqsadida ruxsat etilishi mumkin. Sud qaroriga asosan pudratchilar va buyurtmachilar o‘rtasidagi o‘zaro qoplangan qarzlar summasi buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 6010 «Ta’minotchi va pudratchilarga to‘lanadigan schyotlar»

Kredit 4010 «Haridorlar va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar»

Qurilish tashkilotlarining buyurtmachilar bilan hisob-kitoblarining analitik hisobiga doir ma’lumotlar turli registrlarda o‘z aksini topadi. Chunonchi, buyurtmachilar bilan yakuniy hisob-kitoblar to‘g‘risidagi barcha tahliliy ma’lumotlar 5-s va 16-s qaydnomalarida, olingan bo‘naklar 8-s jurnal-order va 2-qaydnomada, olingan materiallar bo‘yicha hisob-kitoblar 6-s jurnal-order va 10-s qaydnomada keltiriladi.

3. Qurilish ishlarini bajarishda bosh pudratchi va subpudratchilar o‘rtasidagi hisoblashishlarning hisobi

Qurilish ishlari ikki tomonlamali hamda ko‘p tomonlamali (uch va undan ko‘p tomonlar ishtirokidagi) shartnomalar asosida amalga oshirilishi mumkin. Ikki tomonlamali shartnomada, odatda, pudratchi va buyurtmachi ishtirok etadi. Ko‘p tomonlamali shartnomalarda esa bosh pudratchi, subpudratchilar va buyurtmachi ishtirok etadi.

Ikkinchi turdagi shartnoma shartlariga ko‘ra pudratchi qurilish ishlarining alohida tarkibiy qismlarini subpudratchilarni jalb qilish yo‘li bilan bajarish huquqiga ega bo‘lishi mumkin. Bu holda subpudratchini jalb etgan pudratchi tashkilot bosh pudratchi hisoblanadi. Bosh pudratchi qurilish ishlari uchun buyurtmachi oldida yaxlit tarzda mas’ul va javobgar hisoblanadi. Buyurtmachi shartnoma shartiga ko‘ra o‘z talablarini faqat bosh pudratchiga qo‘yadi. Bosh pudratchi, o‘z navbatida, tuzilgan subpudrat shartnomalariga ko‘ra talablarini subpudratchilar oldiga qo‘yadi. Alohida ishlarni bajarish bo‘yicha subpudratchilar buyurtmachining o‘zi tomonidan tanlangan hollarda, odatda, bosh pudratchi subpudratchilar tomonidan bajarilgan ishlar uchun buyurtmachi oldida javobgar hisoblanmaydi.

Ko‘p tomonlamali shartnomalarda mos ravishda bosh pudratchi va subpudratchilarning buyurtmachi bilan hisob-kitoblari ham turlicha belgilanishi hamda amalga oshirilishi mumkin. Jumladan, buyurtmachi bosh pudratchi va subpudratchilar bilan hisob-kitoblarni alohida-alohida amalga oshirishi yoki subpudratchilar bilan bo‘ladigan barcha hisob-kitoblar faqat bosh pudratchi orqali bajarilishi mumkin.

Bosh pudratchining subpudratchilar bilan hisob-kitoblari ularning yaxlit bir tizimga kirish yoki kirmasligiga ham bog‘liq. Yaxlit bir tizimni tashkil qiluvchi bosh pudratchi va subpudratchi tashkilotlar o‘rtasida bajarib berilgan ishlar bo‘yicha o‘zaro hisob-kitoblar bosh pudratchida 6100 «Ajratilgan bo‘linmalar, sho‘ba va qaram xo‘jalik jamiyatlariga to‘lanadigan schyotlar» tizimida ochiladigan alohida schyotlarda hisobga olinadi. Bir tizimni tashkil etmaydigan bosh pudratchi hamda subpudratchi tashkilotlar o‘rtasidagi o‘zaro hisob-kitoblarning hisobi bosh pudratchi tashkilotda 6010 «Ta’minotchilar va pudratchilarga to‘lanadigan schyotlar» schyotida olib boriladi.

Bosh pudratchi subpudratchi tashkilot tomonidan bajarilgan ishlarni «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma – schyot-faktura» asosida qabul qilib oladi. Ushbu hujjatlar asosida subpudratchi tashkilot tomonidan bajarilgan ishlar bosh pudratchida quyidagi yozuvlar bilan tugallanmagan qurilish tannarxiga kiritiladi:

Debet 2010 «Asosiy ishlab chiqarish»

Kredit 6010 «Ta’minotchi va pudratchilarga to‘lanadigan schyotlar»,
6100 «Ajratilgan bo‘linmalar, sho‘ba va qaram xo‘jalik jamiyatlariga to‘lanadigan schyotlar»

Subpudratchiga bajarilgan ish uchun to‘lovning o‘tkazib berilishi bosh pudratchida quyidagi yozuv bilan aks ettiriladi:

Debet 6010 «Ta’minotchi va pudratchilarga to‘lanadigan schyotlar»,
6100 «Ajratilgan bo‘linmalar, sho‘ba va qaram xo‘jalik jamiyatlariga to‘lanadigan schyotlar»

Kredit 5110 «Hisob-kitob schyoti»

Bosh pudratchida subpudratchilar bilan o‘zaro hisob-kitoblarning analitik kitobi 6-s jurnal-orderda ularning har biri bo‘yicha alohida yuritiladi.

TAYANCH IBORALAR

Daromad	**Qurilish ishlaridan daromad**
Ishni qabul qilish	**Bajarilgan ishning qiymati**
Daromadni tan olish usullari	**To‘liq tugallanish usuli**
Tugallanish foizi usuli	**Bosqichli usul**
Daromad hisobi	**O‘zaro hisob-kitoblar**
Buyurtmachi bilan hisob-kitoblar	**Olingan bo‘naklar**
Yakuniy hisob-kitoblar	**Barter operatsiyalari**
Subpudratchi bilan hisob-kitoblar	**Ichki hisob-kitoblar**
Olinadigan schyotlar hisobi	**To‘lanadigan schyotlar hisobi**

O‘Z O‘ZINI NAZORAT QILISH UCHUN TEST SAVOL – JAVOBLARI

1.Qurilish tashkilotlarida bajarilgan qurilish ishlaridan olingan daromadlar kiradi:

a) asosiy faoliyatdan olingan daromadlarga;
b) asosiy faoliyatdan olingan qo‘shimcha daromadlarga;
v) moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlarga;
g) investitsiya faoliyatidan olingan daromadlarga.

2.Qurilish tashkilotlarida bajarilgan qurilish ishlaridan daromadlar hisobi:

a) 9010 schyotda yuritiladi;
b) 9020 schyotda yuritiladi;
v) 9030 schyotda yuritiladi;
g) 9910 schyotda yuritiladi.

3.Qurilish tashkilotlarida qurilish ishlari bo‘yicha daromadlar hisobi:

a) kassa metodiga asoslanib yuritiladi;
b) hisoblash tamoyiliga asoslanib yuritiladi;
v) taqqoslama baholarda yuritiladi;
g) reja baholarda yuritiladi.

4.Qurilish ishlaridan olingan daromadlar hisobini yuritishga asos bo‘ladi:

a) KS-8 shaklli dalolatnoma;
b) KS- 2 shaklli dalolatnoma va KS-3 shaklli ma’lumotnoma;

v) KS-6 shaklli jurnal;
g) 10-s jurnal-order.

5.Qurilish ishlaridan olingan daromadlarni tan olish usullariga kirmaydi:
a) yaxlit tugallanish usuli;
b) tugallanish foizi usuli;
v) bosqichli usul;
g) indeks usuli.

6. Qurilish tashkilotlarida qurilish ishlaridan olingan daromad summasiga:
a) QQS summasi kiradi;
b) QQS summasi kirmaydi;
v) mol-mulk solig‘i summasi kiradi;
g) aksiz solig‘i summasi kiritiladi.

7. Subpudrat tashkilotlar tomonidan bajarilgan ishlar qiymati bosh pudratchi tashkilot uchun:
a) daromad hisoblanadi;
b) tannarxga kiritiladigan harajat bo‘lib hisoblanadi;
v) davr harajati hisoblanadi;
g) yordamchi ishlab chiqarish harajati hisoblanadi.

8. Quyidagi yozuvlarning qaysi biri bosh pudratchi va subpudratchi tashkilot o‘rtasidagi barter operatsiyasi yuz berganligini ifodalaydi?
a) Debet 9220 Kredit 1050;
b) Debet 1050 Kredit 4010;
v) Debet 6010 Kredit 4010;
g) Debet 1050 Kredit 1050.

MAVZUNI CHUQUR O‘RGANISH UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN ME’YORIY-HUQUQIY HUJJATLAR VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. –T.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, 2004.

2.«Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqish va sotish harajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risida Nizom». O‘zR VMning 1999 yil 5 fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan.

3.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori «Qurilish sohasida hisobotni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2003 yil 24 sentyabr, 4095-son.

4. BHMS № 2 «Asosiy xo‘jalik faoliyatidan olingan daromadlar». O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 26 avgustda ro‘yxatga olingan, № 483.

5.BHMS № 21 «Xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyati buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma». O‘z.R. AV tomonidan 2002 yil 23 oktyabrda ro‘yxatga olingan, № 1181.

6.Bobojonov O., Jumaniyazov K. Moliyaviy hisob.- T.: «Moliya», 2002.

7.Voxidov S.V. va boshqalar. Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi xususiyatlari. - T.: «O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg‘armasi nashriyoti», 2004.

8.To‘laxo‘jayeva M.M. va boshqalar. Moliyaviy hisob.– Toshkent, Pragma korporatsiyasi, 2004.

9. Urazov K.B.Buxgalteriya hisobi va audit. Oliy o‘quv yurtlari uchun. – T.: «O’qituvchi», 2004.

10. Urazov K.B. Investitsiyalarning buxgalteriya hisobi va soliqqa tortilishi. – T. :«Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, SBX gazetasi kutubxonasi, № 6, 2003.

Mavzu 7. QURILISH TASHKILOTLARIDA YAKUNIY MOLIYAVIY NATIJALAR, SOLIQLAR VA MAJBURIY TO‘LOVLARNING HISOBI

Ma’ruza rejasi:

1.Qurilish tashkilotlarida yakuniy moliyaviy natijalarning hisobi

2.Qurilish tashkilotlarini soliqqa tartishning xususiyatlari va ularning hisobi
3.Qurilish tashkilotlarida majburiy ajratmalar, yig‘imlar va ushlanmalarning hisobi

7.3. Qurilish tashkilotlarida yakuniy moliyaviy natijalarning hisobi

Qurilish tashkilotlarining yakuniy moliyaviy natijalarini ifodalovchi ko‘rsatkichlar bo‘lib ular olgan foyda (yoki zarar) hisoblanadi. Bu ko‘rsatkichlarning shakllanishi va hisobga olinishi respublikamizda «Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqarish va sotish harajatlari hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to‘g‘risida nizom», shuningdek 1, 2, 3 va 21- sonli BHMSlar bilan tartibga solingan.

Ushbu me’eriy hujjatlarga muvofiq qurilish tashkilotlari faoliyatining yakuniy moliyaviy natijalarini ifodalovchi foyda (zarar)lar quyidagi ko‘rsatkichlar bilan tavsiflanadi.

1. SOTISHDAN FOYDA (Fs) YOKI ZARAR (Zs). Bu ko‘rsatkich quyidagicha topiladi:

$$Fs\ (Zs) = St - Ts$$

Bu yerda: **St** – sof tushum, **Ts** – sotish tannarxi.

Qurilish tashkilotlarining sof tushumi ular tomonidan bajarilgan qurilish ishlaridan olingan daromadlardan, shuningdek o‘zlari ishlab chiqargan tayyor mahsulotlarni sotishdan olingan daromadlardan iborat bo‘ladi. Bajarilgan qurilish ishlaridan olingan daromadlar hisobiga oldingi mavzuda batafsil to‘xtalgan edik. Quyida qurilish tashkilotlari tomonidan ishlab chiqilgan tayyor mahsulotlarni sotishdan olingan daromadlar hisobini yuritish tartibiga qisqacha to‘xtalamiz.

Qurilish tashkilotlarida ishlab chiqilgan tayyor mahsulotlar deganda maxsus sotish uchun ishlab chiqarilgan turli xildagi konstruksiyalar, moslamalar, detallar, qurilish materiallaridan yasalgan plitalar, sementli g‘isht-bloklar, eshik, dereza va shu kabi to‘liq tayyor holga keltirilgan boshqa buyumlar tushuniladi. Ushbu tayyor mahsulotlar subpudratchilarning va boshqa tashkilotlarning buyurtmalari asosida, shuningdek aholi uchun erkin sotuvga chiqarish maqsadlarida ishlab chiqariladi.

Tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarish qurilish tashkilotlarining maxsus sexlari yoki yordamchi ishlab chiqarish bo‘linmalari tomonidan amalga oshiriladi. Tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarishga doir harajatlarning hisobi 2000 «Asosiy ishlab chiqarishni hisobga oluvchi schyotlar» yoki 2300 «Yordamchi ishlab chiqarishni hisobga oluvchi schyotlar» tizimida ochiladigan alohida schyotlarda olib boriladi. Ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlar qurilish tashkilotining hisob siyosatida belgilangan hisob bahosida 2810 «Ombordagi tayyor mahsulotlar» schyotida hisobga olinadi. Hisob bahosi bo‘lib tayyor mahsulotlarning yakka o‘zini identifikatsiyalash (yoki buyurtmali) usulda aniqlangan reja (normativ) tannarxi yoki hiqiqiy tannarxi hisoblanadi.

Hisobot oyida ishlab chiqarishdan olingan tayyor mahsulotlarning omborlarga hisob baholarida kirim qilinishiga buxgalteriyada quyidagicha yozuv qilinadi:

Debet 2810 «Ombordagi tayyor mahsulotlar»

Kredit 2010 «Asosiy ishlab chiqarish» yoki

2310 «Yordamchi ishlab chiqarish»

Oy oxirida ishlab chiqarish harajatlarining haqiqiy summasi aniqlangandan so‘ng tayyor mahsulotlarning turlari bo‘yicha ularning bir birligiga to‘g‘ri keladigan haqiqiy tannarxi kalkulyatsiya qilish yo‘li bilan topiladi. Omborlarga qabul qilingan tayyor mahsulotlarning hisob baholaridagi qiymati va ularning haqiqiy tannarxi bo‘yicha qiymati o‘rtasidagi farq summasiga yuqoridagi buxgalteriya yozuvi qo‘shimcha tarzda (agar ularning hisob bahosidagi qiymat haqiqiy tannarxdan past bo‘lgan bo‘lsa) yoki qizil yozuv (storno) usulida (agar ularning hisob bahosidagi qiymat haqiqiy tannarxdan yuqori bo‘lgan bo‘lsa) beriladi.

Tayyor mahsulotlar subpudratchi va boshqa tashkilotlarga shartnomalarda ko‘rsatilgan sotish baholarida jo‘natiladi. Sotilgan tayyor mahsulotlarga schyot-faktura asosida quyidagi buxgalteriya yozuvlari beriladi:

(1) sotish bahosidagi qiymatiga (QQSsiz):

Debet 4010 «Haridor va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar»

Kredit 9010 «Tayyor mahsulotlarni sotishdan daromadlar»

(2) QQS summasiga:

Debet 4010 «Haridor va buyurtmachilardan olinadigan schyotlar»

Kredit 6410 «Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarzlar»

Tayyor mahsulotlarning aholiga naqd pulga sotilishiga kirim kassa orderi asosida quyidagi buxgalteriya yozuvlari beriladi:

(1)sotish bahosidagi qiymatiga (QQSsiz):

Debet 5010 «Kassadagi milliy valyutadagi pul mablag‘lari»

Kredit 9010 «Tayyor mahsulotlarni sotishdan daromadlar»

(2) QQS summasiga:

Debet 5010 «Kassadagi milliy valyutadagi pul mablag‘lari»

Kredit 6410 «Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarzlar»

Naqd va naqdsiz pulga sotilgan tayyor mahsulotlarning haqiqiy tannarxi bo‘yicha hisobdan chiqarilishiga quyidagi buxgalteriya yozuvi qilinadi:

Debet 9110 «Sotilgan tayyor mahsulotlarning tannarxi»

Kredit 2810 «Ombordagi tayyor mahsulotlar»

Sotilgan tayyor mahsulotlar bo‘yicha haridorlar bilan hisob-kitoblarning analitik hisobi 5-s qaydnomada ularning har biri bo‘yicha alohida-alohida yuritiladi.

2.ASOSIY FAOLIYATDAN FOYDA (Faf) yoki ZARAR (ZAF). Ushbu ko‘rsatkich quyidagicha topiladi:

$$\textbf{Faf (Zaf) = Fs (Zs) – Dx + Bod}$$

Bu yerda: **Dx-** davr harajatlari; **Bod** – asosiy faoliyatdan olingan boshqa operatsion daromadlar.

Qurilish tashkilotlarining davr harajatlari deganda ular tomonidan bajarilgan qurilish ishlari, ishlab chiqilgan tayyor mahsulotlar va ko‘rsatilgan xizmatlarni sotish, ma’muriy-boshqarish va boshqa operatsion faoliyatga doir harajatlar tushuniladi. Ushbu harajatlar ma’lum hisobot davrida yuz beradi, shuning uchun ular hisobot davri harajatlari deb ham ataladi.

21-son BHMSga muvofiq qurilish tashkilotlarida davr harajatlarining hisobi 9410 «Sotish harajatlari», 9420 «Ma'muriy-boshqaruv harajatlari», 9430 «Boshqa operatsion harajatlar» va 9440 «Kelgusida soliq bazasidan chegiriladigan hisobot davr harajatlari» schyotlarida olib boriladi. Ushbu schyotlarda aks ettiriladigan harajatlarning tarkibiy elementlari «Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqarish va sotish harajatlari hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to'g'risida nizom»da keltirilgan. Chunonchi, qurilish tashkilotlarida sotish harajatlarining asosiy moddalariga reklama harajatlari, mahsulot, ish va xizmatlarni sotish bilan bog'liq safar harajatlari, i shva xizmatlarni sotishga oid xodimlarga hisoblangan ish haqi, ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar, tayyor mahsulotlarni sotishga tegishli asosiy vositalarning eskirishi (amortizatsiyasi) summasi, transport harajatlari va boshqalar kiradi. Sotish harajatlari 9410 «Sotish harajatlari» schyotining debetida va bu harajatlarning aniq turini ifodalovchi boshqa schyotlarning (masalan, 1000, 5010, 5110, 6710, 6520, 6990 va shu kabilar) kreditida aks ettiriladi.

Ma'muriy-boshqaruv harajatlariga qurilish tashkilotining boshqaruv apparati xodimlariga hisoblangan ish haqi, ijtimoiy sug'urtaga ajratmalar, amortizatsiya harajatlari, safar harajatlari, telefon aloqasi va boshqa shu kabi boshqaruv bilan bog'liq harajatlar kiradi. Ma'muriy-boshqaruv harajatlari 9420 «Ma'muriy-boshqaruv harajatlari» schyotining debetida va aniq harajatlarni ifodalovchi boshqa schyotlarning (0200, 0500, 1000, 5010, 5110, 6710, 6520, 6990) kreditida aks ettiriladi.

9430 «Boshqa operatsion harajatlar» schyotida yil mobaynida qurilish tashkilotlarining umumxo'jalik faoliyatiga doir davr harajatlari (moddiy yordam, kompensatsiyalar, mol-mulk solig'i, yer solig'i, suv solig'i, pensiya fondiga, yo'l fondiga, maktablarni rivojlantirish fondiga majburiy ajratmalar, mulkni sotishdan va berishdan ko'rilgan zararlar va boshqa shu kabi operatsion harajatlar) aks ettiriladi. Bunda operatsion harajatlarning aniq moddalarini ifodalovchi boshqa schyotlar (1000, 5010, 5110, 6400, 6710, 6520, 6990, 9210, 9220) kreditlanadi.

«Kelgusida soliq bazasidan chegiriladigan hisobot davr harajatlari» schyotining debetida yil mobaynida qurilish tashkilotlarining kelgusi faoliyatini rivojlantirishga sarflangan davr harajatlari (yangi ishlab chiqarishni va yangi texnologiyalarni o'zlashtirishga, boshqaruv tizimini yaxshilashga sarflangan va boshqa shu kabi operatsion harajatlar) aks ettiriladi. Ushbu turdagi davr harajatlari soliq qonunchiligiga ko'ra kelgusi 10 yil ichida bir maromda soliq bazasidan maxsus hisob-kitob asosida chiqarib boriladi. Kelgusida soliq bazasidan chegirib boriladigan harajatlar bu schyotning debetida va boshqa schyotlarning (masalan, 1000, 5110, 5010, 6010, 6710, 6520, 6990 va shu kabilar) kreditida aks ettiriladi.

Kelgusida soliq bazasidan chegiriladigan hisobot davr harajatlarini o'zgarishi to'g'risidagi ma'lumotlar maxsus balansdan tashqari 012 «Kelgusida soliq bazasidan chegiriladigan hisobot davr harajatlari» schyotida belgilangan muddatda ko'rsatib boriladi.

Qurilish tashkilotlarining asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlariga ularning asosiy vositalari, nomoddiy aktivlari, materiallarini sotishdan foyda, o'ndirilgan jarimalar, voz kechilgan kreditorlik qarzlari, qisqa muddatli ijaradan daromadlar, beg'araz qaytarilmaydigan moliyaviy yordam,

xizmat ko‘rsatuvchi xo‘jaliklar daromadlari, inventarizatsiyada aniqlangan ortiqchalar, o‘tgan yillarning foydasi kabilar kiradi.

21-son BHMSga muvofiq qurilish tashkilotlari asosiy faoliyatidan olingan qo‘shimcha daromadlar 9300 «Asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlarni hisobga oluvchi schyotlar» tizimida ochiladigan alohida schyotlarda hisobga olinadi. Chunonchi:

- **9310 «Asosiy vositalarning chiqib ketishidan foyda»** schyotining kreditida o‘z asosiy vositalarini sotishdan va boshqa chiqimlaridan olingan foyda summasi aks ettiriladi. Bunda 9210 «Asosiy vositalarning chiqib ketishi» schyoti debetlanadi.
- **9320 «Boshqa aktivlarning chiqib ketishidan foyda»** schyotining kreditida materiallar, xo‘jalik inventarlari va nomoddiy aktivlarni sotishdan hamda boshqa chiqimlaridan olingan foyda summasi aks ettiriladi. Bunda 9220 «Boshqa aktivlarning chiqib ketishi» schyoti debetlanadi.
- **9330 «Undirilgan jarimalar, penya va ustamalar»** schyotining kreditida turli xo‘jalik shartnomalari shartlarining buzilishi natijasida, shuningdek ko‘rsatilgan zararlarning qoplanishi evaziga olingan daromad (foyda) summasi aks ettiriladi. Bunda mos ravishda jarimani kelib tushganligi, ushlanganligi yoki hisoblanganligini aks ettiruvchi schyotlar, masalan 5010 «Kassadagi milliy valyutadagi pul mablag‘lari», 5110 «Hisob-kitob schyoti», 6710 «Mehnat haqi bo‘yicha xodim bilan hisoblashishlar», 4860 «Da’volar bo‘yicha olinadigan schyotlar» debetlanadi.
- **9340 «O‘tgan yillar foydasi»** schyotining kreditida hisobot yilda aniqlangan o‘tgan yillarning foydasi aks ettiriladi. Bunday foyda bo‘lib, masalan, muddatidan oldin hisobdan chiqarib yuborilgan debitorlik qarzlarning tiklangan yoki kelib tushgan summasi, ortiqcha hisoblab yuborilgan harajatlarni kamaytirilishi va boshqalar hisoblanadi. Bunda mos ravishda o‘tgan yillar foydasini tiklanganligini ko‘rsatuvchi schyotlar, masalan 5010 «Kassadagi milliy valyutadgi pul mablag‘lari», 5110 «Hisob-kitob schyoti», 4000 «Olinadigan schyotlar» debetlanadi.
- **9350 «Qisqa muddatli ijaradan daromadlar»** schyotining kreditida qisqa muddatli ijaradan olingan daromad summasi 4820 «Qisqa muddatli ijara bo‘yicha olinadigan to‘lovlar» schyoti bilan korrespondensiyalashgan holda aks ettiriladi.
- **9360 «Kreditor va deponent qarzlarni hisobdan chiqarishdan daromadlar»** schyotining kreditida muddatida (3 yildan oshiq muddatda) undirib olinmagan qarzlarni qurilish tashkiloti foydasiga o‘tqazishdan olingan daromadlar mos ravishda kreditorlik qarzlarni aks ettiruvchi schyotlar (6010, 6110, 6710, 6720, 6900 va boshqalar) bilan korrespondensiyalangan holda aks ettiriladi.
- **9370 «Xizmat ko‘rsatuvchi xo‘jaliklar daromadlari»** schyotining kreditida asosiy faoliyatga xizmat ko‘rsatuvchi xo‘jaliklardan (sog‘liqni saqlash bo‘linmasi, sartoroshxona, kutubxona, bolalar bog‘chasi, sauna, sanatoriylar, oshxona, mehmonxona, sport komplekslari va boshqalar) olingan daromadlar aks ettiriladi. Bunda olingan yoki hisoblangan daromadlarni aks ettiruvchi schyotlar,

masalan, 5010 «Kassadagi milliy valyutadagi pul mablag‘lari», 5110 «Hisob-kitob schyoti», 4890 «Boshqa debitorlar qarzlari» schyotlari debetlanadi.

- **9380 «Tekin qaytarilmaydigan moliyaviy yordam»** schyotining kreditida turli yuridik va jismoniy shaxslardan qaytarib bermaslik sharti bilan olingan moliyaviy yordam summalari aks ettiriladi. Bunda olingan yordamning turini aks ettiruvchi schyotlar, masalan, 5010 «Kassadagi milliy valyutadagi pul mablag‘lari», 5110 «Hisob-kitob schyoti», 0100 «Asosiy vositalarni hisobga oluvchi schyotlar schyoti», 1000 “Materiallarni hisobga oluvchi schyotlar” va boshqa schyotlar debetlanadi.
- **9390 «Boshqa operatsion daromadlar»** schyotining kreditida yuqorida keltirilgan schyotlarga olib borilmagan boshqa operatsion daromadlar, masalan inventarizatsiyada aniqlangan ortiqchalar, turli qoplama summalar va boshqalar aks ettiriladi. Bunda mos ravishda TMZ va pul mablag‘larini aks ettiruvchi schyotlar (0100, 1000, 2800, 2900, 5000 va boshqalar) debetlanadi.

Qurilish tashkilotlarida asosiy faoliyatdan olingan qo‘shimcha daromadlarning analitik hisobi ularning turlari va boshqa boshqaruv uchun zarur segmentlari bo‘yicha 11-s jurnal-orderda olib boriladi.

3.UMUMXO‘JALIK FAOLIYATIDAN FOYDA (Fux) YOKI ZARAR (Zux). Ushbu ko‘rsatkich quyidagicha topiladi:

$$\textbf{Fux (Zux) = Faf (Zaf) + Fmf – Zmf}$$

Bu yerda: **Fmf** – moliyaviy faoliyatdan olingan foyda;

Zmf - moliyaviy faoliyatdan ko‘rilgan zararlar.

21-son BHMSga muvofiq qurilish tashkilotlari moliyaviy faoliyatidan olingan daromadlar 9500 «Moliyaviy faoliyatdan daromadlarni hisobga oluvchi schyotlar» tizimida ochiladigan alohida schyotlarda hisobga olinadi. Bu schyotlarning kreditida moliyaviy faoliyatga doir daromadlarning turlari hisoblash tamoyiliga muvofiq aks ettiriladi. Bunda olinadigan royalti, dividend va foizlar, debitorlik qarzlarni aks ettiruvchi schyotlar (4810, 4820, 4830, 4010 va boshqalar) debetlanadi. Moliyaviy faoliyatdan olingan daromadlarning analitik hisobi ularning turlari va boshqa boshqaruv uchun zarur segmentlari bo‘yicha 11-s jurnal-orderda olib boriladi.

21-son BHMSga muvofiq qurilish tashkilotlarida moliyaviy faoliyatga doir harajatlarning hisobi quyidagi schyotlarda olib boriladi:

- **9610 «Foiz ko‘rinishidagi harajatlar» -** ushbu aktiv, vaqtinchalik (tranzit) schyotning debetida va 6920 .Hisoblangan foizlar» schyotining kreditida yil maboynida olingan qarzlar va kreditlarga doir hisoblangan harajatlar aks ettiriladi.
- **9620 «Valyutalar kurslari farqidan zararlar» -** ushbu aktiv, vaqtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida balansning valyuta moddalarini ifodalovchi schyotlarga doir operatsiyalar bo‘yicha kurslar o‘rtasidagi salbiy farqdan ko‘rilgan zararlar aks ettiriladi. Harajatlarning aniq turlari ushbu schyotning debetida va bu zararlarni ifodalovchi schyotlarning (4010, 4310, 5020, 5210, 5220, 6010, 6310 va boshqa schyotlar) kreditida aks ettiriladi.
- **9630 “Qimmatli qog‘ozlarni chiqarish va tarqatish bo‘yicha harajatlar”** - ushbu aktiv, vaqtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida qurilish

tashkiloti tomonidan aksiya va boshqa qimmatli qog‘ozlarni chiqarish va tarqatish bilan bog‘liq harajatlar aks ettiriladi. Harajatlarning aniq turlari ushbu schyotning debetida va boshqa schyotlarning (masalan, 1000, 5110, 5010, 6710, 6520, 6990) kreditida aks ettiriladi.

- **9690 “Moliyaviy faoliyat bo‘yicha boshqa harajatlar”-** ushbu aktiv, vaqtinchalik (tranzit) schyotning debetida yil maboynida qurilish tashkilotining moliyaviy faoliyatga doir boshqa harajatlari, masalan moliyaviy investitsiyalarni qayta baholashdan ko‘rilgan zararlar va boshqa harajatlar aks ettiriladi Harajatlarning aniq turlari ushbu schyotning debetida va boshqa schyotlarning (0600, 5800, 6990) kreditida aks ettiriladi.

4.SOLIQQACHA FOYDA (Fst) YOKI ZARAR (Zst). Bu ko‘rsatkich quyidagicha topiladi:

$$Fst\ (Zst) = Fux\ (Zux) + Ff - Fz$$

Bu yerda: **Fd** –favqulotdagi foyda; **Fz** – favqulotdagi zararlar.

21-son BHMSga muvofiq qurilish tashkilotlarida favqulotdagi daromadlarning hisobi 9710 “Favqulotdagi foyda” schyotining kreditida, favqulotdagi zararlarning hisobi 9720 “Favqulotdagi zararlar” schyotining debetida hisobga olinadi. Favqulotda olingan yoki hisoblangan foydaning turlarini ko‘rsatuvchi schyotlar, masalan 0100, 0400, 0700, 1000, 2800, 2900 va boshqa schyotlar debetlanadi. Favqulotdagi hodisalardan ko‘rilgan zararlarning aniq moddalarini ko‘rsatuvchi schyotlar, masalan, 0100, 0400, 0700, 1000, 2900 va boshqa schyotlar kreditlanadi.

5.SOF FOYDA (SF) YOKI SOF QOPLANMAGAN ZARARLAR (SZ).

$$Sf\ (Sz) = Fst\ (Zst) - Ds - Aj$$

Bu yerda: **Ds** – daromaddan olinadigan soliqlar (foyda solig‘i, infrastrukturani rivojlantirish solig‘i, yagona soliq to‘lovi);

Aj – foydadan boshqa ajratmalar.

21-son BHMSga muvofiq qurilish tashkilotlarida hisobot yilning foydasi (zarari)ni topish barcha daromad va harajatlarni 9900 «Yakuniy moliyaviy natija»” schyotida aks ettirish va ushbu schyotning debet va kredit oborotlari summasini taqqoslash yo‘li bilan amalga oshiriladi. Jumladan, daromadlarni aks ettiruvchi barcha schyotlar (9010-9030, 9310-9390, 9510-9590, 9710)ning kreditida to‘plangan summa yil oxirida 9900 «Yakuniy moliyaviy natija» schyotning kreditiga, harajatlarni aks ettiruvchi barcha schyotlar (9110-9130, 9410-9440, 9610-9690, 9720)ning, shuningdek foydanning ishlatilishini aks ettiruvchi schyotlar (9810-9820)ning debetida to‘plangan summa yil oxirida 9900 «Yakuniy moliyaviy natija» schyotining debetiga o‘tqaziladi, ya’ni:

Debet 9010-9030, 9310-9390, 9510-9590, 9710 **Kredit** 9900

Debet 9900 **Kredit** 9110-9130, 9410-9440, 9610-9690, 9720, 9800

Qurilish tashkilotlarining hisobot yilida erishgan sof foydasi yil yakuni bilan hisobot yilning taqsimlamagan foydasini aks ettiruvchi schyotga quyidagicha o‘tkaziladi:

Debet 9910 «Yakuniy moliyaviy natija»

Kredit 8710 «Hisobot davrining taqsimlanmagan foydasi

(qoplanmagan zarari)».

Qurilish tashkilotlarining hisobot yilida ko‘rgan zarari yil yakuni bilan buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 8710 «Hisobot darvining taqsimlanmagan foydasi
(qoplanmagan zarari)».

Kredit 9910 «Yakuniy moliyaviy natija»

Qurilish tashkilotlarida yakuniy moliyaviy natijalarning analitik hisobi 15-s jurnal-orderda olib boriladi.

7.2. Qurilish tashkilotlarini soliqqa tortishning xususiyatlari va ularning hisobi

Respublikamizning soliq qonunchiligi hujjatlariga ko‘ra qurilish tashkilotlari tashkiliy-huquqiy maqomiga ko‘ra umumdavlat soliqlarini yoki ixchamlashtirilgan yagona soliq to‘lovini to‘lovchilari bo‘lib hisoblanadilar. Ixchamlashtirilgan yagona soliq rejimida faoliyat ko‘rsatishi uchun, birinchi mavzuda ta’kidlanganidek, qurilish tashkilotlari kichik biznes sub’ektlariga kiritish mezonlari talablariga mos kelishi lozim. Kichik biznes sub’ektlariga kiruvchi qurilish tashkilotlari umumdavlat soliqlarini to‘lovchilari sifatida ham faoliyat ko‘rsatish huquqiga egadirlar.

Qurilish tashkilotlari to‘laydigan umumdavlat soliqlarini buxgalteriya hisobi ob’ekti sifatida turlicha tasniflash mumkin (7.1-jadval).

7.1-jadval

Qurilish tashkiloti to‘laydigan soliqlarning tavsifi

t/r	Soliqning nomi	Byudjet turi	Bevosita / bilvosita-ligi	To‘g‘ri/ egri soliqligi	Olib boriladigan schyotlarining turi
1	QQS	respub-lika	bil-vosita	egri	Olinadigan schyotlarni hisobga oluvchi schyotlar
2	Daromad (foyda) solig‘i	respub-lika	bevosita	to‘g‘ri	Daromadning ishlatili-shini hisobga oluvchi schyotlari
3	Mol-mulk solig‘i	mahal-liy	bevosita	to‘g‘ri	Davr harajatlarini hisobga oluvchi schyotlar
4	Yer solig‘i	mahal-liy	bevosita	to‘g‘ri	Davr harajatlarini hisobga oluvchi schyotlar
5	Suv solig‘i	respub-lika	bevosita	to‘g‘ri	Davr harajatlarini hisobga oluvchi schyotlar
6	Infrastruk-turani rivoj-lantirish solig‘i	mahal-liy	bevosita	to‘g‘ri	Daromadning ishlatili-shini hisobga oluvchi schyotlar
7	Dividend solig‘i	respub-lika	bilvosita	egri	Dividend bo‘yicha hisob-kitoblarni hisobga oluvchi schyotlar
8	Xodimlar daromadidan soliq	respub-lika	bilvosita	egri	Ish haq bo‘yicha hisob-kitoblarni hisobga oluvchi schyotlar

Jadval ma’lumotlaridan ko‘rinib turibdiki, qurilish tashkilotlari to‘laydigan soliqlar bevosita va bilvosita yoki, mos ravishda, to‘g‘ri va egri soliqlarga, respublika byudjetiga va mahalliy byudjetga to‘lanadigan soliqlarga, olinadigan schyotlar, harajatlar, daromadlarni ishlatilishi hamda xodimlar va ta’sischilar bilan hisob-kitoblarni hisobga oluvchi schyotlarga olib boriladigan soliqlarga bo‘linadi.

Bevositalar soliqlar yoki to‘g‘ri soliqlar deganda qurilish tashkilotlarining moliyaviy xo‘jalik faoliyati ko‘rsatkichlariga bevosita ta’sir ko‘rsatadigan soliqlar tushuniladi. Ushbu soliqlar harajatlarni ko‘paytirish yoki olingan daromadning bir qismini undirish hisobidan pirovard natijada erishiladigan sof foyda summasini kamaytirishga olib keladigan soliqlar hisoblanadi. Davlatimiz soliq siyosati negizida bu soliq turlari yukini doimiy kamaytirib borish, ularning rag‘batlantirish rolini oshirish yotadi.

Bilvositalar soliqlar yoki egri soliqlar deganda qurilish tashkilotlarining moliyaviy xo‘jalik faoliyati ko‘rsatkichlariga bevosita ta’sir ko‘rsatmaydigan soliqlar tushuniladi. Ushbu soliqlar sotilgan mahsulot, tovar, ish va xizmatlar bahosi ustiga byudjet foydasi uchun qo‘yiladigan ustamalardir. Dividend va xodimlar daromadlaridan undiriladigan soliqlarning egri soliqlar guruhiga kirishiga sabab shundaki, ular qurilish tashkilotlari harajatlarini ko‘paytirish yoki olingan sof foydani kamaytirishga olib kelmaydi. Qurilish tashkilotlari dividend va xodimlar daromadidan soliqlarni byudjetga o‘tkazib berishda beg‘araz xizmat ko‘rsatuvchilar bo‘lib hisoblanadi.

Qurilish tashkilotlarida bevosita va bilvosita soliqlarni hisob-kitob qilish, ularni byudjetga o‘tkazib berish respublikamiz Soliq kodeksida belgilangan umumiy tartiblarga asosan amalga oshiriladi. Shu bilan birga qurilish ishlarining uzoq muddatlarda olib borilishi, ularni bosh pudratchi va subpudratchilar tomonidan o‘z kuchlari bilan hamda hamkorlikda bajarilishi, daromadning bosqichma-bosqich yoki yoppasiga topshirish usullaridan biri bo‘yicha tan olinishi, shuningdek boshqa jihatlar ayrim soliqlarning hisob-kitob qilinishida o‘ziga xos xususiyatlar borligidan darak beradi. Quyida qurilish tashkilotlarida QQS, daromad (foyda) solig‘i va yagona soliq to‘lovini hisob-kitob qilish hamda ularni hisobga olishdagi xususiyatlarga to‘xtalamiz.

QQS hisob-kitobi va hisobi. Uzoq davom etadigan ishlab chiqarish sikliga ega bo‘lgan qurilish, qurilish-montaj, ta’mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash kabi ishlarni bajaruvchi pudratchi tashkilotlarda QQS bo‘yicha soliq solish ob’ekti bo‘lib bajarilgan va buyurtmachilar tomonidan tasdiqlangan hisob-kitob hujjatlariga kiritilgan ishlarning shartnomaviy narxlardagi qiymati hisoblanadi.

Qurilish ishlari pudratchi yoki subpudratchi tashkilotlar tomonidan pudratchi (subpudratchi) va buyurtmachilar taqdim etgan materiallar asosida bajarilganda, ushbu materiallarning qiymati kiritilgan holda bajarilgan hamda tasdiqlangan ishlarning qiymati soliq solish ob’ekti hisoblanadi. Bunda qurilish ishlariga sarflangan moddiy resurslar bo‘yicha to‘langan QQSning summasi ishni bajargan pudratchi tashkilotlarda byudjet oldidagi to‘lovlarni kamaytirishga olib boriladi.

Pudratchi tashkilotlar subpudratchi tashkilotlarga moddiy-texnika resurslarini (qurilish-montaj ishlarini bajarish uchun zarur materiallar, konstruksiyalar, buyumlar, namunaviy asbob-uskunalar, apparaturalar, standartlashtirilmagan

texnologik va energetik asbob-uskunalar, shu jumladan maxsus materiallarni) bir ob'ekt qurilishi doirasida sotganida, ularga QQSni kiritmasdan, qo'llanadigan narx va tariflardan kelib chiqqan holda sotiladigan moddiy-texnika resurslarining qiymati soliq solinadigan aylanma hisoblanadi.

Markazlashtirilgan manbalar (byudjet pul mablag'lari, davlat byudjeti tarkibida konsolidatsiyalanadigan davlat maqsadli jamg'armalari mablag'lari (byudjetdan tashqari Pensiya jamg'armasidan tashqari), hukumat qarorlari bilan belgilanadigan boshqa manbalar) hisobidan moliyalanadigan ob'ektlarni "ipidan ignasigacha" qurish chog'ida tugallanmagan ishlab chiqarish bo'yicha harajatlar ob'ekt foydalanishga topshirilishiga qadar pudratchining balansida qayd etiladi va pudratchida QQS bo'yicha soliq solinadigan aylanmaga kiritilmaydi.

Tugallanmagan qurilish bo'yicha harajatlar pudratchida ob'ektni loyihada nazarda tutilgan ishlarning barcha hajmini bajarish, shu jumladan maxsus va ishga tushirish-sozlash ishlari, ob'ektni texnologik va muhandislik uskunalari bilan butlash bo'yicha foydalanishga topshirish dalolatnomasiga ko'ra QQS bo'yicha soliq solinadigan aylanmaga kiritilishi kerak. Bunda, pudratchida tugallanmagan qurilish harajatlari bo'yicha kamaytirishga olib boriladigan QQSning summasi bo'lib, ushbu harajatlarni soliq solinadigan aylanmaga kiritilishi chog'ida schyot-fakturalar bo'yicha olingan soliq summasi hisoblanadi.

Pudratchi tashkilotlarda bajarilgan va buyurtmachilarga topshirilgan qurilish ishlariga to'g'ri keladigan QQS summasi belgilangan stavka (20 foiz) bo'yicha ikkita usulda quyidagi formulalar asosida aniqlanadi:

(1) - usul. Soliqqa tortiladigan aylanma QQSsiz belgilanganda:

$$\mathbf{Sqqs = Say \times S / 100} \qquad \mathbf{(1)}$$

bunda: **Sqqs** - buyurtmachilardan undiriladigan soliq summasi;

Say - soliqqa tortiladigan aylanma;

S - qo'shilgan qiymat solig'i stavkasi.

(2)-usul. Soliqqa tortiladigan aylanmada QQS ham hisobga olinganda:

$$\mathbf{Sqqs = Tq \times S / (S + 100)} \qquad \mathbf{(2)}$$

bunda: **Tq** - qo'shilgan qiymat solig'i ham hisobga olingan qurilish ishlari qiymati.

Misol: *bajarilgan va buyurtmachiga topshirilgan qurilish ishining qiymati ma'lumotnoma-schyot-faktura bo'yicha QQS bilan birgalikda 240 mln. so'm, deylik.*

Ushbu misol bo'yicha sotishdan olingan QQS summasi (2)-formulaga asosan topiladi va u 40 mln. so'mni (240 * 20 % / 120 %) tashkil etadi. Bu holda bajarilgan qurilish ishining QQSsiz sotish qiymati 200 mln. so'mdan (240 -40) iborat bo'ladi.

QQS summasi qurilish ishining QQSsiz sotish qiymatidan (1)-formula bo'yicha hisoblanganda ham 40 mln. so'mni (200 * 20% / 100 %) tashkil etadi.

Pudratchi tashkilotlarda bajarilgan qurilish ishlariga to'g'ri keladigan QQS summasi «Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to'g'risida ma'lumotnoma – schyot-faktura»da alohida qatorda ko'rsatiladi. QQS summasi buyurtmachilardan olinadigan schyotlarning jami summasiga kiritiladi. Hisoblangan QQS summasiga quyidagicha yozuv qilinadi:

Debet 4010 «Olinadigan schyotlar»

Kredit 6410 «Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarz»

Pudratchi tashkilotlarda byudjetga to‘lanadigan QQS summasi bajarilgan ishlarga to‘g‘ri keluvchi QQS summasidan ta’minotchilar (subpudratchilar)ga tovar-moddiy resurslar va ko‘rsatilgan xizmatlar uchun ma’lumotnomalar hamda schyot-fakturalar asosida to‘langan QQS summasini ayirish yo‘li bilan topiladi.

21-son BHMSga muvofiq ta’minotchilar (subpudratchilar)ga tovar-moddiy resurslar va ko‘rsatilgan xizmatlar uchun ma’lumotnomalar va schyot-fakturalar asosida to‘langan QQS summasi hisobot davri mobaynida 4410 «Byudjetga soliqlar va yig‘imlar bo‘yicha bo‘nak to‘lovlari» schyotining debetida to‘planadi. Bunda 6010 «Ta’minotchi va pudratchilarga to‘lanadigan schyotlar», 6100 «Ajratilgan bo‘linmalar, sho‘’ba va qaram xo‘jalik jamiyatlariga to‘lanadigan schyotlar», 6990 «Boshqa majburiyatlar» schyotlari kreditlanadi.

Hisobot davri tugagandan keyingi oyning 15 sanasigacha pudratchi tashkilotlar davlat soliq organlariga QQS hisob-kitobini belgilangan shaklda taqdim etishlari lozim. Ushbu hisob-kitob asosida 4410 «Byudjetga soliqlar va yig‘imlar bo‘yicha bo‘nak to‘lovlari» schyotining debetida to‘plangan summa kamaytirishga olib boriladi hamda unga quyidagi buxgalteriya yozuvi qilinadi:

Debet 6410 «Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarz»

Kredit 4410 «Byudjetga soliqlar va yig‘imlar bo‘yicha bo‘nak to‘lovlari»

Oldingi hisobot davri uchun kamaytirishga olib borilgan QQS summasining hisobot davri uchun kamaytirishga olib borilgan soliq summasidan ortiq bo‘lgan summasi vujudga kelgan hollarda ko‘rsatilgan ortiqcha summa hisobot davridan keyingi davrda kamaytirishga olib boriladi. Kamaytirishga olib boriladigan QQS summasi hisoblangan QQS summasidan ortiq bo‘lganida, unda bunday ortiqcha summa (manfiy saldo) qurilish tashkilotiga uning soliqlar va yig‘imlar bo‘yicha qarzi bo‘lmagan taqdirda qonunda belgilangan tartibda qaytariladi. Bunda ushbu ortiqcha summa qurilish tashkilotining shaxsiy schyotida ortiqcha to‘lov sifatida emas, balki manfiy saldo sifatida hisobga olinadi. Ortiqcha to‘langan QQS summasining qurilish tashkilotiga qaytarilishi buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 5110 «Hisob-kitob schyoti»

Kredit 4410 «Byudjetga soliqlar va yig‘imlar bo‘yicha bo‘nak to‘lovlari»

Pudratchi tashkilotlarni byudjetga QQS bo‘yicha qarzlarining to‘lanishiga quyidagicha yozuv qilinadi:

Debet 6410 «Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarz»

Kredit 5110 «Hisob-kitob schyoti»

Daromad (foyda) solig‘i hisob-kitobi va uning hisobi. Soliq qonunchiligi hujjatlariga ko‘ra qurilish tashkilotlarida boshqa xo‘jalik yuritish sub’ektlaridagi kabi daromad (foyda) solig‘ini hisob-kitob qilish uchun «Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqarish va sotish harajatlari hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to‘g‘risida Nizom»da nomlari keltirilgan foyda (zarar) ko‘rsatkichlaridan tashqari soliqqa tortish maqsadida yana ikkita quyidagi foyda ko‘rsatkichi hisoblash yo‘li bilan topiladi. Bular:

- **Soliqqa tortiladigan daromad (Std)**

Std = Fst (Zst) + Stx + Sbx+ Bom -Gr - Schx -D - F

Bu yerda: **Stx** – soliq solish bazasiga qayta qo‘shiladigan harajatlar;

Sbx – hisobot davrida soliq bazasidan chegirilmaydigan, lekin kelgusida chegirilib boriladigan harajatlar;

Schx – soliq bazasidan hisobot davrida chegiriladigan harajatlar;

Bom – beg‘araz olingan mulk;

Gr – olingan grant va subsidiyalar;

D – olingan dividendlar;

F – olingan foizlar

- **Soliqqa tortiladigan foyda (Stf) –** bu soliqqa tortiladigan daromaddan foyda (daromad) solig‘ini hisoblash uchun imtiyoz sifatida chegirib tashlanadigan harajatlarni ayirgandan keyin qoladigan foyda summasi, ya’ni :

Stf = Std –I

Bu yerda : **I** – imtiyoz sifatida soliqqa tortiladigan daromaddan chegiriladigan harajatlar.

Soliq solish bazasiga qayta qo‘shiladigan harajatlar deganda «Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqarish va sotish harajatlari hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish to‘g‘risida nizom»ga muvofiq moliyaviy natijalarni shakllantirishda soliqqacha foyda summasini kamaytirishga olib borilgan, hisobotda sotish tannarxi, davr harajatlari va moliyaviy faoliyat bo‘yicha harajatlar tarkibida aks ettirilgan harajatlar (masalan, me’yordan ortiq ishlab chiqarishdagi yo‘qotishlar, me’yordan ortiq vakillik harajatlari, moddiy yordam va kompensatsiyalar, uyali aloqa xizmatlari harajatlari, qurilish tashkilotining asosiy vositalari va boshqa aktivlarini sotish va boshqa chiqimlaridan ko‘rilgan zararlar va boshqalar) tushuniladi. Bunday harajatlarning to‘liq ro‘yxati Nizomning 1-ilovasida keltirilgan. Soliq qonunchiliga asosan qurilish tashkilotlari soliq solish bazasiga qayta qo‘shiladigan harajatlarni Nizomda keltirilgan tartibga muvofiq mustaqil hisoblashlari, ularning summasini foyda (daromad) solig‘i hisob-kitobining alohida satrida ko‘rsatishlari lozim.

Hisobot **davrida soliq bazasidan chegirilmaydigan, lekinda kelgusida chegirilib boriladigan harajatlar** deganda 9440 «Kelgusida soliq bazasidan chegiriladigan haroajatlar» schyotda aks ettirilgan harajatlar tushuniladi. Ushbu harajatlar foyda (daromad) solig‘i hisob-kitobining alohida satrida ko‘rsatiladi.

Soliq bazasidan chegiriladigan harajatlar deganda Nizomga keltirilgan 2-ilovaga muvofiq o‘tgan hisobot yilida soliq bazasidan chegirilmagan, lekinda keyingi hisobot davridan boshlab 10 yil muddat mobaynida soliq bazasidan chegirilib boriladigan harajatlar tushuniladi. Soliq qonunchiligi hujjatlariga asosan qurilish tashkilotlari soliq bazasidan chegiriladigan harajatlarni Nizomda keltirilgan tartibga muvofiq maxsus hisob-kitob yordamida mustaqil hisoblashlari va ma’lumotnoma bilan tasdiqlashlari, ularning summasini foyda (daromad) solig‘i hisob-kitobining alohida satrida ko‘rsatishlari lozim.

Beg‘araz olingan mulk deganda boshqa yuridik va jismoniy shaxslardan haqi to‘lanmaslik sharti bilan olingan mulk (asosiy vositalar, nomoddiy aktivlar, o‘rnatishga mo‘ljallangan jihozlar, materiallar) tushuniladi.

Grantlar deganda qurilish tashkilotiga davlat (xukumat) hamda nodavlat, chet el, halqaro tashkilot va fondlar tomonidan ma’lum maqsadlar uchun berilgan beg‘araz, gumanitar pul mablag‘lari yoki moddiy texnik yordam summasi tushuniladi. Grant mablag‘lari qat’iy belgilangan maqsadlar uchun ishlatiladi.

Olingan dividendlar va foizlar Soliq qonunchiligiga muvofiq alohida 10 foizlik dividend solig‘iga tortilishi munosabati bilan foyda (daromad) solig‘ini hisoblashda chegirib tashlanadi. Shuning uchun ularning summalari foyda (daromad) solig‘i hisob-kitobining alohida satrida ko‘rsatiladi. Ushbu daromadlardan dividend solig‘ini undirilganligi to‘g‘risida ma’lumotlar ularni bergan yuridik shaxslarning ma’lumotnomalari bilan tasdiqlanishi lozim.

Foyda (daromad) solig‘i bo‘yicha imtiyozlar sifatida soliqqa tortiladigan daromad summasidan chegirib tashlanadigan harajatlarning turlari, imtiyoz me’yorlari Soliq kodeksi va foyda (daromad) solig‘ini hisoblash va to‘lash bo‘yicha yo‘riqnomada ochib berilgan.

Foyda (daromad) solig‘i (Nf) summasi korxonaning soliqqa tortiladigan foydasi summasini **(Stf**) soliq me’yoriga **(Sm)** ko‘paytirish va 100 foizga bo‘lish yo‘li bilan topiladi, ya’ni:

Nf = Stf *Sm : 100%

Hisob-kitob asosida hisoblangan daromad (foyda) summasi buxgalteriya hisobida quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 9810 «Daromad(foyda) solig‘i bo‘yicha harajatlar»

Kredit 6410 «Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarz»

Pudratchi tashkilotlarni byudjetga daromad (foyda) solig‘i bo‘yicha qarzlarining to‘lanishiga quyidagicha yozuv qilinadi:

Debet 6410 «Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarz»

Kredit 5110 «Hisob-kitob schyoti»

Yagona soliq to‘lovining hisob-kitobi va hisobi. Mikrofirma va kichik korxonalar maqomidagi qurilish tashkilotlari uchun yagona soliq to‘lovi yagona soliq, byudjetdan tashqari Pensiya jamg‘armasi, Respublika yo‘l jamg‘armasi va Maktab ta’limini rivojlantirish jamg‘armasiga majburiy ajratmalarni to‘lash o‘rniga joriy etilgan. Ushbu soliqni to‘lovchi qurilish tashkilotlarida materiallar (ishlar, xizmatlar) harid qilinganda ta’minotchi va subpudratchi tashkilotlarga to‘langan QQS summasi material boyliklar (ishlar, xizmatlar) qiymatiga kiritiladi.

Yagona soliq to‘lovini to‘lovchi qurilish tashkilotlari ixtiyoriy tarzda ro‘yxatdan o‘tgan joyidagi davlat soliq xizmati organlariga navbatdagi chorak boshlanishiga qadar bir oydan kechiktirmay, yangi barpo etilayotgan mikro va kichik korxona maqomidagi qurilish tashkilotlari esa - faoliyatni amalga oshirishni boshlashga qadar topshiriladigan ariza asosida qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lashlari mumkin. Yagona soliq to‘lovi to‘lovchilari tomonidan qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lashdan bosh tortish navbatdagi yil boshlanishiga qadar bir oydan kechiktirmasdan ro‘yxatdan o‘tgan joyidagi davlat soliq xizmati organlariga taqdim etiladigan ariza asosida navbatdagi yilning boshidangina amalga oshiriladi.

Yagona soliq to‘lovini to‘lash ob’ekti bo‘lib qurilish tashkilotlarining barcha faoliyat turlaridan olgan yalpi tushumi hisoblanadi. Yagona soliq to‘lovi summasi yalpi tushum summasini ushbu soliqning belgilangan me’yoriga ko‘paytirish yo‘li bilan topiladi. Bunda, ixtiyoriy tarzda qo‘shilgan qiymat solig‘ini to‘lovchilar uchun yagona soliq to‘lovi summasi byudjetga to‘lanadigan qo‘shilgan qiymat solig‘i summasiga, biroq yagona soliq to‘lovi summasining 50 foizidan ortiq bo‘lmagan miqdoriga kamayadi.

Yagona soliq to‘loviga tortiladigan yalpi tushum tarkibiga quyidagilar kiritiladi:

1.O‘z kuchlari bilan bajarilgan qurilish, qurilish-montaj, ta’mirlash-qurilish, ishga tushirish-sozlash, loyihalash-qidiruv ishlarining hajmi.

2.Asosiy faoliyatdan boshqa daromadlar, ya’ni: a) undirilgan yoki qarzdor e’tirof etgan jarimalar, penyalar, neustoykalar hamda xo‘jalik shartnomalarining shartlarini buzganlik uchun boshqa jazo turlari; b) hisobot yilida aniqlangan o‘tgan yillar daromadlari; v) renta daromadi, qurilish tashkiloti huzuridagi oshxonalardan tushumlar, boshqa xizmat ko‘rsatuvchi xo‘jaliklardan tushumlar; g) asosiy vositalar va boshqa mol-mulkni sotishdan daromadlar; d) kreditorlik va deponentlik qarzini qonun bilan belgilangan tartibda hisobdan chiqarishdan olingan daromadlar; ye) tovar-moddiy boyliklarini qo‘shimcha baholash; j) tekin moliyaviy yordam, shu jumladan, tekinga olingan mol-mulk; z) qisqa muddatli ijaradan daromadlar; i) ilgari chiqarib tashlangan harajatlarni qoplash tariqasida olingan daromadlardan tashqari boshqa operatsion daromadlar;

3.Moliyaviy faoliyatdan daromadlar, ya’ni: a) olingan royalti va kapital transferti; b) O‘zbekiston Respublikasi hududi va undan tashqarida boshqa xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar faoliyatida ulushli ishtirok etishdan olingan daromadlar, aksiyalar bo‘yicha dividendlar hamda obligatsiyalar va boshqa qimmatli qog‘ozlar bo‘yicha daromadlar; v) mol-mulkni uzoq muddatli ijara (lizing)ga berishdan daromad (marja); g) chet el valyutasidagi operatsiyalar bo‘yicha kursdagi farqdan daromadlar (musbat va manfiy kurs farqlari o‘rtasidagi saldo), bunda manfiy kurs farqi summasi musbat kurs farqi summasidan oshib ketgan holda oshib ketish summasi yagona soliq to‘lovini hisoblab chiqayotganda soliq solinadigan bazani kamaytirmaydi; d) qimmatli qog‘ozlar, shu’ba korxonalar va hokazolarga qo‘yilgan mablag‘larni qayta baholashlarni o‘tkazishdan daromadlar; ye) moliyaviy faoliyatdan boshqa daromadlar;

4.Favqulodda daromadlar.

Soliq solinadigan yalpi tushum hisoblab chiqilayotganda quyidagilar yalpi tushumdan chiqarib tashlanadi:

a) ixtyoriy ravishda o‘z arizasiga ko‘ra qo‘shilgan qiymat solig‘i to‘lovchilar uchun qo‘shilgan qiymat solig‘i summasi;

b) davlat subsidiyalari summasi;

v) davlat obligatsiyalari va boshqa davlat qimmatli qog‘ozlari bo‘yicha daromadlar;

g) to‘lov manbaida soliq to‘langanligini tasdiqlaydigan hujjatlar (ma’lumotnoma) mavjudligida dividendlar va foizlar.

Yagona soliq to‘lovi har chorakda o‘sib boruvchi yakun bilan hisob-kitobni topshirish muddatidan kechiktirmay to‘lanadi.

Yagona soliq to‘lovi bo‘yicha hisob-kitoblarning buxgalteriya hisobi 6410 «Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarz» schyotida yuritiladi. Belgilangan tartibda hisoblab chiqilgan yagona soliq to‘lovi buxgalteriya hisobida quyidagi yozuv bilan aks ettiriladi:

Debet 9820 «Foydadan hisoblangan boshqa soliqlar va yig‘imlar bo‘yicha harajatlar»

Kredit 6410 «Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarz»

Pudratchi tashkilotlarni byudjetga yagona soliq to‘lovi bo‘yicha qarzlarining to‘lanishiga quyidagicha yozuv qilinadi:

Debet 6410 «Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarz»

Kredit 5110 «Hisob-kitob schyoti»

8.2. Qurilish tashkilotlarida majburiy ajratmalar, yig‘imlar va ushlanmalarning hisobi

Umumdavlat solig‘larini to‘lovchi qurilish tashkilotlari soliq to‘lovlaridan tashqari davlatning byudjetdan tashqari maqsadli fondlariga quyidagi ajratma va ushlanmalarni amalga oshiradilar (7.2-jadval).

Davlatning maqsadli fondlariga majburiy ajratma va ushlanmalarning hisob-kitoblari tasdiqlangan shakllarda tuziladi va belgilangan muddatlarda davlat soliq idoralariga taqdim etiladi. Ushbu hisob-kitob ma’lumotlari davlatning maqsadli fondlariga majburiy ajratma va ushlanmalarni buxgalteriya hisobida aks ettirishga asos bo‘ladi.

Pensiya fondi, Respublika yo‘l fondi va maktab ta’limini rivojlantirish fondiga bajarilgan ishlardan olingan sof tushumga nisbatan mos ravishda belgilangan stavkalarda hisoblangan majburiy ajratmalar summasi hisobot oyida hisobda quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 9430 «Boshqa operatsion harajatlar»

Kredit 6520 «Davlatning maqsadli fondlariga to‘lovlar»

7.2-jadval

Qurilish tashkilotlari to‘laydigan majburiy ajratma va ushlanmalar

Maqsadli fondlar turi	Majburiy ajratma turi		Majburiy ushlanma turi	
	Ajratma bazasi	Stavka	Ushlanma bazasi	Stavka
Pensiya fondi	1.Bajarilgan ishlar-dan olingan sof tushum 2.Hisoblangan ish haqi fondi	0,7 % 24%	1. Hisoblangan ish haqi fondi	2,5 %
Yo‘l fondi	1.Bajarilgan ishlar-dan olingan sof	1,5 %	1.Sotib olingan avtotransportning	6 %

	tushum		sotib olish qiymati	
Maktab ta'limini rivojlantirish fondi	1.Bajarilgan ishlar-dan olingan sof tushum	1 %		

Pensiya fondiga hisobot davrida hisoblangan ish haqi fondiga nisbatan belgilangan stavkada hisoblangan majburiy ajratma summasi hisobda quyidagicha aks ettiriladi:

Debet Harajat schyotlari (2010, 2310, 2510, 9410, 9420, 9210, 0810)

Kredit 6520 «Davlatning maqsadli fondlariga to‘lovlar»

Xodimlarga hisoblangan ish haqidan pensiya fondiga 2,5 foizlik majburiy ushlanmaning ushlab qolinishi hisobda quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 6710 «Xodim bilan ish haqi bo‘yicha hisoblashishlar»

Kredit 6520 «Davlatning maqsadli fondlariga to‘lovlar»

Respublika yo‘l fondiga sotib olingan yangi avtotransport vositalari uchun to‘langan majburiy yig‘im summasi 5-son BHMS «Asosiy vositalar»ga muvofiq ularning boshlang‘ich qiymatiga kiritiladi va hisobda quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 0820 «Asosiy vositalarni sotib olish»

Kredit 6520 «Davlatning maqsadli fondlariga to‘lovlar»

Davlatning maqsadli fondlariga majburiy ajratma va ushlanmalarning o‘tqazib berilishi hisobda quyidagicha aks ettiriladi:

Debet 6520 «Davlatning maqsadli fondlariga to‘lovlar»

Kredit 5110 «Hisob-kitob schyoti»

Yagona soliq to‘lovi rejimida faoliyat ko‘rsatayotgan qurilish tashkilotlari yuqorida nomlari keltirilgan ushbu majburiy ajratmalarning to‘lovchilari hisoblanmaydilar.

TAYANCH IBORALAR

Tayyor mahsulotlarni sotishdan daromad
Asosiy faoliyatdan olingan boshqa daromadlar
Moliyaviy faoliyatdan daromad
Favqulotdagi foyda va zararlar
Davr harajatlari
Moliyaviy faoliyatga doir harajatlar
Asosiy faoliyatdan olingan foyda (zarar)
Umumxo‘jalik faoliyatidan olingan foyda (zarar)
Soliqqacha foyda (zarar)
Soliqqa tortiladigan foyda
Sof taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zarar)
Foydaning ishlatilishi
Bevosita va bivosita soliqlar

To‘g‘ri va egri soliqlar
Umumdavlat soliqlari
Ixchamlashtirilgan soliq rejimi
Sotishdan olingan va kamaytiriladigan QQS
Byudjetga to‘lanadigan QQS hisob-kitobi va hisobi
Daromad (foyda) solig‘i
Soliq solish bazasiga qayta qo‘shiladigan harajatlar
Kelgusida soliq bazasidan chegiriladigan harajatlar
Beg‘araz olingan mulk
Grant va davlat subsidiyalari
Olingan dividendlar va foizlar
Soliq imtiyozi
Daromad (foyda) solig‘i hisobi
Maqsadli fondlarga ajratmalar, yig‘imlar va ushlanmalar

O‘Z O‘ZINI NAZORAT QILISH UCHUN TEST SAVOL – JAVOBLARI

Xo‘jalik situatsiyasi

Qurilish tashkilotining hisobot davrida bajargan ish hajmi 600 mln. so‘m (QQS bilan). Ta’minotchilarga to‘langan QQS summasi 60 mln. so‘m. Sotish tannarxi – 400 mln. so‘m, davr harajatlari – 70 mln. so‘m, shundan soliq bazasiga qayta qo‘shiladigan harajatlar -10 mln. so‘m, olingan dividendlar (dividend solig‘i ushlangan) – 1 mln. so‘m, to‘langan foizlar 2 mln. so‘m, favqulotdagi zararlar 4 mln. so‘m, beg‘araz olingan mulk - 5 mln.so‘m. Daromad (foyda) solig‘i stavkasi – 10%.

Ushbu xo‘jalik situatsiyasida keltirilgan ma’lumotlar asosida quyidagi savollarga to‘g‘ri javoblarni toping.

1.Bajarilgan ishga to‘g‘ri keladigan QQS summasi teng:

a) 120 mln. so‘m;
b) 100 mln. so‘m;
v) 80 mln. so‘m;
g) 83,3 mln. so‘m.

2. Byudjetga to‘lanadigan QQS summasi teng:

a) 40 mln. so‘m;
b) 60 mln. so‘m;
v) 20 mln. so‘m;
g) 20,3 mln. so‘m.

3. Sotishdan olingan QQS summasi aks ettiriladi:

a) Debet 9030 Kredit 6410 100 mln. so‘mga;
b) Debet 4010 Kredit 6410 100 mln. so‘mga;

v) Debet 4010 Kredit 6410 120 mln. so‘mga;
g) Debet 9030 Kredit 6410 120 mln. so‘mga.

4.Ta’minotchilarga to‘lagan QQS summasi aks ettiriladi:
a) Debet 6410 Kredit 5110 100 mln. so‘mga;
b) Debet 4410 Kredit 6010 60 mln. so‘mga;
v) Debet 4410 Kredit 6410 60 mln. so‘mga;
g) Debet 6410 Kredit 5110 40 mln. so‘mga.

5.Kamaytirishga olib boriladigan QQS summasi aks ettiriladi:
a) Debet 6410 Kredit 4410 40 mln. so‘mga;
b) Debet 6410 Kredit 4410 60 mln. so‘mga;
v) Debet 6410 Kredit 5110 60 mln. so‘mga;
g) Debet 6410 Kredit 4410 20 mln. so‘mga.

6.Qurilish tashkilotining sof tushumi teng:
a) 600 mln. so‘mga;
b) 500 mln. so‘mga;
v) 100 mln. so‘mga;
g) 400 mln. so‘mga.

7.Qurilish tashkilotining sotishdan olgan foydasi teng:
a) 600 mln. so‘mga;
b) 500 mln. so‘mga;
v) 100 mln. so‘mga;
g) 400 mln. so‘mga.

8.Qurilish tashkilotining asosiy faoliyatdan olgan foydasi teng:
a) 30 mln. so‘mga;
b) 35 mln. so‘mga;
v) 36 mln. so‘mga;
g) 34 mln. so‘mga.

9.Qurilish tashkilotining umumxo‘jalik faoliyatidan olgan foydasi teng:
a) 30 mln. so‘mga;
b) 35 mln. so‘mga;
v) 36 mln. so‘mga;
g) 34 mln. so‘mga.

10.Qurilish tashkilotining soliqqacha foydasi teng:
a) 30 mln. so‘mga;
b) 35 mln. so‘mga;

v) 36 mln. so‘mga;
g) 34 mln. so‘mga.

11. Qurilish tashkilotida soliqqa tortiladigan foyda summasi teng:
a) 39 mln. so‘mga;
b) 40 mln. so‘mga;
v) 43 mln. so‘mga;
g) 30 mln. so‘mga.

12.Qurilish tashkilotida foyda solig‘i summasi teng:
a) 3,9 mln. so‘mga;
b) 4,3 mln. so‘mga;
v) 4,4 mln. so‘mga;
g) 4,0 mln. so‘mga.

13. Byudjetga to‘lanadigan foyda solig‘i summasi aks ettiriladi:
a) Debet 9810 Kredit 6410 3,9 mln. so‘mga;
b) Debet 9810 Kredit 6410 4,3 mln. so‘mga;
v) Debet 9810 Kredit 6410 4,4 mln. so‘mga;
g) Debet 9810 Kredit 6410 4,0 mln. so‘mga.

14. Qurilish tashkilotining yo‘l fondiga 1,5 foizlik ajratmasi summasi teng:
a) 9 mln. so‘m;
b) 7,5 mln. so‘m;
v) 6,0 mln. so‘m;
g) 1,5 mln. so‘m..

15.Qurilish tashkilotining pensiya fondiga 0,7 foizlik ajratmasi summasi teng:
a) 4,2 mln. so‘mga;
b) 3,5 mln. so‘mga;
v) 2,8 mln. so‘mga;
g) 0,7 mln. so‘mga.

16.Qurilish tashkilotining maktab ta’limini rivojlantirish fondiga 1,0 foizlik ajratmasi summasi teng:
a) 6 mln. so‘mga;
b) 5,0 mln. so‘mga;
v) 4,0 mln. so‘mga;
g) 1,0 mln. so‘mga.

17. Qurilish tashkilotida 9300 «Boshqa operatsion daromadlar» schyotida aks ettiriladi:

a) 5 mln. so‘m;
b) 6 mln. so‘m;
v) 4 mln. so‘m;
g) 1 mln. so‘m.

18. Qurilish tashkilotida 9910 «Yakuniy moliyaviy natija» schyotining kredit oborot summasi teng:

a) 500 mln. so‘mga;
b) 501 mln. so‘mga;
v) 506 mln so‘mga;
g) 504 mln. so‘mga.

19. Qurilish tashkilotida 9910 «Yakuniy moliyaviy natija» schyotining debet oborot summasi teng:

a) 400 mln. so‘mga;
b) 470 mln. so‘mga;
v) 480 mln. so‘mga
g) 472 mln. so‘mga.

20 Qurilish tashkilotining hisobot yili sof foydasi aks ettiriladi:

a) Debet 9910 Kredit 8710 28 mln. so‘mga;
b) Debet 9910 Kredit 8710 26 mln. so‘mga;
v) Debet 9910 Kredit 8710 24 mln. so‘mga
g) Debet 9910 Kredit 8710 25 mln. so‘mga.

MAVZUNI CHUQUR O‘RGANISH UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN ME’YORIY-HUQUQIY HUJJATLAR VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasi Soliq kodeksi. –T.: «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, 2004.

2.«Mahsulot (ish, xizmat)larni ishlab chiqish va sotish harajatlarining tarkibi hamda moliyaviy natijalarni shakllantirish tartibi to‘g‘risida Nizom». O‘zR VMning 1999 yil 5 fevraldagi 54-son qarori bilan tasdiqlangan.

3.Yuridik shaxslarning daromadi (foydasi)ga solinadigan soliqni hisoblab chiqarish va byudjetga to‘lash tartibi to‘g‘risidagi yo‘riqnoma. O‘z.R. AV tomonidan 2002 yil 13 martda ro‘yxatga olingan, № 1109 (keyingi o‘zgartirishlar bilan).

4. Ishlab chiqariladigan va sotiladigan tovarlar (ishlar, xizmatlar) bo‘yicha qo‘shilgan qiymat solig‘ini hisoblab chiqarish va to‘lash tartibi to‘g‘risida yo‘riqnoma. O‘z.R. AV tomonidan 2003 yil 29 aprelda ro‘yxatga olingan, № 1238 (keyingi o‘zgartirishlar bilan).

5. Yagona soliq to‘lovini hisoblab chiqarish va to‘lash tartibi to‘g‘risida nizom». O‘z.R. AV tomonidan 2007 yil 28 martda ro‘yxatga olingan, № 1667.

6. BHMS № 3 «Moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobot. O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 26 avgustda ro‘yxatga olingan, № 484.

7.BHMS № 21 «Xo‘jalik yurituvchi sub’ektlarning moliyaviy-xo‘jalik faoliyati buxgalteriya hisobi schyotlar rejasi va uni qo‘llash bo‘yicha yo‘riqnoma». O‘z.R. AV tomonidan 2002 yil 23 oktyabrda ro‘yxatga olingan, № 1181.

8.Bobojonov O., Jumaniyazov K. Moliyaviy hisob.- T.: «Moliya», 2002.

9.Voxidov S.V. va boshqalar. Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi xususiyatlari. - T.: «O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg‘armasi nashriyoti», 2004.

10.To‘laxo‘jayeva M.M. va boshqalar. Moliyaviy hisob.– Toshkent, Pragma korporatsiyasi, 2004.

11. Urazov K.B.Buxgalteriya hisobi va audit. Oliy o‘quv yurtlari uchun. – T.: «O’qituvchi», 2004.

12. Urazov K.B. Investitsiyalarning buxgalteriya hisobi va soliqqa tortilishi. – T. : «Iqtisodiyot va huquq dunyosi» nashriyot uyi, SBX gazetasi kutubxonasi, № 6, 2003.

Mavzu 8. QURILISH TASHKILOTLARIDA HISOBOT

Ma’ruza rejasi:

1.Qurilish tashkilotlarida tuziladigan hisobotlarning turlari va ularni taqdim etish muddatlari
2.Qurilish tashkilotlarida moliyaviy hisobot shakllarini to‘lg‘azish xususiyatlari

1. Qurilish tashkilotlarida hisobotlarning turlari va ularni taqdim etish muddatlari

Qurilish tashkilotlarida, boshqa xo‘jalik yurituvchi sub’ektlar singari, hisob jarayonining yakuniy bosqichi bo‘lib moliyaviy va statistik hisobotlarni tuzish hisoblanadi. Ushbu hisobotlar respublikamizda milliy valyutada ming so‘m birligida tuziladi.

Buxgalteriya hisobi to‘g‘risida qonun (16-modda)ga muvofiq qurilish tashkilotlarining moliyaviy hisoboti o‘z ichiga quyidagilarni oladi:

- buxgalteriya balansi;

- moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobot;
- asosiy vositalar harakati to‘g‘risida hisobot;
- pul oqimlari to‘g‘risida hisobot;
- xususiy kapital to‘g‘risida hisobot;
- izohlar, hisob-kitoblar va tushuntirishlar.

Kichik biznes sub’ektlari hisoblangan qurilish tashkilotlariga moliyaviy hisobotni ixchamlashtirilgan tarzda tuzish va taqdim etishga ruxsat etiladi. Ushbu ixchamlashtirilgan moliyaviy hisobot o‘z ichiga buxgalteriya balansi, moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobot hamda izohlar, hisob-kitoblar va tushuntirishlarni oladi.

Qurilish tashkilotlarida barcha xo‘jalik yurituvchi sub’ektlaridagidek hisobot davri bo‘lib taqvim yilning 1 yanvaridan 31 dekabrigacha bo‘lgan davr hisoblanadi. Taqvim yilining 1 oktyabridan keyin davlat ro‘yxatidan o‘tgan qurilish tashkilotlari uchun birinchi hisobot yili bo‘lib davlat ro‘yxatidan o‘tgan sanadan kelgusi yilning 31 dekabrigacha bo‘lgan davr hisoblanadi. Ushbu davrda yuz bergan xo‘jalik jarayonlari birinchi hisobot yiliga doir, deb tan olinadi va mos ravishda shu davrning moliyaviy hisobotiga kiritiladi.

Qurilish tashkilotlarining moliyaviy hisoboti quyidagilarga majburiy tarzda taqdim etiladi:

soliq idoralariga;

ta’sis hujjatlariga muvofiq mulk egalariga;

davlat statistika organlariga;

qonun hujjatlariga muvofiq boshqa organlarga.

Moliyaviy hisobotni taqdim etish muddatlari ularning tashkiliy-huquqiy maqomiga bog‘liq. Chunonchi, xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi qurilish tashkilotlari faqat yillik yillik moliyaviy hisobotni tuzadilar va uni keyingi yilning 25 martigacha taqdim etadilar. Aksiyadorlik jamiyati, ma’suliyati cheklangan jamiyat va xususiy korxonalar maqomidagi qurilish tashkilotlari yillik moliyaviy hisobotni keyingi yilning 15 fevraligacha taqdim etishlari lozim.

Kichik biznes sub’ektlariga kiruvchi qurilish tashkilotlari moliyaviy hisobotni faqat hisobot yili yakuni bo‘yicha taqdim etadilar. Ushbu maqomga ega bo‘lmagan boshqa turdagi tashkilotlar (xorijiy investitsiyalar ishtirokidagi korxonalardan tashqari) yillik hisobotdan tashqari choraklik hisobotlarni ham tuzishlari va ularni choraklikdan keyingi oyning 25 sanasigacha tegishli organlarga taqdim etishlari kerak.

Qurilish tashkilotlari ularning maqomi va tashkiliy shakllariga qarab moliyaviy hisobotdan tashqari turli statistika hisobotlarini ham tuzadilar. Chunonchi, kichik biznes sub’ektlari hisoblangan qurilish tashkilotlari har chorakda 1-MB shaklda «Mikrofirma va kichik korxonaning hisoboti»ni tuzishlari va statistika organlariga taqdim etishlari lozim.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2003 yil 24 sentyabrda qabul qilingan «Qurilish sohasida hisobotni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida»gi 409-son qarori bilan qurilish tashkilotlari uchun statistika hisobotlarining birxillash-tiriladigan va qisqartiriladigan shakllarining yangi

ro‘yxati, ularni tuzish va taqdim etish muddatlari tasdiqlangan. Ushbu statistika hisobotlarining birxillashtirilgan ayrim shakllarining ro‘yxati 8.1-jadvalda keltirilgan.

8.1-jadval

Kapital qurilishdagi statistik hisobotning birxillashtirilgan shakllari ro‘yxati

T/r	Statistika hisoboti shakllarining nomi	Shaklning tartib raqami	Davriy-ligi	Kiritilgan o‘zgartirish va qo‘shimchalar
1	Yakka tartibda qurilgan uy-joy binolarini ishga tushirish to‘g‘risida hisobot	1-YATUJQ	yillik	Sobiq shakli saqlanib qoladi
2	Ijtimoiy soha ob’ektlarining ishga tushirilishi va qurilish ishlarining bajarilishi to‘g‘risida hisobot	1-KS	yillik	Shakllar mazmuni O‘z.R. Prezidentining 2003 yil 6 maydagi 3240-son Farmoniga va Farmonni bajarish yuzasidan qabul qilingan Hukumat qarorlariga muvofiq to‘ldiriladi
3	Qurilish ishlarining bajarilishi to‘g‘risida hisobot	1-KS	oylik	
4	Loyiha-qidiruv ishlari qiymati to‘g‘risida hisobot	4-KS	yillik	
5	Tugallanmagan qurilishlar ahvoli to‘g‘risida hisobot	8-KS	yillik	
6	Atrof muhitni muhofaza qilish va tabiat resurslaridan oqilona foydalanishga yo‘naltirilgan asosiy kapitalga kiritilgan investitsiyalar to‘g‘risida hisobot	18-KS	yillik	
7	Harid qilingan asosiy qurilish materiallari, qismlar, konstruk-siyalar va uskunalar narxi to‘g‘risida hisobot	9-KS	oylik	Yangidan kiri-tilgan (moliyalashti-rishning markaz-lashtirilgan manbalari hisobiga qurilayotgan ob’ektlar bo‘yicha taqdim etiladi)
8	Bajarilgan ishlar (qilingan harajatlar) qiymati to‘g‘risida ma’lumotnoma – schyot-faktura		oylik	2-KS va 3-KS shakllar o‘rniga yangidan kiritilgan

Qurilish tashkilotlarida yuqorida keltirilgan jadvaldagi statistika hisobotlarini tuzish buxgalteriyaga yuklatiladi. Ularni tuzishga asos bo‘lib bajarilgan ishlar, ularga ketgan sarf-harajatlar, sotib olingan materiallar, konstruksiyalar, uskunalarga guvohlik beruvchi boshlang‘ich hujjatlar, shuningdek hisob registrlari ma’lumotlari hisoblanadi.

2.Qurilish tashkilotlarida moliyaviy hisobot shakllarini to‘lg‘azish xususiyatlari

Qurilish tashkilotlarida moliyaviy hisobot shakllarini to‘lg‘azishda O‘zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi tomonidan 2002 yil 27 dekabrda 140-son buyruq bilan tasdiqlangan «Moliyaviy hisobot shakllarini to‘lg‘azish bo‘yicha tartib»ga asoslaniladi. Quyida ushbu tartibga asoslanilgan holda moliyaviy hisobot shakllarining alohida moddalarini to‘lg‘azish xususiyatlariga to‘xtalamiz.

Buxgalteriya balansi (1-shakl)

Asosiy vositalar (012-satr)da qurilish tashkilotlari balansida bo‘lgan asosiy vositalarning qoldiq qiymati aks ettiriladi. Ushbu satrda, chunonchi quyidagilar ko‘rsatiladi:

- asosiy vositalarning mos ravishda boshlang‘ich qiymatini hamda jamlangan eskirishini aks ettiruvchi schyotlar (0110-0199 va 0210-0290)ning davr oxiridagi qoldiqlari summalarining farqi;
- belgilangan tartibga ko‘ra asosiy vositalar tarkibiga kiritilgan uzoq muddatli ijaraga olingan asosiy vositalarning, chunonchi lizing bo‘yicha sotib olinadigan qurilish mashinalari va uskunalarining qoldiq qiymati (mos ravishda 0310 va 0299 schyotlar qoldiqlari o‘rtasidagi farq summasi);
- titulli vaqtinchalik bino va inshoatlarning qoldiq qiymati. Ushbu aktivlarga kiruvchi bino va inshoatlarning ro‘yxati, ularning boshlang‘ich qiymati, jamlangan eskirish summasi va qoldiq qiymati qurilish tashkiloti hisob siyosatida aniq ifodalangan bo‘lishi lozim, jumladan, ularning qoldiq qiymati mos ravishda 0120 va 0220 schyotlar tarkibida ochiladigan analitik schyotlar qoldiqlari farqi summasidan iborat bo‘lishi kerak.

Kapital quyilmalar (100-satr)da qurilish tashkilotlarining o‘z maqsadlarida xo‘jalik yoki pudrat usullarida olib borgan tugallanmagan kapital investitsiyalarining qiymati ko‘rsatiladi.

Ishlab chiqarish zahiralari (150-satr)da omborlarda (qurilish maydonchalarida) saqlanayotgan qurilish materiallari, konstruksiyalar, detallar, o‘rnatiladigan jihozlarning hisob siyosatida belgilangan hisob baholaridagi qiymati aks ettiriladi. Ushbu satr summasi 1000 «Materiallarni hisobga oluvchi schyotlar» tizimida ochilgan barcha schyotlar qoldiqlarining yig‘indisiga, shuningdek barcha moddiy javobgar shaxslarning hisobot davri oxiriga tuzgan material hisoboti (M-19-shakl) qoldiqlari yig‘indisiga teng bo‘lishi lozim. Agar materiallarni sotib olish va tayyorlash alohida olingan 1510 schyotda, ular qiymatidagi farqlar maxsus 1610 schyotda yuritilgan bo‘lsa, ushbu schyotlarning qoldiqlari mos ravishda balansning bu satri summasida hisobga olinishi kerak.

Tayyor mahsulotlar (170-satr)da sotish uchun ishlab chiqarilgan tayyor mahsulotlar (eshik, dereza, g‘isht, detal, moslamalar va boshqa shu kabi mahsulotlar)ning haqiqiy tannarxi ko‘rsatiladi.

Kelgusi davr harajatlari (190-satr)da qurilish tashkilotlarining hisobot davrida bajarilgan ishlar tannarxi va davr harajatlariga tegishli bo‘lmagan

harajatlari aks ettiriladi. Ushbu satrda qurilish tashkilotlari o‘zlarining quyidagi harajatlarini aks ettiradi:

- kelgusi davrda bajariladigan ishlar uchun olingan ruxsatnoma (litsenziya) to‘lovlari;
- kelgusida joriy etilishi mumkin bo‘lgan loyihalarni ishlab chiqarishga doir harajatlar;
- kelgusi yilda chop etiladigan maxsus me’yoriy-texnik adabiyotlar uchun qilingan sarflar;
- kelgusi yil uchun o‘tkazib qo‘yilgan ijara to‘lovlari;
- mavsumiy harakterga ega bo‘lgan ishlar uchun oldindan to‘lovlar, chunonchi, qurilish mashinalari va uskunalarini konservatsiya qilish harajatlari;
- yangi qurilish uchun kadrlarni jalb etish va tayyorlash harajatlari;
- oldindan hisoblangan mehnat ta’tili harajatlari;
- kelgusi yil uchun gazeta va jurnallar obunasi uchun to‘lovlar;
- boshqa kelgusi davr harajatlari.

Jami debitorlik qarzlar (210-satr)da qurilish tashkilotiga hisobot davri oxiriga qarzdor shaxslarning jami qarzlari ko‘rsatiladi. Jami debitorlik qarzlar ularning alohida turlari bo‘yicha balansning mos satrlarida (220, 240, 250, 260, 270, 290, 300, 310) ko‘rsatiladi. Ushbu satrlarni to‘lg‘azishga asos bo‘lib debitorlik qarzlarning alohida turlarni aks ettiruvchi schyotlarning oxirgi qoldiqlari hisoblanadi.

Taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zarar) (450-satr)da qurilish tashkilotining yil oxiridagi jami taqsimlamagan foydasi (qoplanmagan zarari) ko‘rsatiladi. Ushbu summa o‘tgan yillarning taqsimlanmagan foydasi (qoplanmagan zarari) va hisobot yilning sof foydasi (qoplanmagan zarari) summalaridan tashkil topadi. Qoplanmagan zararlar balansning ushbu satrida minus ishorasi bilan ko‘rsatiladi.

Maqsadli tushumlar (460-satr)da qurilish tashkilotining turli maqsadlarda olingan grantlari, dotatsiyalari, subsidiyalari hamda soliqlar bo‘yicha maqsadli imtiyozlar summalari aks ettiriladi.

Jami uzoq muddatli majburiyatlar (490-satr)da qurilish tashkilotlarining bir yildan ko‘p muddatga olgan kreditlari va qarzlari bo‘yicha majburiyatlarining jami summasi ko‘rsatiladi. Jami uzoq muddatli majburiyatlar ularning alohida turlari bo‘yicha balansning mos satrlarida (500-590) ko‘rsatiladi. Ushbu satrlarni to‘lg‘azishga asos bo‘lib uzoq muddatli kreditorlik qarzlarning alohida turlarni aks ettiruvchi schyotlarning oxirgi qoldiqlari hisoblanadi.

Jami joriy majburiyatlar (600-satr)da qurilish tashkilotlarining bir yildan kam bo‘lgan muddatga olgan kreditlari, qarzlari va boshqa majburiyatlarining jami summasi ko‘rsatiladi. Jami joriy majburiyatlar ularning alohida turlari bo‘yicha balansning mos satrlarida (610-760) ko‘rsatiladi. Ushbu satrlarni to‘lg‘azishga asos bo‘lib joriy kreditorlik qarzlarning alohida turlarni aks ettiruvchi schyotlarning oxirgi qoldiqlari hisoblanadi.

Qurilish tashkilotlari balans valyutasining jami summasi aktivda va passivda alohida satrlarda (mochs ravishda 390-satr va 780-satr) ko‘rsatiladi.

Qurilish tashkilotlarining o‘zlariga tegishli bo‘lmagan aktivlar va passivlar balansda «Balansdan tashqari schyotlarda hisobga olinadigan qiymatliklarning mavjudligi to‘g‘risida ma’lumot»da 790-920-satrlarda ko‘rsatiladi. Bunday aktiv va passivlarga, chunonchi quyidagilar kiradi:

- qisqa muddatga ijaraga olingan asosiy vositalar (790-satr);
- qayta ishlashga qabul qilingan materiallar (810-satr);
- o‘rnatish uchun qabul qilingan uskunalar (830-satr);
- ssuda shartnomasi bo‘yicha olingan mulklar (890-satr);
- kelgusi davrlarda soliq solinadigan bazadan chiqariladigan harajat-lar (900-satr);
- vaqtinchalik soliq imtiyozlari (910-satr);
- foydalanishdagi inventar va xo‘jalik jihozlari (920-satr).

Moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobot (2-shakl)

Ushbu hisobotning asosiy maqsadi bo‘lib qurilish tashkilotlarining hisobot davrlaridagi daromadlari, harajatlari, foyda va zararlari to‘g‘risidagi yig‘ma ma’lumotlarni aks ettirish hisoblanadi. Chunonchi, bunday ma’lumotlar hisobotda mos ravishda o‘tgan yilning va hisobot yilning mos davrlari uchun ko‘rsatiladi. Bu tartib mos hisobot davrlardagi o‘zgarishlar tendensiyalarini o‘rganish uchun muhim axborot manbai hisoblanadi.

Moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobotni tuzishga asos bo‘lib qurilish tashkilotlarining barcha daromadlari va harajatlari, foyda, uni ishlatilishi hisobi uchun mo‘ljallangan vaqtinchalik (tranzit) schyotlarning ma’lumotlari hisoblanadi. Hisobotning alohida satrlari quyidagi tartibda shakllantiriladi.

Satr kodi	Satr nomi	Satrni to‘ldirish tartibi
010	Mahsulot (tovarlar, ish va xizmat)larni sotishdan tugan sof tushum	Bajarilgan qurilish ishlari, tayyor mahsulotlarni sotishdan tushgan sof tushum hisobi uchun mo‘ljallan-gan 9010,9030 schyotlarning kredit oboroti summalari yig‘indisidan qaytarilgan mahsulotlar (ish, xizmatlar) summalarini, berilgan chegirmalar summalarini (9040 va 9050-schyotlarning debet oborot summalari) ayirish orqali topila-di va daromadlar ustunchasida ko‘rsatiladi.
020	Sotilgan mahsulot (tovarlar, ish va xizmat)larning tannarxi	Bajarilgan qurilish ishlari va sotilgan mahsulotlar tannarxi hisobi uchun mo‘ljallangan 9110,9130, 9140, 9150 schyotlarning debet oboroti summalari yig‘in-disi harajatlar ustunchasida ko‘r-satiladi.
030	**Mahsulot (tovarlar, ish va xizmat)larni sotishning yalpi foydasi (zarari)**	**010 va 020-satrlar summalari-ning farqi yoziladi. Ijobiy farq olingan foydani ko‘rsata-di va u daromadlar ustunchasiga yoziladi. Salbiy farq sotishdan ko‘rilgan zararni ifodalaydi va u harajatlar ustunchasiga yozi-ladi.**

040	**Davr harajatlari, jami**	**050, 060, 070, 080- satrlarning summalari yig‘indisi ko‘rsati-ladi**
	Shu jumladan:	
050	Sotish harajatlari	Sotish harajatlari hisobi uchun mo‘ljallangan 9410 schyotning debet oborot summasi harajatlar ustunchasida ko‘rsatiladi
060	Ma’muriy harajatlar	Ma’muriy harajatlar hisobi uchun mo‘ljallangan 9420 schyotning debet oborot summasi harajatlar ustun-chasida ko‘rsatiladi
070	Boshqa operatsion harajatlar	Boshqa operatsion harajatlar hisobi uchun mo‘ljallangan 9430 schyotning debet oborot summasi harajatlar ustunchasida ko‘rsatiladi
080	Kelgusida soliqqa tortiladigan bazadan chiqariladigan hisobot davri harajatlari	Kelgusida soliqqaa tortiladigan bazadan chiqariladigan hisobot davri harajatlari hisobi uchun mo‘ljallangan 9440 schyotning debet oborot summasi harajatlar ustunchasida ko‘rsatiladi
090	Asosiy faoliyatning boshqa daromadlari	Asosiy faoliyatga doir boshqa daromadlar hisobi uchun mo‘ljal-langan 9310 – 9390 schyotlarning kredit oborot summalari yig‘indisi daromadlar ustunchasida ko‘rsatiladi
100	**Asosiy faoliyatning foydasi (zarari)**	**030 satr – 040 satr + 090 satr. Foyda summasi daromadlar ustunchasida, zarar summasi esa harajatlar ustunchasida ko‘rsati-ladi**
110	**Moliyaviy faoliyatning daromadlari, jami**	**120, 130, 140, 150, 160-satrlar summalarining yig‘indisi**
	Shu jumladan:	
120	Dividendlar ko‘rinishidagi daromadlar	Dividendlar ko‘rinishidagi daromadlar hisobi uchun mo‘ljal-langan 9520 schyotning kredit oborot summasi daromadlar ustunchasiga yoziladi
130	Foizlar ko‘rinishidagi daromadlar	Foizlar ko‘rinishidagi daromadlar hisobi uchun mo‘ljallangan 9530 schyotning kredit oborot summasi daromadlar ustunchasiga yoziladi
140	Uzoq muddatli ijara (lizing)dan daromadlar	Uzoq muddatli ijara (lizing)dan daromadlar hisobi uchun mo‘ljallangan 9550 schyotning kredit oborot summasi daromadlar ustunchasiga yoziladi
150	Valyuta kursi farqidan daromadlar	Valyuta kursi farqidan daromadlar hisobi uchun mo‘ljallangan 9540 schyotning kredit oborot summasi daromadlar ustunchasiga yoziladi
160	Moliyaviy faoliyatning boshqa daromadlari	Moliyaviy faoliyatning boshqa daromadlari hisobi uchun mo‘ljallangan 9510, 9560, 9590 schyotlarning kredit oborot summalari yig‘indisi daromadlar ustunchasiga yoziladi
170	**Moliyaviy faoliyat bo‘yicha harajatlar**	**180, 190, 200, 210 satrlar summalarining yig‘indisi harajatlar ustunchasiga yoziladi**

	Shu jumladan:	
180	Foizlar koʻrinishidagi harajatlar	Foizlar koʻrinishidagi harajatlar hisobi uchun moʻljallangan 9610 schyotning debet oborot summasi harajatlar ustunchasiga yoziladi
190	Uzoq muddatli ijara (moliyaviy lizing) boʻyicha foizlar koʻrinishidagi harajatlar	Uzoq muddatli ijara (moliyaviy lizing) boʻyicha foizlar koʻrinishidagi harajatlar hisobi uchun moʻljallangan 9610 schyotning debet oborot summasi harajatlar ustunchasiga yoziladi
200	Valyuta kursi farqidan zararlar	Valyuta kursi farqidan zararlar hisobi uchun moʻljallangan 9620- schyotning debet oborot summasi harajatlar ustunchasiga yoziladi
210	Moliyaviy faoliyat boʻyicha boshqa harajatlar	Moliyaviy faoliyat boʻyicha boshqa harajatlar hisobi uchun moʻljallangan 9630, 9690 schyotlar-ning debet oborot summalari yigʻindisi harajatlar ustunchasiga yoziladi
220	**Umumxoʻjalik faoliyati foydasi (zarari)**	**100–satr+110-satr–170-satr. Foyda summasi daromadlar ustunchasida, zarar summasi esa harajatlar ustunchasida koʻrsati-ladi**
230	Favqulotdagi foyda va zararlar	Favqulotdagi foyda hisobi uchun moʻljallangan 9710 schyotning kredit oborot summasi daromadlar ustunchasiga va favqulotdagi zararlar hisobi uchun moʻljal-langan 9720 schyotning debet oborot summasi harajatlar ustunchasiga yoziladi
240	**Daromad(foyda) soligʻini toʻlagunga qadar foyda (zarar)**	**220-satr (+ -) 230-satr. Foyda summasi daromadlar ustunchasida, zarar summasi esa harajatlar ustunchasida koʻrsatiladi**
250	Daromad(foyda) soligʻi	Daromad (foyda) soligʻi foydani ishlatilishi hisobi uchun moʻljal-langan 9810 schyotning debet oborot summasi harajatlar ustunchasiga yoziladi
260	Foydadan boshqa soliqlar va yigʻimlar	Foydadan boshqa soliqlar va yigʻimlar hisobi uchun moʻljal-langan 9820,9830 schyotlarning debet oborot summalari harajatlar ustunchasiga yoziladi
270	**Hisobot davrining sof foydasi (zarari)**	**240 –satr – 250-satr – 260-satr. Foyda summasi daromadlar ustunchasida, zarar summasi esa harajatlar ustunchasida koʻrsati-ladi**

Asosiy vositalar harakati toʻgʻrisida hisobot (3-shakl)

Bu hisobotning asosiy maqsadi – qurilish tashkiloti asosiy vositalari, shuningdek ular eskirishining holati va harakati toʻgʻrisida yigʻma maʼlumotlarni berish. Hisobot 12 ta ustunchadan iborot, uning 1 va 2- ustunchalarida asosiy vositalarni guruhlarining nomi va satr raqamlari koʻrsatiladi. 3, 4, 5, 6-

ustunchalarida asosiy vositalarning davr boshidagi qoldig‘i, hisobot davridagi kirimi va chiqimi, davr oxiridagi qoldig‘ining summalari boshlang‘ich qiymat bo‘yicha ko‘rsatiladi. Hisobotning 7, 8, 9, 1-satrlari asosiy vositalar bo‘yicha jamlangan eskirishning davr boshidagi qoldig‘i, uning hisobot davridagi ko‘payishi va kamayishi, davr oxiridagi qoldig‘i summalarini ko‘rsatishga mo‘ljallangan.

Hisobotning 11 va 12-satrlarida mos ravishda yil boshiga va yil oxiriga asosiy vositalarning qoldiq qiymat ko‘rsatiladi. Hisobotning 010-satridan to 160-satrigacha yuqorida keltirilgan ma’lumotlar asosiy vositalarning alohida guruhlari bo‘yicha beriladi. 170-satrda ushbu ma’lumotlar barcha asosiy vositalar bo‘yicha jamlab ko‘rsatiladi. Hisobotning 171 – 172-satrlarida qurilish tashkilotlari asosiy vosita-larining holati va harakatiga doir ma’lumotlar ishlab chiqarishdagi ishtirokiga ko‘ra guruhlanib ko‘rsatiladi.

Hisobotda asosiy vositalarga sarflangan keyingm investitsiyalar, shu jumladan tugallanmagan qurilish to‘g‘risidagi axborotlar ham ma’lumot tariqasida keltiriladi (180,181,182,183,190-satrlar).

Asosiy vositalar harakati to‘g‘risida hisobotni tuzishga asos bo‘lib 0100 «Asosiy vositalar hisobi schyotlari», 0200 «Asosiy vositalarning eskirishi hisobi schyotlari», 0300 «Uzoq muddatli ijara shartnomasi bo‘yicha olingan asosiy vositalar hisobi schyotlari», 0800 «Kapital quyilmalar hisobi schyotlari»ining ma’lumotlari hisoblanadi.

Pul oqimlari to‘g‘risida hisobot (4-shakl)

Hisobotning asosiy maqsadi bo‘lib qurilish tashkiloti hisobot davrida yuz bergan pul oqimlari (kirim va chiqim), shuningdek pul mablag‘larining davr boshi va oxiridagi holati to‘g‘risida yig‘ma ma’lumotlarni aks ettirish hisoblanadi.

Pul oqimlari to‘g‘risida hisobot ikki bo‘limdan iborat. Uning birinchi bo‘limida milliy valyutadagi pul mablag‘larining holati va harakati, ikkinchi bo‘limida esa chet el valyutasidagi pul mablag‘larining holati va harakati O‘zbekiston Respublikasi Markaziy bankining rasmy e’lon qilgan kursi bo‘yicha milliy valyutada aks ettiriladi.

Hisobotda pul oqimlarini aks ettiruvchi ko‘rsatkichlar qurilish tashkiloti pul oqimlari to‘g‘risidagi ma’lumotlarni quyidagi faoliyat turlari bo‘yicha ifoda etadi:

1. **Asosiy (operatsion) faoliyat bo‘yicha.** Bu bo‘limda bajarilgan qurilish ishlari, sotilgan tayyor mahsulot uchun tushumlar, tovar-moddiy boyliklar, ish va xizmatlar uchun ta’minotchi va pudratchilarga to‘langan to‘lovlar, xodimlar nomidan to‘langan daromad solig‘i va boshqa to‘lovlar, ijtimoiy sug‘urta bo‘yicha to‘lovlar, shuningdek asosiy faoliyatga doir boshqa turdagi to‘langan pul mablag‘lari mos ravishda kirim va chiqim ustunchalarida (010-050 satrlar) aks ettiriladi. Chet el valyutasidagi asosiy faoliyatga doir pul mablag‘larining kirim va chiqimi ma’lumotnomaning 261, 262, 264, 271, 273-ustunchalarida ko‘rsatiladi.

2.Investitsiya faoliyati bo‘yicha. Ushbu bo‘limda asosiy vositalar va nomoddiy aktivlar, shuningdek uzoq va qisqa muddatli investitsiyalarni sotib olish

hamda sotishga doir pul oqimlari mos ravishda kirim va chiqim ustunchalarida (060-100 satrlar) ko‘rsatiladi.

3.Moliyaviy faoliyat bo‘yicha. Bu bo‘limda olingan va to‘langan foizlar, olingan va to‘langan dividendlar, aksiyalarni va boshqa qimmatli qog‘ozlarni sotishdan olingan tushumlar, xususiy aksiyalarni sotib olishga sarflangan pul mablag‘lari, uzoq va qisqa muddatli kreditlar va qarzlar bo‘yicha pul tushumlari va to‘lovlari, uzoq muddatli ijara (moliyaviy lizing) bo‘yicha pul tushumlari va to‘lovlari, moliyaviy faoliyatning boshqa pul tushumlari va to‘lovlari mos ravishda kirim va chiqim ustunchalarida (110-180 satrlar) ko‘rsatiladi. Chet el valyutasidagi moliyaviy faoliyatga doir pul mablag‘larining kirim va chiqimi ma’lumotnomaning 263, 272- ustunchalarida ko‘rsatiladi.

Hisobotda daromad (foyda) va boshqa soliq to‘lovlari alohida bo‘limda (190-210 satrlar) ko‘rsatiladi.

Har bir bo‘limdan keyin hisobotning alohida satrlarida faoliyat turi bo‘yicha sof pul kirimi/chiqimi ko‘rsatiladi. Bu qurilish tashkilotida har bir faoliyat bo‘yicha hisobot davrida ko‘proq kirimga yoki chiqimga erishganlikni aniqlashga imkon beradi.

Hisobotning alohida satrida (220-satr) qurilish tashkilotining moliyaviy-xo‘jalik faoliyatining jami sof pul kirim/chiqimi barcha faoliyat turlari bo‘yicha birgalikda ko‘rsatiladi. Buning uchun barcha faoliyat turlari bo‘yicha pul tushumlari va to‘lovlarining guruhlangan summalari (050,100, 180, 210-satrlar) ning farqi (+,-) mos ravishda kirim yoki chiqim ustunida aks ettiriladi.

Hisobotning oxirgi ikkita satrida (230 va 240-satrlar) mos ravishda hisobot davrning boshi va oxirida mavjud pul mablag‘larining qoldiq summalari ko‘rsatiladi. Bunda 240-satrda ko‘rsatilgan pul mablag‘larining oxirgi qoldig‘i 230-satrda ko‘rsatilgan pul mablag‘larining bosh qoldig‘i va 220-satrda ko‘rsatilgan hisobot davridagi pul mablag‘larining sof kirim/chiqim summalari yig‘indisi yoki ayirmasiga teng bo‘lishi lozim.

Pul oqimlari to‘g‘risida hisobot pul mablag‘lari hisobi uchun mo‘ljallangan schyotlar (5000, 5100, 5200, 5500, 5600, 5700) ma’lumotlari asosida tuziladi.

Xususiy kapital to‘g‘risida hisobot (5-shakl)

Ushbu hisobotning asosiy maqsadi foydalanuvchilarga qurilish tashkilotining xususiy kapitalining holati va uning o‘zgarishi to‘g‘risida pul o‘lchov birligidagi ma’lumotlarni berish hisoblanadi.

Hisobot to‘qqizta ustunchadan iborot. Uning 1 va 2-ustunlarida hisobotning ko‘rsatkichlari va ularga birkitilgan satrlarning raqamlari ko‘rsatiladi. Hisobotning 3-8 ustunlari xususiy kapitalning alohida turlarining holati va harakatiga doir ma’lumotlarni aks ettirishga mo‘ljallangan.

Hisobotning har bir satrida xususiy kapitalning holati, ko‘payishi va kamayishi, shuningdek turli boshqa ma’lumotlar ko‘rsatiladi. Ushbu ma’lumotlar xususiy kapitalning elementlarini hisobi uchun mo‘ljallangan schyotlardan (8300, 8400, 8500, 8600, 8700, 8800) olinadi.

Debitorlik va kreditorlik qarzlar haqida ma’lumotnoma (2a- shakl)

Ushbu ma’lumotnomaning asosiy maqsadi – qurilish tashkilotining hisobot davri oxiriga bo‘lgan debitorlik va kreditorlik qarzlari to‘g‘risida ma’lumotlarni turli belgilari bo‘yicha guruhlab ko‘rsatish. Ma’lumotnoma 12 ta ustunchadan iborot. Uning 2- ustunida debitorlar va kreditorlarning nomi, 3-ustunchada jami umumiy qarzlar, 4-ustunchada jami qarzlardan muddati o‘tgani ko‘rsatiladi. Ma’lumotnomaning 5-12 –ustunchalari qurilish tashkilotiga taalluqli bo‘lmagan sabablar bo‘yicha vujudga kelgan qarzlar to‘g‘risida axborotlarni berishga mo‘ljallangan, jumladan:

5- va 6- ustunchalarda bunday qarzlarning mos ravishda jami va muddati o‘tgan summasi;

7- va 8- ustunchalarda xukumat qaroriga asosan oldindan xaq to‘lamay bajarilgan qurilish ishlari bo‘yicha qarzlarning mos ravishda jami va muddati o‘tgan summasi;

9-va 10- ustunchalarda davlat resurslari va jamg‘armalaridan ko‘zga tutilgan xom-ashyo va materiallar bo‘yicha o‘tqazilgan bank to‘lovlarining mos ravishda jami va muddati o‘tgan summasi;

11- ustunchada xukumat qarori bo‘yicha kechiktirilgan qarzlar;

12-ustunchada qonun hujjatlariga muvofiq bildirilgan da’volar bo‘yicha sud jarayonida ko‘rib chiqilayotgan yoki xo‘jalik sudi tomonidan kreditorlardan undirish to‘g‘risida qaror chiqqan qarzlar summasi ko‘rsatiladi.

Ma’lumotnomada ko‘rsatilgan debitorlik qarzlarning umumiy summasi buxgalteriya balansining 110 va 210- satrlaridagi summalariga (alohida bo‘linmalarning qarzlaridan tashqari), shuningdek kreditorlik qarzlarning umumiy summasi buxgalteriya balansining 491 va 601-satrlaridagi summalariga mos kelishi shart.

Moliyaviy hisobotga yozilgan tushuntirish xatida qurilish tashkilotining hisob siyosatidagi o‘zgarishlarning sabablari, moliyaviy-xo‘jalik faoliyatida mavjud salbiy jihatlar, jumladan xo‘jalik faoliyatini zarar bilan yakunlashga olib kelgan sabablar ochib beriladi. Bunday tushuntirishlar moliyaviy hisobot foydalanuvchilarini qo‘shimcha ma’lumotlar bilan ta’minlashda, shuningdek ular tomonidan hisobot asosida to‘g‘ri boshqaruv qarorlar qabul qilinishida muhim ahamiyat kasb etadi.

TAYANCH IBORALAR

Moliyaviy hisobot
Hisobot davri
Hisobotni tuzish
Hisobotni taqdim etish
Buxgalteriya balansi
Moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobot

Asosiy vositalar harakati to‘g‘risida hisobot
Pul oqimlari to‘g‘risida hisobot
Xususiy kapital to‘g‘risida hisobot
Debitorlik va kreditorlik qarzlar to‘g‘risida ma’lumotnoma
Tushuntirish xati
Birxillashtirilgan statistika hisobotlari
Kichik biznes sub’ekti faoliyati to‘g‘risida hisobot

O‘Z O‘ZINI NAZORAT QILISH UCHUN TEST SAVOL – JAVOBLARI

1.Bajarilgan ishlarga to‘g‘ri keladigan QQS qaysi hisobotda aks ettiriladi?

a) buxgalteriya balansida;
b) moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobotda;
v) xususiy kapital to‘g‘risida hisobotda;
g) yuqorida keltirilgan hisobotlarda aks ettirilmaydi.

2. Kelgusi davr harajatlari qoldig‘i qaysi hisobot shaklida aks ettiriladi?

a) buxgalteriya balansida;
b) moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobotda;
v) xususiy kapital to‘g‘risida hisobotda;
g) yuqorida keltirilgan hisobotlarda aks ettirilmaydi.

3. Qurilish tashkilotining sof tushumi qaysi hisobot shaklida aks ettiriladi?

a) buxgalteriya balansida;
b) moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobotda;
v) xususiy kapital to‘g‘risida hisobotda;
g) yuqorida keltirilgan hisobotlarda aks ettirilmaydi.

4. Qurilish tashkilotining hisobot davr sof foydasi qaysi hisobot shaklida aks ettiriladi?

a) buxgalteriya balansida;
b) moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobotda;
v) xususiy kapital to‘g‘risida hisobotda;
g) yuqorida keltirilgan hisobotlarda aks ettirilmaydi.

5.Qurilish tashkilotga buyurtmachilardan kelib tushgan pul mablag‘lari qaysi hisobot shaklida aks ettiriladi?

a) buxgalteriya balansida;
b) moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobotda;
v) xususiy kapital to‘g‘risida hisobotda;
g) pul oqimlari to‘g‘risida hisobotda.

6.Qurilish tashkilotlarida muddati o‘tib ketgan debitorlik va kreditorlik qarzlar to‘g‘risidagi batafsil ma’lumotlar qaysi hisobot shaklida aks ettiriladi?

a) buxgalteriya balansida;
b) moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobotda;
v) debitorlik va kreditorlik qarzlar to‘g‘risida ma’lumotnomada;
g) pul oqimlari to‘g‘risida hisobotda.

7.Kichik biznes sub’ekti hisoblangan qurilish tashkilotlari moliyaviy hisobotni topshiradi:

a) har oyda;
b) har chorakda;
v) yil yakuni bo‘yicha;
g) ikki yilda bir marta.

8. Kichik biznes sub’ekti hisoblangan qurilish tashkilotlari topshiradigan moliyaviy hisobot tarkibiga kirmaydi:

a) buxgalteriya balansi;
b) moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobot;
v) debitorlik va kreditorlik qarzlar to‘g‘risida ma’lumotnoma;
g) pul oqimlari to‘g‘risida hisobot.

9.Qurilish **tashkiloti buxgalteriya balansi asosida uning joriy to‘lov qobiliyati darajasi (koeffitsiyenti) qanday topiladi?**

a) balans valyutasi summasi majburiyatlar summasiga bo‘linadi;
b) joriy aktivlar summasi joriy majburiyatlari summasiga bo‘linadi;
v) pul mablag‘lari joriy majburiyatlar summasiga bo‘linadi;
g) balans aktivi 2-bo‘limi summasini balans passivi 2-bo‘limi summasiga bo‘lish yo‘li bilan.

10.Qurilish **tashkiloti o‘z moliyaviy hisobotlarini majburiy topshirmaydi:**

a) davlat soliq inspeksiyasiga;
b) davlat statistika organlariga;
v) xizmat ko‘rsatuvchi bankga;
g) auditolrlik tashkilotiga.

11.Respublikamizda faoliyat ko‘rsatayotgan xorijiy **investitsiyalar ishtirokidagi** qurilish **tashkilotlari moliyaviy hisobotni tuzadilar:**

a) chet el valyutasi;
b) milliy valyutada;
v) har ikala valyutada;
g) xohlagan valyutada.

MAVZUNI CHUQUR O‘RGANISH UCHUN TAVSIYA ETILADIGAN ME’YORIY-HUQUQIY HUJJATLAR VA ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarori «Qurilish sohasida hisobotni yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida», 2003 yil 24 sentyabr, 4095-son.

2.Moliyaviy hisobotni tuzish va taqdim etish uchun konseptual asos. O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 14 avgustda ro‘yxatga olingan, № 475.

3.BHMS № 1 «Hisob siyosati va moliyaviy hisobot». O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 14 avgustda ro‘yxatga olingan, № 474.

4.BHMS № 3 «Moliyaviy natijalar to‘g‘risida hisobot. O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 26 avgustda ro‘yxatga olingan, № 484.

5.BHMS № 9 «Pul oqimlari to‘g‘risida hisobot». O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 4 noyabrda ro‘yxatga olingan, № 519.

6.BHMS № 14 «Xususiy kapital to‘g‘risida hisobot». O‘z.R. AV tomonidan 2004 yil 1 martda ro‘yxatga olingan, № 36.

7.BHMS № 15 «Buxgalteriya balansi». O‘z.R. AV tomonidan 2003 yil 20 martda ro‘yxatga olingan, № 1226.

8.BHMS № 9 «Pul oqimlari to‘g‘risida hisobot». O‘z.R. AV tomonidan 1998 yil 4 noyabrda ro‘yxatga olingan, № 519.

9. «Choraklik va yillik moliyaviy hisobot taqdim etish muddatlari to‘g‘risida nizom». O‘z.R. AV tomonidan 2000 yil 3 iyulda ro‘yxatga olingan, № 942 (keyingi o‘zgartirishlar bilan).

10. «Moliyaviy hisobot shakllarini to‘lg‘azish bo‘yicha tartib». O‘z.R. AV tomonidan 2003 yil 24 yanvarda ro‘yxatga olingan, № 1209 (keyingi o‘zgartirishlar bilan).

11.Bobojonov O., Jumaniyazov K. Moliyaviy hisob.- T.: «Moliya», 2002.

12.Voxidov S.V. va boshqalar. Boshqa tarmoqlarda buxgalteriya hisobi xususiyatlari. - T.: «O‘zbekiston yozuvchilar uyushmasi adabiyot jamg‘armasi nashriyoti», 2004.

13.Ochilov I.K., J.E.Qurbonboyev. Moliyaviy hisob.- T.: «IQTICOD-MOLIYA», 2007.

14. Urazov K.B.Buxgalteriya hisobi va audit. Oliy o‘quv yurtlari uchun. – T.: «O’qituvchi», 2004.

1-ilova

Mas’uliyati cheklangan jamiyat shaklidagi «149- HMK» ning hisob siyosatidan ko‘chirma

1.Korxonada buxgalteriya hisobi O‘zbekiston Respublikasining qonunlar va qonun osti hujjatlari asosida yuritiladi.

2.Buxgalteriya hisobi bosh hisobchi rahbarligidagi buxgalteriya tomonidan olib boriladi.

3.Buxgalteriya hisobini tashkil qilish va uni ma’lumotlarining haqqoniyligi, o‘z vaqtidaligi va boshqa sifat jihatlariga mas’ullik korxona rahbariga yuklatiladi.

4.Buxgalteriya hisobi ma’lumotlarini ichki axborot foydalanuvchilarga o‘z vaqtida yetkazib berish mas’ulyati rahbar tomonidan bosh hisobchiga yuklatiladi.

5.Korxonada buxgalteriya hisobi ishchi schyotlar rejasi, buxgalteriya va buxgalteriya xodimlarining funksional majburiyatlari to‘g‘risidagi nizomga asosan yuritiladi.

6.TMB, pul mablag‘lari, boshqa aktivlar va majburiyatlar rahbar tomonidan tasdiqlanadigan jadval asosida inventarizatsiya qilinadi.

7.Buxgalteriya hisobining asosiy ob’ektlari hisobini yuritishda quyidagi tamoyillar va tartiblarga amal qilinadi:

a) materiallar hisobi AVEKO (o‘rtacha baholar) usulida yuritiladi;

b) barcha asosiy vositalar bir maromli usulda amortizatsiya qilinadi, bunda Soliq kodeksida ko‘zda tutilgan quyidagi me’yorlar qo‘llaniladi: bino va inshoatlar - 5 %; mashina va asbob-uskunalar -15 %; kompyuterlar - 20 %; ofis mebeli va jihozlari -15 %; yuk transporti vositalari va avtobuslar - 15 %, yengil avtomobillar – 20 %; boshqa asosiy vositalar -10 %;

v) elektr energiyasi, suv va gaz ta’minoti dastlab 2310 «Yordamchi ishlab chiqarish» schyotida to‘planadi va oy oxirida ishlab chiqarish, sotish va boshqaruv harajatlariga taqsimlanadi;

g) mashina va asbob-uskunalarni ekspluatatsiya qilish harajatlari dastlab 2510 «Mashina va asbob-uskunalarni ekspluatatsiya qilish harajatlari» schyotida to‘planadi va oy oxirida ishlagan vaqtiga ko‘ra ob’ektlar o‘rtasida taqsimlanadi va mos ravishda ularning qiymatiga kiritiladi;

d) qurilish, qurilish-montaj va ta’mirlash ishlari tugatilish foizi (bosqichi, navbati)ga ko‘ra ma’lumotnoma-schyot-faktura asosida daromadga olinadi;

e) qurilish, qurilish montaj, ta’mirlash ishlari tannarxi ularning tugatilishiga ko‘ra bosqichli, (navbatli) usulga haqiqatda sarflangan harajatlar asosida aniqlanadi;

j) korxonada vujudga kelgan dargumon qarzlar boshqa operatsion harajatlarga rezerv tashkil etilmasdan tegishli hujjatlar asosida to‘g‘ridan to‘g‘ri hisobdan chiqariladi;.

z) korxona umumbelgilangan soliqlar va majburiy ajratmalarni davlat byudjeti parametrlarida ko‘rsatilgan me’yorlarda to‘laydi.

i) vaqtinchalik schyotlar yil yakuni bo‘yicha yopiladi.

2 - ilova

Qurilish tashkilotlarida qo‘llaniladigan jurnal-orderlar

Shakl t/r	Qaysi schyotlarning krediti bo‘yicha
1-s	5000 «Kassadagi pul mablag‘larini hisobga oluvchi schyotlar»
2-s	5100 «Hisob-kitob schyotidagi pul mablag‘larini hisobga oluvchi schyotlar» 5200 «Chet El valyutasidagi pul mablag‘larini hisobga oluvchi schyotlar»
3-s	5500 «Bankdagi maxsus schyotlardagi pul mablag‘larini hisobga oluvchi schyotlar»
4-s	6800 «Qisqa muddatli kreditlar va qarzlarni hisobga oluvchi schyotlar» 7800 «Uzoq muddatli kreditlar va qarzlarni hisobga oluvchi schyotlar»
6-s	6000 «Mol yetkazib beruvchi va pudratchilarga to‘lanadigan schyotlar»

7-s	6970 «Hisobdor shaxslarga bo‘lgan qarzlar»
8-s	6100 «Ajratilgan bo‘linmalar, sho‘’ba va qaram xo‘jalik jamiyatlariga to‘lanadigan schyotlar» 6300 «Olingan bo‘naklarni hisobga oluvchi schyotlar» 6400 «Byudjetga to‘lovlar bo‘yicha qarzlar (turlari bo‘yicha) 6600 «Ta’sischilarga bo‘lgan qarzni hisobga oluvchi qarzlar» 6900 «Turli kreditorlarga bo‘lgan qarzlarni hisobga oluvchi schyotlar»
10-s	1000 «Materiallarni hisobga oluvchi schyotlar» 2000 «Asosiy ishlab chiqarishni hisobga oluvchi schyotlar» 2300 «Yordamchi ishlab chiqarishni hisobga oluvchi schyotlar» 2500 «Umumishlab chiqarish harajatlarini hisobga oluvchi schyotlar» 2600 «Ishlab chiqarishdagi yaroqsizliklarni hisobga oluvchi schyotlar» 2700 «Xizmat ko‘rsatuvchi xo‘jaliklarni hisobga oluvchi schyotlar» 3100 «Kelgusi davr harajatlarini hisobga oluvchi schyotlar» 3200 «Kechiktirilgan harajatlarni hisobga oluvchi schyotlar» 6500 «Sug‘urta va maqsadli davlat jamg‘armalariga to‘lovlar bo‘yicha qarzni hisobga oluvchi schyotlar» 6700 «Mehnat haqi bo‘yicha xodim bilan hisoblashishlarni hisobga oluvchi schyotlar»
11-s	9030 «Ishlar bajarishdan va xizmatlar ko‘rsatishdan daromadlar 9200 «Asosiy vositalar va boshqa aktivlarning chiqib ketishini hisobga oluvchi schyotlar» 9300 «Asosiy faoliyatning boshqa daromadlarini hisobga oluvchi schyotlar» 9410 «Sotish harajatlari» 9420 «Boshqaruv harajatlari» 9430 «Boshqa operatsion harajatlar»
12-s	8300 «Ustav kapitalini hisobga oluvchi schyotlar» 8400 «Qo‘shilgan kapitalni hisobga oluvchi schyotlar» 8500 «Rezerv kapitalini hisobga oluvchi schyotlar» 8700 «Taqsimlanmagan foyda (qoplanmagan zarar)ni hisobga oluvchi schyotlar 8800 «Maqsadli tushumlarni hisobga oluvchi schyotlar» 8900 «Kelgusi harajatlar va to‘lovlar rezervlarini hisobga oluvchi schyotlar»
13-s	0100 «Asosiy vositalarni hisobga oluvchi schyotlar» 0200 «Asosiy vositalar eskirishini hisobga oluvchi schyotlar» 0400 «Nomoddiy aktivlarni hisobga oluvchi schyotlar» 0500 «Nomoddiy aktivlarni eskirishini hisobga oluvchi schyotlar»
15-s	6200 «Kechiktirilgan majburiyatlar (daromadlar)ni hisobga oluvchi schyotlar» 9800 «Soliqlar va yig‘imlarni to‘lash uchun foydani ishlatilishini hisobga oluvchi schyotlar» 9900 «Yakuniy moliyaviy natijani hisobga oluvchi schyotlar»
16-s	0700 «O‘rnatilmagan asbob-uskunalarni hisobga oluvchi schyotlar» 0810 «Kapital quyilmalarni hisobga oluvchi schyotlar»

3 - ilova

Qurilish tashkilotlarida qo‘llaniladigan yordamchi va ishlov qaydnomalari

Shakl tartib raqami	Shakl nomi	Qaysi schyotlarning debeti bo‘yicha
1-s	Qaydnoma	5000 «Kassadagi pul mablag‘larini hisobga oluvchi schyotlar»
2-s	Qaydnoma	5100 «Hisob-kitob schyotidagi pul mablag‘larini hisobga oluvchi

		Schyotlar»
5-s	Qaydnoma	Olinadigan schyotlar to‘g‘risida tahliliy ma’lumotnoma
6-s	Qaydnoma	Ta’minotchi va pudratchilarga to‘langan bo‘naklar (fakturasiz kelgan va yo‘ldagi materiallar) to‘g‘risida tahliliy ma’lumotnomalar
7-s	Qaydnoma	Byudjetga oldindan to‘lov va boshqa debitorlik qarzlar to‘g‘risida tahliliy ma’lumotnoma
10-s	Qaydnoma	Moddiy qiymatliklarning harakati (pul o‘lchovi birligida)
15-s	Qaydnoma	Vaqtinchalik binolar, inshoatlar va moslamalarning analitik hisobi
16-s	Ishlov qaydnomasi	Mahsulot (ish, xizmat)larni sotish, ular tannarxi hisob-kitobiga doir tahliliy ma’lumotnomalar
IQ-2	Ishlov qaydnomasi	Ish haqini taqsimlanishining hisobi
IQ-5s	Ishlov qaydnomasi	Hisoblangan ish haqi va ijtimoiy sug‘urtaga ajratmalar, ularning taqsimoti to‘g‘risidagi ma’lumotlarni jamlash
IQ-7	Ishlov qaydnomasi	Asosiy vositalar eskirishi (amortizatsiyasi) taqsimoti

4-ilova
M-19 shakl

MATERIALLAR HARAKATI TO‘G‘RISIDA HISOBOT
200 __yil _____ oyi uchun

№	Material nomi	O‘l-chov birl.	Baho	Bosh qoldiq		Kirim		Chiqim		Oxirgi qoldiq	
				Soni	Sum-ma	Soni	Sum-ma	Soni	Sum-ma	Soni	Summa
1	Sement	t	80000	2	160000	10	900000	6	510000	6	550000
2	Qum	Kub. m	3000	3	9000	10	35000	8	27077	5	16923
	Jami				**169000**		**935000**		**537077**		**566923**

5-ilova
M-29 shakl

Trest, boshqarma_____
Qurilish tashkiloti rahbari _____

QURILISHDA ASOSIY MATERIALLAR SARFI TO‘G‘RISIDA HISOBOT

Ishning bolanish sanasi _____
Ishning tugash sanasi _____

I.Materiallarga bo‘lgan me’yoriy talab va bajarilgan ishlar hajmi

T/r	Ish turi va material Nomi	O‘lchov birligi	Bir birlik ishga material-ning me’yoriy sarfi	Ish hajmi va material-ga bo‘lgan me’yoriy Talab	Shu jumladan yil boshiga haqiqatda bajarilgan ish hajmi	Oylar bo‘yicha bajarilgan ish hajmi va materiallar-ning me’yoriy sarfi			
						Yan-var	Fev-ral	…	De-Kabr
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

II. Asosiy materiallar haqiqiy sarfini ishlab chiqarish me’yorlari bo‘yicha aniqlangan sarflar bilan taqqoslanishi

Mate-rial, konstruk-siya va buyum nomi	O‘lchov bir-ligi	Yil boshidan boshlab				_____ oy			
		Chiqim		Me’yor-dan chet-lanish (+,-)	Tan-narxga kiri-tilsin	Chiqim		Me’yor-dan chet-lanish (+,-)	Tan-narxga kiri-tilsin
		Me’yor bo‘yich a	Haqi-qatda			Me’yor bo‘yich a	Haqi-qatda		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Prorab (master)_____
Tekshirdim: ICHB injeneri_____ Buxgalter _____
Bosh injener_____

BAJARILGAN ISHLAR (QILINGAN HARAJATLAR) QIYMATI TO‘G‘RISIDA MA’LUMOTNOMA – SCHYOT-FAKTURA

_____
(davr)

Pudratchi_____
_____
Manzili_____
Telefon _____
Hisob raqam_____
_____
STIR_____
XXTUT_____

Buyurtmachi_____
_____
Manzili_____
Telefon _____
Hisob raqami_____
_____
STIR_____
XXTUT_____

Ob’ekt nomi va manzili_____
Shartnoma _____
Jami shartnoma qiymati _____
Hisobot davri _____dan _____ gacha
Hujjat № va sanasi _____

T/r	Ishga tushiriladigan kompleks, bosqich, ob’ekt, bajariladi-gan ish turi, jihozlar, harajatlar	O‘lchov birligi	I shva harajatlarning hajmi (natural ko‘rsat-ichlarda)		Shartnomaviy joriy baholardagi qiymati (ming so‘mda)	
			Jami	Shu jumladan joriy yilga ish grfigi bo‘yichv	Jami	Shu jumladan joriy yilga
1	2	3	4	5	6	7

Bajarilgan ishlar								
Ish boshidan boshlab			Yil boshidan boshlab hisobot oyi Bilan birga			Shu jumladan hisobot oyida		
Natur. ko‘r-satkich	Jami ish hajmiga nisbatan foiz	Joriy shartnoma baholarda (ming so‘m)	Natural ko‘r-satkich	Jami ish hajmiga nisbatan foiz	Joriy shartnoma baholarda (ming so‘m)	Natural ko‘r-satkich	Jami ish hajmiga nisbatan foiz	Joriy shartnoma baholarda (ming so‘m)
8	9	10	11	12	13	14	15	16

Pudratchi tashkilot rahbari_____
Pudratchi tashkilot bosh hisobchisi_____

M.O‘.

Buyurtmachi tashkilot vakili _____

M.O‘.

MUNDARIJA

KIRISH…… 3

Mavzu 1. QURILISH TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINI TASHKIL QILISH ASOSLARI……. 6

Mavzu 2. QURILISH TASHKILOTLARIDA ASOSIY VOSITALAR HISOBINING XUSUSIYATLARI…….. 19

Mavzu 3. QURILISH TASHKILOTLARIDA MATERIALLAR HISOBI…… 40

Mavzu 4. QURILISH TASHKILOTLARIDA MEHNATGA HAQ TO‘LASH BO‘YICHA HISOB - KITOBLARNING HISOBI…….. 59

Mavzu 5. QURILISH TASHKILOTLARIDA ISHLAB CHIQARISH HARAJATLARI HISOBI VA QURILISH ISHLARI TANNARXINI KALKULYATSIYA QILISH…… 69

Mavzu 6. QURILISH ISHLARINI BAJARISHDAN OLINGAN DAROMADLAR VA ULARGA DOIR HISOBLASHISHLARNING HISOBI……. 79

Mavzu 7. QURILISH TASHKILOTLARIDA YAKUNIY MOLIYAVIY NATIJALAR, SOLIQLAR VA MAJBURIY TO‘LOVLARNING HISOBI…… 87

Mavzu 8. QURILISH TASHKILOTLARIDA HISOBOT……108

ILOVALAR…….. 122

Komil Baxramovich Urazov

QURILISH TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINING

XUSUSIYATLARI

«BOSHQA TARMOQLARDA BUXGALTERIYA HISOBINING XUSUSIYATLARI» FANI BO‘YICHA MA’RUZA MATNLARI

II-qism

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti. Institut bosmaxonasi, Shoxruh ko‘chasi, 60.	**Buyurtma № Hajmi 8,0 b.t. Adadi 100 nusxa**